

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

ŞİBANÎ TARİHİ – BENÂÎ'NİN ŞİBANÎ-NAMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Osman Çırak

Ankara,2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

ŞİBANÎ TARİHİ – BENÂİ’NİN ŞİBANÎ-NAMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Osman Çırak

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Üçler Bulduk

Ankara,2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

ŞİBANÎ TARİHİ – BENÂÎ’NİN ŞİBANÎ-NAMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Üçler BULDUK

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

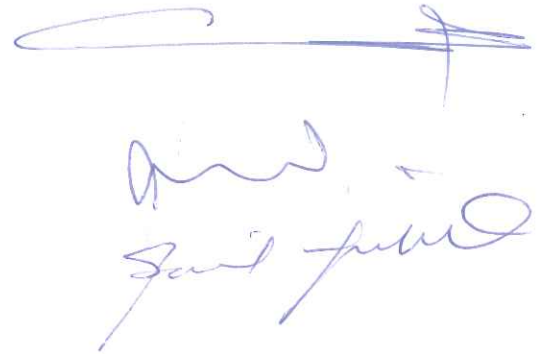
Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Üçler BULDUK

2- Doç. Dr. Cihat AYDOĞMUŞOĞLU

3- Prof. Dr. Musa Şamil YÜKSEL

Tez Savunması Tarihi

26 / 12 / 2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Üçler BULDUK danışmanlığında hazırladığım “ Şibanî Tarihi – Benâî'nin Şibanî-namesi (Ankara.2019) ” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 14.01.2020

Adı-Soyadı ve İmza

Osman Girak

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	IV
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ.....	1
I.ŞİBANÎ HAN DÖNEMİ KAYNAKLARI ve ŞİBANÎ-NAMELER.....	1
1. Muhammed Salih ve Şibanî-namesi	2
2. Anonim Şibanî-nâme	3
3. Baburnâme	4
4. Tarih-i Reşidî.....	5
5. Mihmân-nâme-i Buhara	5
II. ŞİBANİ-NAME MÜELLİFİ MOLLA BENÂÎ ve ŞİBANİ-NAME TERCÜMANI MUHAMMED YUSUF BEYÂNÎ.....	6
1.Molla Benâî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği	6
2. Molla Benâî'nin Şibanî-nâmesi	8
3. Mütercim Muhammed Yusuf Beyânî	8
III. ŞİBANİ MUHAMMED HAN DÖNEMİNE UMUMİ BİR BAKIŞ.....	10
IV. ŞİBANİNAME'DEKİ BİLGİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	16
V. BENÂÎ ŞİBANİ-NAME Sİ METİN-TRANSKRİPSİYON	36
LÜGATÇE	115
KAYNAKÇA	127
EKLER	130

ÖN SÖZ

Altın Orda Hanlığı'nın dağılması ile birlikte Deşt-i Kıpçak'ta ve komşu coğrafyalarda bir dizi siyasi değişiklik meydana gelmiştir. Hanlığın bağılısı durumundaki Ebulhayr Han idaresindeki Özbekler bir süre Deşt-i Kıpçak'a hâkim olmuştur. Fakat Ebulhayr Han'ın ölümüyle birlikte yaşamı boyunca birleştirmek için çabaladığı muhtelif topluluklar haleflerinin otoritesini tanımamıştır. Torunu Şibanî Muhammed Han, dedesinin mülkünü elde etmek için uzun süre çabaladıktan sonra yüzünü Timur Devleti'ne dönmüştür. Timurlu mirzalarının idaresindeki Buhara'da eğitim alan Şibanî Han, başarılı ittifaklar gerçekleştirmiş, şartlar olgulaştığında Timurlu mülkünün şehirlerini altı yıllık bir sürede tek tek fethetmiştir. Maverâünnehr, Harezmi ve Horasan'ı ele geçirdikten sonra kaçınılmaz olarak İran'da iktidarı ele geçiren Şah İsmail ile rakip haline gelmiştir. Aynı zamanda bir mezhep savaşına dönüşen bu rekabet Şibanî Han'ın ölümüyle sonuçlanmıştır.

Şibanî Han, on yıllık iktidarı müddetince Timur mülkü ile birlikte devraldığı kültürel mirası devam ettirmeye çalışmıştır. Kendisi de divan sahibi bir şair olan Şibanî Han, Semerkand, Buhara ve Herat gibi merkezlerde yetişmiş devrin ileri gelen sanatçı ve âlimlerini himaye etmiştir. Himayesi altında olan Heratlı Benâî Şibanî Han tarafından bir Şibanî-nâme yazımıyla görevlendirilmiştir. Ülkemizde Anonim Şibanî-nâme ve Muhammed Salih Şeybaninamesi çeşitli çalışmalara konu olup neşredilirken Benâî'nin eserine dair herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmamızla bu alana küçük de olsa bir katkıda bulunabilirsek kendimizi bahtiyar addedeceğiz.

Tezimizin konusunu belirlemede, kaynak bulmada bana yardımcı olan, yazım aşamasında da saatlerce mesaisini harcayan, yanlışlarını sabırla düzelten değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Üçler Bulduk'a teşekkürü bir borç bilirim. Arapça ibarelerde kendi işlerinden feragat ederek yardımlarını benden esirgemeyen Prof. Dr. Kemal Tuzcu ve Arş. Gör. Zühal Kazar'a teşekkürlerimi sunarım. Değerli dostum Zaen Lateef'e yardımları için müteşekkirim. Son olarak pek muhterem dostum Veysel Gökberk Manga ve kardeşim Fatma Çırak'a teşekkür ederim.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
ev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Haz.	Hazırlayan
h.	Hicrî
hş.	Hicrî-Şemsî
m.	Miladî
İA	Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İng.	İngilizce
s.	Sayfa
S.	Sayı
ş.t.	Şehinşahî Takvim
TAED	Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
tsh.	Tashih eden

GİRİŞ

I.ŞİBANÎ HAN DÖNEMİ KAYNAKLARI ve ŞİBANÎ-NAMELER

XVI. Yüzyıl başında Çingiz soyundan Şibanî Muhammed Han, Timurlu mirzalarının aralarında anlaşmazlıklar ve bozuk düzenden faydalanarak Maverâünnehr, Horasan, Harezm gibi Timurlu idaresindeki toprakları altı yıllık bir zaman zarfında ele geçirdi.

Buhara’da eğitim almış olan Şibanî Han, bir devlet adamı olmasının yanı sıra bir şairdir. Kıraat ve fıkıh gibi dini ilimlere vâkıftır. Şibanî Han’ın ele geçirdiği Semerkand, Herat, Buhara gibi şehirler döneminin ileri gelen sanatçı ve âlimlerinin yetiştiği kültür merkezleri idi. Şibanî Han, bu merkezleri ele geçirdiği zaman doğal olarak sanatçı ve âlimlerin himayesini de üstlendi. Şibanî Han’ın devleti, ayrıca yeni kurulan Safevi Devleti’nin idaresinden kaçan bir takım sanatçı ve alimlerin de sığınağı olmuştur.

Şibanî Han’ın on yıl kadar süren iktidarında yerel tarih yazımında bir canlılık gözlenmektedir. Bu dönemde Şibanî Han’ın isteğiyle Feth-nâme, *Tevarih-i Güzide-Nusretname*, Muhammed Salih *Şibanî-nâmesi*, Molla Benâî *Şibanî-nâmesi*, Fütuhât-ı Hanî, *Mihmannâme-i Buhara* gibi kitaplar yazılmıştır.¹ Bu konuda Şibanî Han’ın bilime düşkünlüğünün yanı sıra yeni kurulan devletin meşruiyet kaygılarını da göz önünde bulundurmak yerinde olacaktır.

Biz çalışmamızda öncelikle *Şibanî-nâmeler* tamamlayıcı bazı önemli eserlerden kısaca bahsederek Benâî’nin eserinin yazıldığı dönemin tarih kitaplarını tanıtmayı uygun gördük. İkinci bölümde Molla Benâî’nin bir biyografisini vererek içinde yaşadığı siyasi ve edebî dünyayı anlaşılır kılmaya çalıştık. *Şibanî-name* değerlendirmesine geçmeden önce bir tarihi özetle *Şibanî-nâme*’nin kronolojik çizgisinin öncesi ve sonrası hakkında kısa bir malumat verdik. Bundan amacımız değerlendirme kısmına geçmeden önce genel bir malumat ile dönem ve siyasi aktörler hakkında ön bilgi sahibi olmaktır. Değerlendirme bölümünde metinden elde ettiğimiz bilgilerin bazılarını olduğu gibi

---

¹ M. Bilal Çelik, “Şibanîler ve Astarhanîler Devri Yerli Kaynakları”, **History Studies: International Journal of History**, c.IV/II, Ankara 2012, s.98-100.

aktarıırken yer yer tezat olan kısımları diğer kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırdık. Burada Şibanî-name'nin içeriğinin ve kapsamının daha iyi anlaşılabilmesi için çoğunlukla diğer kaynaklarla takviyelerden kaçındık. En sonda *Şibanî-nâme* metninin bir transkripsiyonunu ile diğer araştırmacılara çalışmalarında küçük de olsa yardımcı olmayı amaçladık.

Şibanî Han dönemi, onun hayatı, siyasî faaliyetlerini içeren tarih kitapları Şibanî-nâme olarak kabul edilebilir. Fakat Şibanî-nâme ismini taşıyan bilinen üç eser vardır. Bunlar, Muhammed Salih'in *Şibanî-nâmesi*, Molla Benâî'nin *Şibanî-nâmesi* ve Anonim *Şibanî-nâme*'dir. Benâî'yinin hayatı ve Şibanî-nâmesini ayrı bir başlık altında inceleyeceğiz. Burada diğer iki Şibanî-nâme ve dönemin diğer kaynakları hakkında kısaca bilgi vereceğiz.

1. Muhammed Salih ve Şibanî-namesi

Şibanî-nâmelerin en bilineni Muhammed Salih'in Şibanî-namesidir. İlk neşri, Arminius Vambery tarafından "Die Scheibaniade Sprachstudien, Ein özbekisches Heldengedicht" adı ile 1885'de Viyana'da yapılmıştır. Bilinen tek nüshası olduğu düşünölen Avusturya Millî Kütüphanesindeki 1156 numaralı nüshaya dayanmaktadır². Daha sonra Melioranskiy tarafından hazırlanan neşri, ölümünden sonra Samayloviç'in ön sözüyle ve nezaretinde St. Petersburg'da basılmıştır.³ Biz çalışmamızda bu neşirden faydalandık. Ayrıca Özbekistan'da da A. Kayumov başkanlığında bir heyet tarafından bu nüsha yayınlanmıştır. Ülkemizde ise Yıldız Kocasavaş tarafından neşredilmiştir.⁴

Muhammed Salih, Sultan Ebu Said Mirza, Uluğ Bey ve Muhammed Cuki iktidarlarında Çarcuy- Adak arasındaki bölgede emirlik yapan Nur Said Bey'in oğludur. Ali-Şir Nevâyî ondan babasının aksine iyi huylu, akıllı ve hat sanatında yetenekli birisi

² Arife Ece Evirgen, " Şibanî-nâme'nin Budapeşte Nüshası Üzerine " **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:44, Konya Güz-2018, s.153-161. Evirgen, Budapeşte Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nde bulunan bazı eksiklik ve farklılıklar arz eden bir nüsha üzerinde çalıştığını ifade etmektedir. Turgut Akpınar, " vámbéry, Arminius " , **DİA**, c. XLII. , İstanbul 2012, s.501-502.

³ Muhammed Salih, **Şeybani-name: Çagatayski Tekst**, Postmertnoe İzdanie Prof. P. M. Melioranskogo, S. Peterburg 1908.

⁴ Yakup Karasoy; Mustafa Toker, **Türklerde Şecere Geleneği ve Anonim Şibanî-nâme**, Tablet Yayınevi, Konya 2005, s.29, Yıldız Kocasavaş, **Şeybani-Name Giriş-Tıpkıbasım-Metin-Tercüme**, Çantay Yayınları, İstanbul 2003.

olarak bahseder. Sultan Hüseyin Baykara idaresindeki Herat'tan ayrılıp Maverâünnehr'e gidişini ve Şibanî Han'ın hizmetine girmesini bir hata olarak niteler. Ayrıca Nevayî, onun Farsça bir beyitine eserinde yer vermiştir.⁵

Muhammed Salih, Şibanî Han'ın Semerkand'ı ilk kuşatması sırasında, Muhammed Baki Tarhan'ın ordusundan kaçarak Şibanî Han'ın yanına gelmiştir (1499). Muhammed Baki Tarhan'ın, Sultan Ali Mirza'ya yardım için Şibanî Han üzerine yürümekte olduğunu bildirmiştir. Buhara'nın alınmasından sonra halk tarafından bilinen bir şahsiyet olduğu için kısa süreliğine şehrin valiliğine getirilmiştir. Ayrıca Harezm'in alınmasından önce Çarcuy idaresiyle görevlendirilmiştir. Muhammed Salih ümeradandır ve Şibanî Han'ın savaşlarına iştirak etmiştir. Eseri Şibanî Han'ın hizmetine katılmasıyla başlar ve Harezm'in fethine (1505) kadarki olayları içerir. Onun şiirleri Şibanî Han'ın savaşlarını tasvir etmenin yanı sıra Özbek tarafının bakış açısını sunması açısından çok değerlidir. Şibanî Han'ın idaresindeki topluluklar hakkında detaylı bilgiler verir. Şibanî Han'ın mücadeleleri sırasındaki ruh hâlini, amaç ve emellerini, düşüncelerini canlı bir şekilde tasvir eder. Gerekli gördüğü yerlerde Han'ın şiirlerini nakleder. Buna mukabil Muhammed Salih de Şibanî Han'ın divanında kendine yer bulur.⁶

2. Anonim Şibanî-nâme

Yazarı ve yazım tarihi tespit edilememiş olan bu kitap, İlya Nikolayeviç Berezin tarafından 1849'da Kazan'da basılmıştır.⁷ Kitap üç bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölüm, Oğuz Kağan'dan Alankuva'ya kadar bir şecere ve Kongratlar ile Çingiz Han nesli hakkında muhtelif pasajlar içermektedir. Bunların Reşidüdin Fazlullah'ın Câmî'üt-tevârih'inden alınmış parçalar olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü kısmının ise Tevârih-i Güzide Nusret-nâme'nin bir özeti olduğu düşünülmektedir. Bu bölümde Ebulhayr Han'dan başlayarak Şibanî Han'ın siyasi faaliyetleri anlatılmaktadır. Kitabın son sayfalarında Ebulhayr Han ahfadının isimleri sayılmaktadır. Bu yönüyle bir şecere-nâme

---

⁵ Ali-Şir Nevâyî, **Mecâlisü'ün-Nefâyis (Giriş- Metin- Çevir-Notlar)**, (Haz: Kemal Eraslan-Çev: A. Naci Tokmak), TDK Yayınları, Ankara 2015, s.170.

⁶ Yakup Karasoy, **Şiban Han Dîvânı (İnceleme – Metin – Dizin – Tıpkıbasım)**, TDK, Ankara 1998.

özelliği arz etmektedir.⁸ Eserde verilen olaylar ve isimler Benâî'nin Şibanî-nâmesi ile bir paralellik göstermektedir. Bununla birlikte bazı olayların çarpıtıldığı, menkıbevî maiyette yorumların karıştığı, isimlerin tahrifata uğradığı gözlemlenmektedir. Kısaca örneklendirmek gerekirse: Şibanî Han'ın idam ettirdiği Sultan Ali Mirza'nın sarhoşken Kühek'ten düşüp öldüğü söylenmektedir. Ülkemizde Yakup Karasoy ve Mustafa Toker tarafından yayımlanmıştır, Türkiye Türkçesinde serbest aktarım yöntemiyle bir tercüme eklenmiştir. Bu tercüme sırasında “şehr-i Vezîr”in “şehrü Zîr” okunması gibi bazı yanlışlar oluşmuştur.⁹ Ayrıca, yukarıda Sultan Ali Mirza bahsinde değindiğimiz “Kühek”, “köşk” olarak çevrilmiştir.¹⁰

3. Baburnâme

Emir Timur'un ahfadından Zahîreddin Muhammed Babur, 1494 yılında babası Ömer Şeyh Mirza'nın ölümüyle Fergana tahtına çıkmıştır. Babur, bu dönemden itibaren Maverâünnehr, Horasan, Afganistan ve Hindistan siyasi tarihinde kendisinin de içinde yer aldığı olayları aktarması bakımından döneminin en önemli eserini ortaya koymuştur. Babur olayları kaydetmekle kalmaz, yaşadığı dönemin devlet adamları, sanatçıları, şehirleri, temasa geçtiği halkların adetleri, devlet adabı, yeme-içmesi, bulunduğu coğrafyanın hayvan ve bitkileri gibi çok çeşitli konularda malumat verir. Şibanî Han ile birebir mücadele halinde olması bakımından bizim için büyük önem taşımaktadır. Şibanî Han'ın Kazaklar hariç, mücadele ve ittifak halinde olduğu bütün siyasi aktörler hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Türklüğün yetiştirdiği bu büyük entelektüel değerın kıymetli eseri mütebahhir bir âlimimiz Reşit Rahmeti Arat tarafından Türkiye Türkçesine kazandırılmıştır.¹¹

---

⁸ Yakup Karasoy – Mustafa Toker, **Türklerde Şecere Geleneği ve Anonim Şibanî-nâme**, Tablet Kitabevi, Konya 2005, s. 31-33.

⁹ Yakup Karasoy – Mustafa Toker, **a.g.e.**, s.95.

¹⁰ Yakup Karasoy – Mustafa Toker, **a.g.e.**, s.102.

¹¹ Gazi Zahîreddin Muhammed Babur, **Baburnâme (Vekayi)**, (çev. Reşit Rahmeti Arat), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

4. Tarih-i Reşidî

Sultan Mahmud Han'ın emirlerinden Muhammed Hüseyin Gürkan oğlu Mirza Haydar Duğlat'ın eseri özellikle ikinci kısmı itibariyle, Özbek-Moğol-Timurlu ilişkilerini anlatması bakımından önem arz etmektedir. Mirza Haydar Duğlat anlattıklarının bir kısmını babasından duymuş, bir kısmına da kendisi şahit olmuştur. Eser, verdiği orijinal bilgilerin yanı sıra Baburnâme ve Şibanî-nâmelerdeki eksikleri doldurmaktadır. Teyzesinin oğlu Babur Padişah, Mirza Haydar Duğlat'tan hat, resim, silah kullanma, şiir ve düzyazıda yetenekli bir şahsiyet olarak bahsetmektedir.¹² Babası ve dayısı, Şibanî Han tarafından öldürülmüştür. Bu nedenle eserinde Şibanî Han ile ilgili ifadelerin Babur kadar mutedil olduğunu söyleyemeyiz.¹³

5. Mihmân-nâme-i Buhara

Fazlullah bin Ruzbehan-ı Huncî eserini 1508-1509 yılları arasında Şibanî Han'ın hizmetindeyken yazmıştır. Şibanî Han'ın isteği ile kitabın *Sefer-nâme-i Buhara* olan ismi *Mihmân-nâme-i Buhara* olarak değiştirilmiştir. Müellifin ayrıntılı olarak anlattığı dönem Şibanî Han'ın Kazaklar üstüne seferidir. Bunun yanı sıra Şibanî Han'ın soyu, Türkistan coğrafyası, Yesi, Arkuk, Sıgnak, Savran gibi şehirleri hakkında bilgiler içermektedir. Kazakların yaşam tarzı, dini ve faaliyetleri ayrıntılı olarak işlenmektedir. Eserde, Şibanî Han'ın dinî eğilimleri ve savaşlarını dayandırdığı dinî referanslara sık sık yer verilmektedir. Farsça olan eserin Türkçe bir tercümesi yoktur. Biz çalışmamızda Menuçehr Sutude neşrinden istifade ettik.¹⁴

---

¹² Babur, **a.g.e.**, s.144.

¹³ Mirza Haydar Duğlat, **Tarih-i Reşidî**, Selenge Yayınları, İstanbul 2006.

¹⁴ Fazlullah bin Ruzbihân-i Huncî, **Mihmân-nâme-i Buhârâ**, nşr: Menûçehr Sutûde, İnrişarât-i Bungâh-i Tercume u Neşr-i Ketâb, Tahran, ş.t. 2535 (M.1976- h.ş.1355).

II. ŞİBANİ-NAME MÜELLİFİ MOLLA BENÂÎ ve ŞİBANİ-NAME TERCÜMANI MUHAMMED YUSUF BEYÂNÎ

1.Molla Benâî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği

Farsça Şibanî-nâme yazarı Kemalüddin Şir Ali-yi Herevî 1453'de (h.757) Herat'ta doğdu. Babası Muhammed Sebz Mimâr-ı Herevî, mimar olduğundan “Bennaî” mahlasını seçti. Ancak şiirlerinde bu kelimenin hafifletilmiş şekli olan “Benâî” mahlasını kullandı. İleri yaşlarda ise bunun yerine “Hâlî” mahlasını kullanmayı tercih etti.¹⁵ Halî mahlasını Hafız-ı Şirazî'nin şiirlerine nazireler yazarken kullanmıştır.

Orta tabakadan olan Benâî, Herat'ta başarılı bir tahsil hayatından sonra hat sanatı ve müzikte hünerini gösterdi. Hatta müzikte edvâr¹⁶ ile ilgili bir makale bile yazdı. Bir süre sonra tasavvufa yönelerek maddî hayattan el etek çekip (fakr) nefis terbiyesine (riyazet) yöneldi. Bir pîri yahut müridi yoktu. Fakat gençliği ve uyumsuz kişiliğinden mütevellit halkla uyuşup Herat'ta barınamadı.¹⁷ Benâî, aslında Ali Şir Nevâyî ile anlaşamamıştı.¹⁸ Nevâyî'ye hicivler yazmış, bu nedenle de araları açılmıştı.¹⁹ Bir süre merkezi İran'da dolaşıp Fars'a giden Benâî, Nurbahşiyeye şeyhlerinden Şemseddin-i Lahicî'ye intisap etti. Sonrasında, Azerbaycan'a gidip Akkoyunlu Yakup'un hizmetine

¹⁵ Adnan Karaismailoğlu, “ Benâî ”, **DİA**, 1992, c.V, s. 429.

¹⁶ Alaturka müzik kurallarını inceleyen eser. Bkz. **Türkçe Sözlük**, TDK, Ankara 2011.

¹⁷ Alî-Şîr Nevâyî, **Mecâlisü'ün-Nefâyis (Giriş- Metin- Çevir-Notlar)**, (Haz: Kemal Eraslan-Çev: A. Naci Tokmak), TDK Yayınları, Ankara 2015, s.398; Gıyâsuddin bin Humâmuiddin Hoseynî Hândmîr, **Ĥabîbü's-Siyer fî Aĥbâr-i Efrâd-i Beşer** (nşr: Muhammed Debîr Siyâkî-Celâluddin Humâyî) , c. IV, Ketâbhâne-yi Hayyâm, Tehrân, 1333, s. 349.

¹⁸ Yakup Karasoy, **Şiban Han Dîvanı** (İnceleme-Metin- Dizin- Tıpkı Basım), TDK, Ankara 1999, s.25.

¹⁹ Hândmîr, **a.g.e.**, 349. Fuad Köprülü, “Çağatay Edebiyatı”, **İA**, c.III, s. 307. “Bir gün semerciye gidip “Mîr Alişîr'in semerini” istiyorum demiş, bu Mîr Alişîr'in kulağına ulaştı.”bkz. Sâm Mîrza Safevî, **Tuhfe-yi Sâmi**, (tsh: Vahîd Destgerdî), Matba'a Armağan, Tehrân h.ş.1314, s.98. Benâyî ile Ali Şîr arasındaki nüktelerin bir örneğine de Babur'ün yıllar sonra aklına gelip aktardığı bir anekdot vasıtasıyla rastlıyoruz. Bkz. Gazi Zahîreddin Muhammed Babur, **Baburnâme (Vekayi)** , (çev. Reşit Rahmeti Arat), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006, s.590.

girdi. Ona *Behram ve Bihruz* isimli *Bağ-ı İrem* ve *Gülistân* isimleriyle de meşhur; ahlaki, felsefi ve içtimai hikâyeler içeren altı yüz civarında beyitten oluşan mesnevîsini sundu.²⁰

Akkoyunlu Yakup'un ölümünden sonra memleket özleminden Herat'a dönen Benâî, daha sert bir şekilde Alişir Nevâyî'nin hışmına uğradı. Kurtuluşu Maverâünnehr'de Sultan Ali Mirza'nın hizmetinde gördü. Ona *Mecmu'a'ül-Garâyib* isimli kasidesini sundu. Bu uzun kasidenin 501 ila 876 beyit arasında olduğuna yönelik iddialar varsa da günümüze ancak 14 kadar beyiti ulaşmıştır.²¹ Sultan Ali Mirza'nın hizmetindeyken 1496 yılındaki Semerkand kuşatmasında, Hoca Muhammed Yahya'nın hizmetinde Babur Mirza'yla ittifak görüşmelerine katıldığını görmekteyiz. Aynı görüşmede Benâî ile birlikte Türkçe *Şibanî-nâme* yazarı Muhammed Salih de hazır bulunmaktaydı.²²

Şibanî Muhammed Han Semerkand'ı teslim alıp Sultan Ali Mirza'yı öldürtür. Şehri ele geçirince Molla Benâî'yi de hizmetine almıştır. Aynı yıl içinde Babur Mirza şehri ani bir baskınla ele geçirdi (1500-1501). Molla Benâî bu kez de Babur'ün yanına gelmiştir. Başlangıçta Babur'ün adamlarından Kasım Bey'in şüphesi üzerine, ona güvenilmeyip Şehr-i Sebz tarafına gitmesine izin verilmişti. Bu şüphe Benâî'nin Şibanî Han'ın casusu olduğu yönünde olmalıdır. Fakat sonrasında geri çağrılıp hizmete alındı. Babur hatıratında onu faziletli ve yetenekli birisi olarak anmakla birlikte kendisine ithaf ettiği gazel, kaside ve bestelenmiş eserlerinden bahseder. Benâî ile karşılıklı okudukları şiirlere yer verir.²³

Benâî, Şibanî Han'ın himayesinde bulunduğu süreçte kariyerinin tepe noktasına ulaşmıştır. Şibanî Han, bütün işret ve şiir meclisinin tanzimini ona bırakmıştı. Benâî, onun melikü'ş-şu'arası olmuştur. Babur'ün naklettiği olaylardan Şibanî Han Herat'ı aldıktan sonra Molla Benâî'nin de Herat sanat çevresinden bir nevi intikam aldığı anlaşılmaktadır.²⁴ Şibanî Han'ın, Şah İsmail tarafından öldürülmesinden sonra Benâî,

---

²⁰ Karaismailoğlu, a.g.m., s.426; Ahmed Alîzâde-Mîsem Mihrnîyâ, "Mu'arrifi-yi Dîvân-i Benâyî-yi Herevî o Nigâhî be Sebki-Şi'r-i û", **Feslnâme-ye Tehassusî-ye Sebksînâsî Nazm o Nesr-i Fârsî (Behâr Edeb)**, Yıl:6, sayı:2, no:20, Tâbistân h.ş. 1392, s.304-313.

²¹ Safevî, a.g.e., s.99; Alîzâde-Mihrnîyâ, a.g.e., s.305.

²² Babur, a.g.e., s.176.

²³ Babur, a.g.e., s.232

²⁴ Babur, a.g.e., s.393.

Semer kand tahtındaki Muhammed Timur Sultan'ın hizmetine girmiştir. Şah İsmail'in komutanı Necm-i Sanî'nin Karşı'da düzenlediği katliamda ölmüştür (1512).²⁵

2. Molla Benâî'nin Şibanî-nâmesi

Benâî'nin Farsça Şibanî-nâme'sinin bilinen üç kopyası bulunmaktadır. Şibanî Muhammed Han ve onun sekreteri Mü'min Münşî tarafından kopyalanan en eski nüsha, A. N. Samayloviç tarafından Hive Hanlığı Kütüphanesi kitapları arasında bulunmuştur. Şuan diğer bir kopyası ile birlikte Taşkent Şarkiyat Çalışmaları Enstitüsü'nde saklanmaktadır. 1915 yılında bu nüshalara dayanılarak Hive Hanlığı kütüphanesinde üretilen üçüncü bir kopya ise Özbek Bilimler Akademisi Şarkiyat Çalışmaları Enstitüsü'nde bulunmaktadır. Kyoto Üniversitesi profesörlerinden Kazuyuki Kubo, Şibanî-nâme'nin yukarıda bahsettiğimiz 1235 numaralı üçüncü kopyasını Eiji Mano editörlüğünde gerçekleştirilen *A Synthetical Study on Central Asian Culture in the Turco-Islamic Period* isimli çalışma içerisinde doksan üç sayfa olarak neşretmiştir. Aynı çalışma bununla birlikte Kubo'nun Japonca teferruatlı bir açıklaması ve İngilizce bir sunuşunu da içermektedir. Asıl nüshaya ulaşamamasından dolayı üzüntüsünü bildiren araştırmacı mevcut nüshaların karşılaştırmalı bir neşrinin yapılması ve Şibanî-nâmenin genişletilmiş hali olan Fütûhât-ı Hânî ile yapılacak karşılaştırmalı çalışmalara yönelik beklentisini belirtmektedir.²⁶

3. Mütercim Muhammed Yusuf Beyânî

Muhammed Yusuf Beyânî (1858-1923), Hive Hanlığı'nda yetişmiş şair, tarihçi, musikişinas, hattat ve tercümandır. Şirgazi Han Medresesi'nde eğitim görmüştür. Bir divanı, Harezmi tarihi hakkında iki eseri ve tercümelere vardır. Harezmi tarih yazımında Munis ve Agahî'nin geleneğini devam ettirmiştir. Harezmi tarihine dair eserleri *Şecere-i Harzemşahi* ve *Harezmi Tarihi* ismini taşımaktadır. Münecimbaşı Derviş

²⁵ Sâm Mîrza Safevî, **Tuhfe-yi Sâmî** ; Hasan Bîk Rûmlû, **Âhsenu't-Tevârîh**, (tsh: Doktor Abdulhasan Nevâî , İntişârât-e Bâbek, Tehrân 1357(1979), s. 179.

²⁶ T Sultanov; V. Goreglyad, "Book Reviews ("A Synthetical Study on Central Asian Culture in the Turco-Islamic Period" Kyoto:1997,160pp.)" , **Manuscripta Orientalia**, c.III, No.4, Aralık 1997. s. 67. Aynı çalışma Mirza Haydar Duğlat'ın *Tarih-i Reşidi*'den Eiji Mano'nun kısmi bir çevirisini de içermektedir.

Ahmed Efendi'nin *Sahâyi'fü'l-ahbâr* adlı arapça eserini Çağatayca'ya tercüme etmiştir. Farsça'dan *Şibanî-nâme*'nin yanı sıra *Tarih-i Taberî* tercümesi yapmıştır.²⁷

---

²⁷ “Bayoniy” **O'zbekiston Milliy Entsiklopediyasi B-Harfi**, Davlat İlmiy Nashriyoti, Taşkent.

III. ŞİBANİ MUHAMMED HAN DÖNEMİNE UMUMİ BİR BAKIŞ

Benâî'nin Şiban-namesi, değerlendirme kısmında da bahsedeceğimiz üzere Şibanî Han'ın erken dönem Özbek Kazakları ve Mangıtlar ile mücadelelerini, Sultan Ahmed Mirza ve Sultan Mahmud Han ile ittifaklarını ayrıntılı şekilde anlatır. Buhara, Semerkand ve Harezm fetihleri hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Fakat bazı konular üstün körü geçilir. Belli zaman aralıklarında ise boşluklar vardır. En büyük boşluk Semerkand'ın Şibanî Han tarafından ilk fethinden (1500) Harezm seferine (1505) kadarki zaman aralığındadır. Şibanî-nâmedeki en son tarihli olay Harezm'in fethidir. Bu nedenle burada vereceğimiz tarihi özetle Şibanî-name'de eksik olan kısımları doldurmak niyetindeyiz. Böylece metnin ve olayların anlaşılabilirliğinin artacağı kanaatindeyiz. Burada değerlendirme kısmında ayrıntılı olarak vereceğimiz olayları uzun uzadıya tekrarlamaktan kaçınacağız. Ayrıca Şibanî-name'nin tarihi şeridinin öncesi ve sonrasında gerçekleşen olaylardan kısaca bahsetmenin de faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Ak Orda hanı Berdi Bek Han'ın ölümüyle Cengiz Han'ın 5. oğlu Şiban Han neslinden gelenler ve 13. oğlu Togay Timur ahfadı arasında taht mücadeleleri baş göstermiştir. Togay Timur neslinden Toktamış Han'ın Cuci ulusunun başına geçmesinden sonra Şibanîlerin başına getirilen Arab Şah ile kardeşi İbrahim Oğlan müşterek olarak ulusu idare etmiştir. Doğu Deşt-i Kıpçak'ın batısındaki yurtlarında Yayık Irmağı'nın başını yaylak, Sir Derya'nın döküldüğü yeri kışlak olarak kullanmışlardır. Zikredilen İbrahim Oğlan'ın oğlu Devlet Şeyh, Ebulhayr Han'ın babası olmaktadır. Timur Şeyh'in ölümü üzerine tahtı ele geçiren Mahmud Hoca'yı öldüren Ebulhayr Han, Deşt-i Kıpçak ahalisini bir süreliğine tek bir ulus haline getirmiştir.²⁸

Ebulhayr Han (1428-1468) 17 yaşında Tura vilayetinde han ilan edilmiştir. Deşt-i Kıpçak'ta hâkimiyetini sağladıktan sonra Harezm'i ve başkenti Ürgenç'i işgal edip yağmalamıştır (1431). Beklenmedik sonuçlar veren iki faaliyetinden ilki Şahruh'un ölümünden (1447) sonra Sıgnak, Erkuk, Ak Kurgan, Özkend gibi kaleleri ele geçirmesidir. Sıgnak artık onun başkenti haline gelecektir. Bu kaleler daha önce Timurluların bozkıra karşı kullandıkları kalelerdir. Değerlendirme kısmında da anlatacağımız gibi zikrettiğimiz kaleler Şibanîler, Kazaklar, Timurlular ve Moğollar

---

²⁸ Abdullah Gündoğdu, “Şiban Han Sülalesi ve Özbek Ulusunun Teşekkülü”, **Türkler**, C. VIII, Yeni Türkiye, Ankara, 2002, 607 vd.

arasında sürekli el değiştirecek, daimî bir çatışma sebebi olacaktır. Diğer faaliyeti ise Ebu Said Mirza'ya destek vererek onu Semerkand tahtına çıkarmasıdır (1451). Bu olay vechiyle Uluğ Bey'in kızı ile evlenip akrabalık ilişkileri kurmuştur. Daha sonra Muhammed Cuki ve Sultan Hüseyin Baykara'ya da taht mücadeleleri sırasında destek sağlayarak Timurluların iç işlerine müdahil olmuştur. Bu sırada fırsat buldukça Semerkand ve civarına yağmalarda bulunmuştur. Bu iki faaliyet, Özbeklerin Timurlu Devleti'ne yönelmeleri ve bu coğrafyadaki siyasetleri üzerinde son derece etkili olmuştur. Deşt-i Kıpçak'ta ise yeni hakimiyet altına alınıp birleştirilen gruplar arasında kopuş eğilimleri yaşanmıştır. Ebulhayr Han'ın Kalmuklar tarafından yenilmesi Özbek Kazakları olarak anılan topluluğun kopuşunu hızlandırmıştır (1457).²⁹ Özbek Kazaklarının başı olan Canibeg ve Giray hanlar Moğolistan'a İsen Buga Han'ın yanına kaçmışlardı.³⁰ Yunus Han'ın himayesindeki Canibeg ve Giray hanları itaat altına alma mücadelesinde başarısız olan Ebulhayr Han'ın ölümüyle (1468) birlikte bu iki Kazak hanı, Ebulhayr Han'dan kalan hâkimiyet sahasında önemli kuvvetler haline gelirler.³¹

Amcaları Şeyh Haydar Han'ın yanındaki Şah Budag'ın iki oğlu Şibanî Muhammed Han ve Mahmud Sultan amcalarının öldürülmesinden sonra atalıkları Karaçin Bey sayesinde Astrahan hanı Kasım Han'a sığınmışlardır. Deşt-i Kıpçak'ta birkaç çatışmadan sonra Timurlu emiri Muhammed Mezid Tarhan'ın idaresindeki Türkistan'a çekilirler. Uzunca bir süre Abdülali Tarhan ile birlikte hareket edecek olan Şibanî Han dedesinin mülkünü elde etmek için mücadele edecektir. Bu sırada Sultan Ahmed Mirza'nın yanına Semerkand'a gidecek ve Buhara'da eğitim alacaktır.³²

Benaî, Şibanî Han'ın kazaklık süreci hakkında teferruatlı malumat vermektedir. Deşt-i Kıpçak'ta kendisinden sayıca üstün, ata düşmanı Kazaklara karşı elle tutulur bir başarı elde edemeyen Şibanî Han için dönüm noktası 1488 yılında Cir Suyu³³ Savaşı'nda Sultan Mahmud Han'ın tarafına geçmesi olmuştur. Bundan sonraki faaliyetlerinde Timurlu mülkü üzerine yoğunlaşacaktır.³⁴ Türkistan ve çevresini Sultan Mahmud

²⁹ W. Barthold, "Ebulhayr", **İA**, c. IV, MEB, İstanbul, 1978, s. 84; Gıyâsuddin bin Humâmuddin Hoseynî Hândmîr, **Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-i Beşer** (nşr: Muhammed Debîr Siyâkî-Celâluddin Humâyî), c. IV, Ketâbhâne-yi Hayyâm, Tehrân, 1333. s. 51,132, Ayrıntılı bilgi için bkz: Edward A. Allworth, **The Modern Uzbeks: From the Fourteenth Century to the Present: A Cultural History**, Hoover Institution Press, Stanford 1990, s.46.

³⁰ Mirza Haydar Duğlat, **a.g.e.**, s.246.

³¹ Kazak Hanlığı'nın bağımsızlığı ve teşekkülü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Martha Brill Olcott, **The Kazakhs**, Hoover Institution Press, Stanford 1995. s.3 vd.

³² Benaî, **Şibanî-name**, Özbekistan Respublikası Fenler Akademiyası Şarkşunaslik İnstitutı, No:3422, s.9b.

³³ Sir Derya'nın bir kolu olan, Parak diye de bilinen bugünkü Çirçeg.

³⁴ Mirza Haydar Duğlat, **a.g.e.**, s. 280-281; Benaî, **a.g.e.**, s.19b.

Han'dan aldığı destek ile elinde tutan Muhammed Şibanî Han yine onun adına Timur mülkünde yağma seferlerinde bulunacaktır. Sultan Mahmud Han bu ittifaktan zararlı çıkan taraf olacaktır. Türkistan'ı Şibanî Muhammed Han'a vermesi üzerine Kazak sultanlarıyla arası açılacak, eski müttefiklerini kaybettiği gibi onlarla gerçekleştirdiği iki savaşta da mağlup olacaktır. Sultan Mahmud Han ile Şibanî Muhammed Han arasındaki bu ittifak Buhara ve Semerkand'ın fethine kadar sürecektir (1500-1501).³⁵

Timurlu Devleti'nin içinde bulunduğu durum Şibanî Han'ın faaliyetleri için uygun bir ortam sağlamıştır. Bu konuda başlıca amil devletin kuruluşundan itibaren süregelen veraset problemleriydi. Timur'un ölümüyle birlikte başlayan taht kavgaları devletin bütünlüğünü bozmuştur. Bu durum, o dereceye gelmiştir ki ahfadı artık kasabalar, köyler için mücadele eder hale düşmüştür. XVI. asra girerken sırasıyla Fergana tahtındaki Ömer Şeyh Mirza ve Semerkand tahtındaki Sultan Ahmed Mirza 1494 yılı içinde, Semerkand tahtına geçen Sultan Mahmud Mirza ise altı ay kadar tahtta kaldıktan sonra 1495 yılı içerisinde vefat eder. Ömer Şeyh Mirza'nın yerine on iki yaşındaki oğlu Babur ve onun küçük kardeşi Cihangir kalır. Mahmud Mirza'nın yerine ise yine genç yaştaki oğlu Baysungur Mirza geçer.³⁶ Ardı sıra gerçekleşen bu ölümler ile toy mirzaların iş başına gelmesi tabii olarak menfi sonuçlar doğurmuştur. Sultan Mahmud Mirza'nın oğlu Baysungur, Semerkand üzerine yürüyen Sultan Mahmud Han'ı mağlup etse de içerde bir muhalefetle karşılaşmıştır. Tarhanların isyanı³⁷ (1494), Semerkand'da iktidarın istikrarına engel olmuştur. Bu olayın temeli aslında daha derinlerde yatmaktadır. Aynı hükümdarın idaresi altındaki merkezi idareden yoksun şehirlerde oluşan güç odakları, birbiriyle mücadele ve rekabet halindedirler. Bunlara Hacegan da dâhil olunca ortaya muazzam bir çok başlılık çıkmaktadır. Neticede Baysungur Mirza, Sultan Ali Mirza, Mesud Mirza ve Babur Mirza arasında Semerkand için mücadeleler gerçekleşecektir.

Babur 1497 Kasımında Semekant'ı ele geçirse de uzun süren mücadelelerin neden olduğu kıtlık, bir mafaat elde edemeyeceğini anlayan Tenbel ve Uzun Hasan başta olmak üzere bir çok beyin ondan kopmasına neden olacaktır. Babur'un kardeşi Cihangir ile birlikte hareket edecek olan bu beyler Andican'ı ele geçirecek, bundan habersiz olan Babur orayı kurtarmaya giderken Semerkand'ı da kaybedecektir.³⁸

---

³⁵ Mirza Haydar Duğlat, **a.g.e.**, s.283-284.

³⁶ Benaî, **a.g.e.**, 31-a

³⁷ Babur, **a.g.e.**, s.174.

³⁸ Babur, **a.g.e.**, s.133 vd.

Şibanî-name'de değinildiği gibi şehrin Babur'e verilmesinden korkan Sultan Ali Mirza, Şibanî Han'a itaat edecektir. Semerkand'ın Şibanî Han tarafından ele geçirilmesinden sonra *Şibanî-name*, onun ikinci Harezmi seferine değin suskundur. Dolayısıyla bu aralıkta ve Harezmi seferinden Şibanî Han'ın ölümüne değin gerçekleşen olaylara kısaca değinmek uygun düşecektir.

Şibanî Han Semerkand'ı ele geçirdikten sonra aynı yıl içinde Babur bir gece baskını yaparak az bir kuvvetle şehri ele geçirmiştir (1500). Han, Hoca Didar'da oturmakta tayin ettiği vali şehirdedir. Babur'un gelişiyle şehir halkı Özbeklerin bir kısmını öldürmüş, bir kısmı ise kaçarak kurtulmuştur. Şibanî Han müdahale etmek üzere harekete geçse de geç kalmıştır. Semerkand'ın civar kalelerinde Özbeklere karşı isyanlar baş göstermiş, Karşı'yı Muhammed Baki Tarhan, Karagöl'ü Merv'den gelen Ebulmuhsin Mirza, Keş'i Dost Muhammed Tarhan ele geçirmiştir. Şibanî Han Buhara'ya çekilmek zorunda kalmıştır.³⁹

Özbekler Buhara'da toplanıp hazırlıklarını tamamladıktan sonra Karagöl, Hazar, Karşı ve Debusi'yi ele geçirirler.⁴⁰ Babur'ün yardım çağrısına Sultan Hüseyin Baykara, Bediüzzaman Mirza ve Hüsrev Şah cevap vermemiştir. Dayısı Mahmud Han, Muhammed Mirza Duğlat'ı göndermiştir. Fakat Babur onu ve Muhammed Baki Tarhan'ı beklemeden Ser-i Pul'da savaşa girişip yenilir. Semerkand'a sığınan Babur, Şibanî Han tarafından kuşatılır. Uzun bir kuşatmadan sonra kıtlık ve yardım çağrılarının cevapsız kalması nedeniyle Şibanî Han ile anlaşarak kız kardeşi Hanzade Begim'i de bırakıp Semerkand'dan ayrılır (1501).⁴¹

Semerkand'ı ele geçiren Şibanî Han, Babur'e destek veren Mahmud (Hanike) Han idaresindeki Şahruiye tarafına geçer. Kardeşi Mahmud Sultan ile diğer Özbek sultanları Taşkent ve çevresini yağmalamakla görevlendirilir. Muhammed Hüseyin Duğlat idaresindeki Uratepe'yi kuşatır (1502).⁴² Fergana'da Ahmed Tenbel isyan halindedir. Mahmud Han ve Moğolistan'dan kardeşine yardım için gelen Ahmed (Alca) Han, Semerkand'ı kaybettikten sonra onlara sığınan Babur ile birlikte Tenbel'e ona karşı mücadele etmektedirler. Şibanî Han'ın mektubuna karşılık Ahmed Tenbel kardeşi Beg Tilbe'yi onun huzuruna göndererekbağlılığını bildirir. Bunu haber alan hanlar Andican'dan kaçarlar.⁴³ Şibanî Han, Uratepe'yi kuşatacakmış süsü vererek Andican

³⁹ Babur, **Baburnâme**, s. 227 vd. ; Muhammed Salih, **Şeybani-name**, s. 35b.

⁴⁰ Muhammed Salih, **a.g.e.**, s.40b vd.

⁴¹ Babur, **a.g.e.**, s.236, 241.

⁴² Babur, **a.g.e.**, s.244-245.

⁴³ Babur, **a.g.e.**, s.260 ; Muhammed Salih, **a.g.e.**, s. 126b

üzerine gelmektedir. İki Moğol hanı kuvvetlerinin bir kısmını savunma amacıyla Taşkent'te bırakmıştır. Şibanî Han onları mağlup ettikten sonra esir alır. Taşkent'teki Moğollar kaçarlar Şibanî Han şehri ele geçirir. İki hanı eski yardımcılarına mukabil affetmiştir (1503).⁴⁴

Şibanî Han'ın Moğol hanlarını mağlup ettikten sonra Hüsrev Şah idaresindeki Hisar ve Kunduz taraflarına yönelmiştir. Buradaki amacı onun gücünü test etmektir. Hüsrev Şah, Şibanî Han'ın karşısına çıkamamıştır. Bunun üzerine Han, Sultan Hüseyin Baykara'nın Belh'te bağımsız hale gelen oğlu Bediüzzaman Mirza'nın üstüne yürür. Bediüzzaman Mirza, Hüseyin Baykara tarafından Şibanî Han üzerine sefere kışkırtılmıştır. Bediüzzaman Ceyhun kıyısına gelir, babasının ordusu yardıma gelmediği ve yeterli bir askeri kuvvete sahip olmadığı için Belh'e döner. Şibanî Han Belh'i kuşatır. Fakat şehri ele geçirmeden kuşatmayı kaldırıp Fergana üstüne yönelir. Güvenmediği başlısı Ahmed Tenbel'i mağlup edip öldürür.

Maveraünnehr'deki iktidarını sağlama alan Şibanî Han'ın hedefi Sultan Hüseyin Baykara idaresindeki Horasan olacaktır. Fakat Horasan'ı fethetmek için öncelikle Harezm'in ele geçirilmesi gerekmiştir. Değerlendirme kısmında da bahsedeceğimiz üzere on aylık uzun bir kuşatmadan sonra Ürgenç düşmüştür. Sultan Hüseyin Baykara, Şibanî Han üzerine sefere çıktığı sırada Baba İlahi mevkiinde ölmüştür (Mayıs 1506).⁴⁵ Ölümü üzerine iki oğlu Muzaffer Hüseyin Mirza ve Bediüzzaman Mirza ortak hükümdarlar olarak tahta çıkmıştır. Özbekler, Timurlu kuvvetlerini Bagdis yakınlarında mağlup ettikten sonra Herat'ı ele geçirdiler(1507).⁴⁶

Sultan Hüseyin Baykara'nın oğullarıyla bir süre küçük çaplı mücadelelere girişen Şibanî Han Horasan'ı ele geçirdikten sonra kadim düşmanı Kazaklar üstüne bir sefer düzenleyerek Burunduk Han, Caniş ve Tanış sultanları mağlup edip sindirdi (1508).⁴⁷ Bu sefer sonrası Horasan'a dönen Şibanî Han 1509 yılı içinde Deşt-i Kıpçak'ta Kasım Sultan'a karşı başarısız bir sefer düzenledi. Zemindaver'de Hezare ve Nekuderîlere üzerine düzenlediği seferde de başarısız olup Horasan'a döndü.⁴⁸

Şah İsmail'e mektuplar gönderen Şibanî Han onu tehdit etmekteydi. Yukarıda bahsettiğimiz başarısız seferlerinden sonra Herat'a dönen Şibanî Han, Şah İsmail'in

⁴⁴ Mirza Haydar Duğlat, **Tarih-i Reşidî**, 327-329.

⁴⁵ Gazi Zahîreddîn Muhammed Babur, **Baburnâme**, s. 332.

⁴⁶ İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, TTK, Ankara 2017, s.152.

⁴⁷ Fazlullah bin Ruzbihân-i Huncî, **a.g.e.**, s. 226.

⁴⁸ Hasan Bîk Rûmlû, **Âhsenu't-Tevârih**, tsh: Doktor Abdulhasan Nevâî, İntişârât-e Bâbek, Tehrân h.ş. 1357, s. 145.

Horasan üzerine yürüyüşünü haber alınca Merv'e çekilmiştir. Safevi kuvvetleriyle birkaç çatışmadan sonra Şibanî Han Merv'de kuşatılmıştır. Şah İsmail bir süre şehri kuşattıktan sonra Mahmudî Çayı'nı geçerek çekiliyormuş süsü vermiştir. Bunu üzerine şehirden çıkan Şibanî Han onların peşine düşmüştür. Özbekleri mağlup eden Safeviler, Şibanî Han'ın ölüsünü Mahmudî Çayı'nın bataklığında bulmuştur. Şah İsmail'in emriyle kafa derisi saman doldurulup Osmanlı padişahı Sultan Bayezid'e gönderilmiştir. Kafatasından ise kadeh yapılmıştır.⁴⁹

---

⁴⁹ Hasan Bîk Rûmlû, **a.g.e.**, s. 147 vd. ; Cihat Aydoğmuşoğlu, **Safevi Devleti Tarihi (1501-1736)**, Kimlik Yayınları, Ankara 2015, s.44.

IV. ŞİBANİNAME'DEKİ BİLGİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Molla Benâî'nin Şibanî-nâmesi, âdet olduğu üzere dua ve na'at kısımları ile başlamaktadır. Bunların ardından 28 başlıktan müteşekkildir. Dua ve na'at kısımlarından sonra tercüman tarafından bir "Emmâ Ba'd" yani sadede gelelim kısmı eklenmiştir. Burada Benâî'nin eserini Çağatayca'ya tercüme eden Muhammed Yusuf Beyânî, bu çeviriyi hicri 1333 (m. 1914)⁵⁰ yılında Harezmi vilayetinin padişahı II. Seyyid İsfendiyar Muhammed Bahadır Han'ın emriyle yaptığını söylemektedir. Aynı bilgiler son varakta tekrarlanmaktadır. Beyânî Şibanî Muhammed Han'ın gerçekleştirdiği faaliyetleri içeren Mevlânâ Benâî'nin kitabını Farsların dilinden Türklerin diline çevirdiğini ifade etmektedir.⁵¹

Benâî, Şibanî Han'ın hayatına dair esas anlatıya emir ve bahadurlarını saydıktan sonra Şibanî Han'ın doğumuyla (1452) başlamaktadır. İlk tarih verilerek bahsedilen olay ise 1454 yılında Şibanî Han'ın küçük kardeşi Mahmud Sultan'ın doğumudur. Buradan itibaren Ebulhayr Han'ın ölümünün anlatıldığı kısım dâhil olmak üzere verilen malumat sınırlıdır. Sonrasında ise özellikle Şibanî Han'ın kariyerinin başında Kazaklarla ve Mangıtlarla mücadeleleri hakkında naklettiği bilgiler oldukça zengindir. Benâî, Buhara ve Semerkand'ın alınışı öncesi Şibanî Han'ın hayatı ve maceraları hakkında teferruatlı malumat vermektedir. Sultan Ahmed Mirza'nın emirleri ve Mahmut Han ile ittifakları hakkındaki bilgiler de oldukça detaylı ve değerlidir. Muhammed Salih'in Şibanî-namesinden bu yönüyle ayrılmaktadır. Muhammed Salih'in eseri Şibanî Han'ın Semerkand üzerine hareket edilmesiyle (1499) başlamaktadır. Benâî, Buhara ve Semerkand'ın fethi sürecinde yaşanan olaylara da önemli ölçüde yer verilmiştir. Eserde geçen son olaylar ise Harezmi'nin fethi yönünde girişilen faaliyetlerdir. Benâî'nin Şibanî-namesi'nde Şibanî Han'ın Semerkand'ı ilk alışımdan (1501) Harezmi seferine (Kasım 1504) kadar bir boşluk mevcuttur. Şibanî-name metni, Kuhek Irmağı üzerinde bir köprü inşaatının tamamlanmasıyla biter. Tarih olarak 1502 Ekiminin başı verilmiştir. Fakat bu başlıktan önce Şibanî Han'ın Harezmi üstüne ikinci seferi yer almaktadır. Eserin

⁵⁰ Eserin son sayfasında Bars yılına denk gelen h.1333 (m.1914-1915) yılı olduğu söylenmektedir. Bkz.: Benâî, **a.g.e.**, 53a. Bars yılının miladi yıla karşılığı hakkındaki çizelge için bkz.: Nergis Biray, "Oniki Hayvanlı Türk Takvimi –Zamana ve İnsana Hükmetmek-", **TAED**, Erzurum 2009, s.673.

⁵¹ Benâî, **a.g.e.**, s.2a, 53a.

kapsamına dair genel malumatımızı burada bitirip içeriği daha ayrıntılı olarak eserin kendi başlıkları altında işleyeceğiz.

I. “Şibanî Hanning Ümerâ-ı İzâm ve Bahâdırlarının İsimlarning Beyânı”

II. “Han-ı İ’zemning Ümerâlaridin Yana Bir Cemâ’aning Zikrikim Feth-i Memâlikdin Song Etrâfdın Kilib İrdiler” ismini taşıyan iki başlık altında Muhammed Şibanî Han’ın emirleri ve bahadırlarının isimleri zikredilmektedir. Zikredilen şahısların bazıları dedesinden Şibanî Han’a intikal etmiştir. Ebulhayr Han Ak Orda başkentini (taht-ı Sayın) ele geçirdiğinde hizmetinde bulunanlar ve Tura mansıbını elinde bulunduranlar özellikle işaret edilmektedir. Bunlar kendi aralarında “kazaklık” zamanında ve “Memâlik’in fethinden sonra” katılanlar olmak üzere ayrı başlık altında zikredilmektedir. Bu ifade ile kastedilen Herat’ın fethi sonrası olmalıdır. Kubo neşrinde bu iki başlık “گفتار در ذکر امرا و بهادران کبار شیبانی خان” (Şibanî Han’ın Büyük Emir ve Bahadırlarının Zikredilmesi Hakkında Söz) şeklinde tek başlık altındadır.⁵² Bu nüsha farkları yahut tercümanın tek başlık altında incelenen kazaklık ve memâlik’in fethinden sonra katılanlar arasındaki ayrımı belirginleştirme çabasından doğmuş olabilir. Bu mesele şimdilik bütün nüshaların karşılaştırmasını bekleyecek gibi görünmektedir. Burada sayılan isimlerin çoğu kabile, kabile konfederasyonu ve coğrafya isimleriyle birlikte zikredilmektedir. Bunlar “Kuşçı ili, Nayman ili, Uygur ili, Körleüt ili, İçki ili, Durman ili, Kıyat halkı, Kongrat, Tümen, Tangkit (ve Tangkut), Hitay, Çinbay halkı, Şunkarlı, Şadbaklı, İcanlı” isimleridir.

III. “Şah Budag Sultan İbn-i Ebûlhayr Hanning Hâlâtının Beyânı” Bu

başlık altında bir maddi hata mevcuttur. Akkuzı Beyim bilindiği ve metnin devamından anlaşılacağı gibi Şah Budak’ın hatunudur. Yukarıdaki başlıktan da anlaşılacağı üzere zaten biri “sultan” diğeri “han”dır. Şah Budag Sultan Ebulhayr Han’ın oğludur. Özbek, Özbek Kazakları ve Çağatay kökenli hanlıklarda şehzadeler için şahıs isminden sonra “sultan” titri kullanılmaktadır. Sultanlar üzerinde değişen ölçüde otorite kurmuş olan erk sahibi ise “han”dır. “Şah Budag Sultan” yazılacak yere “Ebulhayr Sultan” yazılmıştır. Başka bir ihtimalle baba-oğul ismi birlikte zikredilecekken bir kısmı atlanılmıştır. Burada Şibanî Muhammed Han’ın hayatına giriş yapılır. Buradaki bilgilere göre; Şibanî Han, Altan Han neslinden Akuzı Beyim⁵³ ile Şah Budag Sultan’ın evliliğinden dünyaya

⁵² Pervîz ‘Adel, Mu’errifî-ye Ketâb (Şibânî-nâme), **Ketâb-e Mâh-e Târih o Coğrafiyâ**, No: 81-82-83, Hâne-ye Ketab-e İrân, Tehrân 1383 s. 190.

⁵³ Kalmuk prenesi.

gelen ilk oğludur. Yine aynı başlık altında Mahmud Sultan ise doğum tarihi ile birlikte (1454) geçmektedir. İkisini de dedeleri adlandırmıştır. İlkine “Şahbaht” ikincisine de “Bahadır” lakapları yine dedeleri tarafından verilmiştir.

IV. “Şâh Budag Sultanning vefâtı Han-ı A’zamning Şehzâdelerining Muhâfezetlerin İtib Uygurbay Şeyh Kökeltaşga Tapşurganı” isimli başlık altında anlaşılacağı üzere Şah Budag Sultan’ın ölümünden sonra iki şehzade dedelerinin himayesinde, daha önce babalarının atakesi (atalık,lala) olan Uygurbay Şeyh Kökeltaş’a emanet edilir. Bu süre zarfında iki şehzadenin hizmetinde bulunan bir diğer kişi ise Ebûlhayr Han’ın kökeltaşı (sütkardeş) Devlet Hoca Bîk Koçın olmuştur. Bu olaylardan bahsedilirken ayrıca küçük yaştaki şehzadelerin daha çok da Muhammed Han’ın sahibkıranlık ve cihangirlik emareleri göstermesinden bahsedilmeden geçilmez.

Bu bölüm altındaki bilgiler, bir takım yanlış anlaşılmalara da açıklık getirmektedir. Bazı çalışmalarda Şah Budag Sultan’ın Ebulhayr Han’dan sonra öldüğü yönünde ifadeler vardır. Şah Budag’ı Ebulhayr Han’ın ardından hanlığa oturtmak da bu yanlışlara eklenmektedir.⁵⁴ Aşağıda Şeyh Haydar Han ile ilgili kısımdan da anlaşılacağı gibi Ebulhayr Han’dan sonra başa Şeyh Haydar Han geçmiştir. Şah Budag Sultan’ın Ebulhayr Han’ın sağlığında öldüğü ve Ebulhayr Han’ın yerine Şeyh Haydar Han’ın geçtiği Ruzbihan-ı Huncî tarafından da açık bir şekilde ifade edilmektedir. Babasının sağlığında diğer sultanlar üzerinde fiili bir otoritesi olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵ Mirza Haydat Duğlat’ın, Ebulhayr Han’ın en büyük oğlu Buruc Oğlan’ın, onun ölümü üzerine yerine geçtiği, Kazak sultanları ve Moğol Han’ı ile mücadelesi sırasında öldüğü yönündeki nakli bu yanlışlığa sebep olmuş gibi görünmektedir. Söz konusu Buruc Oğlan’ın Şah Budag olduğu kesin olmamakla birlikte kronolojide bir yanlışlık olduğu da ortadadır. *Tarih-i Reşidi*’nin geri kalan kısmında Şibanî Han’ın babasının isminin Şah

---

⁵⁴ Bu yanlışlara örnek olarak bkz; Semiha Altier, **Şiban Han Dönemi (1500-1510) Özbek Kitap Sanatı**; s.27; Abdülkadir Macid, **Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında XIX. Yüzyıl Osmanlı-Hokand Hanlığı Münasebetleri** (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008) s.21-22. Ayrıca Macid’de aynı sayfalarda rastlanan bir diğer yanlış ise Ebulhayr Han’dan sonra Şibanî Han’ın Özbekleri tekrar toplamasıyla ilgilidir. Ebulhayr Han’ın birliğini sağladığı Özbekler, Kazak ve Mangıtlar dahil olmak üzere bir çok kalabalık bir kitleyi ifade etmektedir. Şibanî Han’ın Özbekleri ise bunlarda muhtelif parçaları içermekle birlikte Deşt-i Kıpçak’ta hüküm süren Burunduk Han idaresindeki bu kitleyi elde edememiştir. Yani dedesi zamanındaki birlik bir daha sağlanamamıştır.

⁵⁵ Fazlullah bin Ruzbihân-i Huncî, **a.g.e.**, s.136-137.

Badağ olarak geçmesi bu meseleyi daha da tartışılır hale getirmektedir.⁵⁶ Tarih-i Reşidî’de Sultan Ahmed Mirza ve Sultan Mahmud Han arasındaki Cir Suyu Savaşı ilgili kısımda Buruc Oğlan ve Şah Badağ isimlerin aynı bölümde art arda geçmesi bu şüpheyi kuvvetlendirmektedir. Bu kısımda Şah Badağ, Şibanî Muhammed Han’ın künyesinde verilirken Buruc Oğlan’ın ölümden sonra iki şehzadenin zorluklarla karşılaştığı ifade edilmektedir. Tarih-i Reşidî’nin ifadeleri Şibanî-name’deki ifadelerle birleştirildiğinde Buruc Oğlan’ın Şah Budag olma ihtimalini düşürmektedir.⁵⁷ Şeyh Haydar Han ile Şah Budag’ı hayatlarının birbirine karıştırıldığı yönünde bir izlenim oluşturmaktadır.

Özbeklerin başına Şibanî Han’ın geçişi de en azından bir süre için söz konusu değildir. Şibanî Han’ın etrafında Özbeklerin toplanması Emir Abdülali Tarhan ve Sultan Mahmud Han ile gerçekleştirdiği başarılı ittifaklar sayesinde olmuştur.⁵⁸ Başlangıçta yanında olan kişilerin dedesinin güvendiği birkaç emir ve akrabaları olduğu anlaşılmaktadır. Bu söz konusu Özbeklerin bir çoğu zaten Timur mülkünde ve Çağatay hanlarının emrinde askeri hizmetlerde bulunmaya alıştı. Timurlular kendi aralarındaki veya Moğollar ile çatışmalarında gerektiğinde birbirlerinden bağımsız olarak muhtelif taraflarda yer alabilmekteydi. Şibanî Han dedesinin zamanındaki Özbek toplamını asla yakalayamamıştır.

V. “Ebûlhayr Hanning Vefâtının Zikri” bu başlık altında Ebulhayr Han’ın ölümünden bahsedilirken hangi şartlar altında gerçekleştiğine değinilmemiştir.

VI. “Ümerânın Meşveret İtip Şehzâdelerni Karacın Bîkge Tapşurganlarının Beyânı” başlığıyla iki şehzadenin dedelerinin ölümünden sonra Karacın Bîk’in⁵⁹ muhafazasına bırakılmaları anlatılır. Burada, Şibanî Han’ın meşruiyet kaynağı olan Çingiz Han soyundan gelmesi vurgulanır. Bu minvalde Çingiz Hanedanı’nın ocağının son kez yanması olarak tasvir edilen iki şehzade, bilindiği gibi o dönemde çok kalabalık bir güruhun üyesidirler. Şibanî Han’ın kazaklığında Çağatay kolundan hanlar bölgede Çingiz soyunun üyeleri olarak güçlü ve iktidar sahibi durumdadırlar. Timurlular bunlara zaman zaman destek verip iktidarı tayin etseler de

---

⁵⁶ Mirza Haydar Duğlat, **a.g.e.**, s.256.

⁵⁷ Mirza Haydar Duğlat, **a.g.e.**, s.280.

⁵⁸ Mirza Haydar Duğlat, **a.g.e.**, s.336.

⁵⁹ Muhammed Salih ondan Şibanî Han’ın Semerkand üstüne yürüyüp Buhara’yı almadan önce Karacın Divan olarak bahseder yani veziri mesabesinde. Atalığı ve mürebbisidir. Muhammed Salih, **a.g.e.**, s.19a.

Yunus Han'dan sonra işler bir süreliğine tersine dönmüş durumdadır. Deşt-i Kıpçak'ta yine Cuci soyundan gelen Burunduk Han ve Kazak sultanları hüküm sürmektedir.

VII. “Şeyh Haydar Han Ebûlhayr Hanning Orunga Han Bolganının Zikri”- VIII. “Şeyh Haydar Hanning Şehîd Bolganı” Bu iki başlıkla birlikte Ebulhayr Han'ın ölümünden sonra Şeyh Haydar Han'ın onun yerine emirlerinin ittifakıyla geçirilmesi ve akabinde gerçekleşen olaylar anlatılmaktadır. Şeyh Haydar Han yönetimde beceriksiz ve yetersiz kalmıştır. Ebulhayr Han'dan devraldığı emir ve bahadırlar üzerinde otorite kurmakta da başarısız olduğu anlaşılmaktadır. Devletinin otorite eksikliği etrafça anlaşılınca saldırılara maruz kalmıştır. Ebulhayr Han'ın kardeşini öldürdüğü Sibir hanı Seydek İbak (İbrahim), Kazaklardan Barak Han'ın oğlu Canıbeg Han, Giray Arap'ın oğlu Bürke Sultan, Mangıt beylerinden Abbas Bey, Musa Bey ve Yamgur Bey'den oluşan bir ittifakın saldırılarına uğramıştır. Uzun süre devam eden mücadeleler sonunda İbak Han, Ahmed Han (Büyük Orda hanı)'ın ordusuyla müşterek gerçekleştirdikleri bir savaşta Şeyh Haydar Han'ı öldürmüştür. Bu savaş sonrasında emirleri ve devlet erkânı dağılırken Karacin⁶⁰ Bey, Şibanî Han ve Mahmud Sultan'ı savaş alanından çıkarıp Astarhan hanı Kasım Sultan'ın yanına kaçırmıştır. İki şehzade burada Kasım Sultan'ın emirülümerası Timur Bey'e emanet edilmiştir. İbak Han, Ahmed Han ve Abbas Bey bu defa da Kasım Han'ın üzerine hücumla geçmiştir. Kasım Han karşı koyacak kuvvete sahip olmadığı için Hacı Tarhan Kalesi'ne kapanmıştır. Durumun zora düşmesi üzerine Kasım Han'ın telkiniyle Karacin Bey, şehzadeleri kaleden kaçırmaya mecbur olmuştur. Kırk kişilik bir grupla gece vakti kaleden çıkıp çarpışarak kaçmışlardır. Bu çarpışma sırasında İbak Han'ın bir biraderi ve oğlu öldürülmüştür.

IX. “Şibani Han'ının Ahmed Hanning Üstige Yürüş İtib Yolda Konuş Kıpçak bile Uruşganının Beyânı” Şibanî Han'ın başından geçen küçük çaplı çatışmaların anlatıldığı başlıktır. Han, Ahmed Han'ın emirlerinden olan Konuş Kıpçak'a bir baskın düzenlenmiştir. Aynı bölümde Semerkand tahtındaki Sultan Ahmet Mirza'nın emirlerinden Muhammed Mezid Tarhan'ın idaresindeki Türkistan'a gitmeleri anlatılmaktadır. O kış Karagöl'de kışlamışlardır. Sultanlar erzak temininden dönerken Mangıtlar arasında barınamayan Kanglı Şah Budag'ın oğlu Mansur Bey ile çatışmışlardır. Onu mağlup edip bolca ganimet elde etmişlerdir. Karagöl'den Türkistan'a geçen Şibanî Han ve sultanlar burada Muhammed Mezid Tarhan tarafından karşılanmıştır. Kazak

⁶⁰ Bu dönem kitaplarda “çim” harfi yerine “cim” yazımı yaygındır. Bizim üzerinde çalıştığımız kitap Farsça'dan Çağatay Türkçesi'ne sonradan kazandırıldığı için metindeki halini değiştirmedik.

Giray Han'ın Türkistan üzerine hareket ettiği haberi üzerine Muhammed Mezid Tarhan tarafından Semerkand'a gitmeleri uygun görülmüştür.

X. “Şibanî Hanın İrancı Han Bile Uruşanı Aleyke Sultanın Şehid Bolganı” Bu başlıkta, Şibanî Han ve maiyeti Savran'a ulaştığında Kazak Camibeg Han'ın oğlu İrancı Han'ın baskınına uğramaları anlatılmaktadır. Aleyke Sultan bu savaşta ölmüştür. Etrafındakiler dağılmış Han bir grup adamıyla birlikte Buhara'ya çekilmiştir. Bu sırada Buhara idaresinde Emir Abdülali Tarhan bulunmaktadır. Şibanî Han, bir süre sonra Sultan Ahmet Mirza'nın çağrısı üzerine Semerkand'a gitmiştir. Sultan Ahmed Mirza ile görüşüp Buhara'ya dönen Han, iki yıl boyunca burada kalıp ileri gelen âlimleriyle oturup kalkmış, kıraat dersleri görmüştür. Bunlar arasında Mevlana Muhammed Hıtaî, Celaleddin Muhammed Hafız, Hafız Hamid ve Hoca Muhammed Parsa'nın isimleri sayılmaktadır.

XI. “Hafız Hüseyin Basirning Tüş Körgenining Beyânı” bu başlık altında öncelikle Şibanî Han'ın Semerkand'ı alışının bir rüya yorumuyla müjdelenişi anlatılmaktadır. Bu olayın gerçekleşmesi Şibanî Han'ın “Feth-i Memâlik” yani Herat alışından (1507) 22 yıl öncesine tarihlenmektedir. Böylece Timurluların iki başkenti de elde edilmiş oluyordu. Şibanî Han'ın Buhara'ya gelişi ve ikametini takriben 1485 yılı ve sonrasındaki iki yıllık sürece yerleştirmek gerekir. Yine burada iki yıllık tahsil sonrasında Deşt-i Kıpçak'ta giriştiğinden bahsedilen mücadeleler buna göre tarihlenecektir. Müellif bu arada Uluğ Beg ve Sultan Ebu Said hakkındaki bir rivayetle Şibanî Han'ı Ebu Said'e benzeterek Buhara'da bulunduğu müddetçe Abdülali Tarhan'ın hizmetinde olmadığını, iktidara geleceği günün hazırlıklarını gerçekleştirdiğini betimlemektedir. Mirza Haydar Duğlat'a göre Emir Abdülali Tarhan, Sultan Ahmet Mirza'yı adeta parmağında oynatan güçlü bir emir idi. Şibanî Han Buhara'ya onun bağlısı olarak girip maiyetindeki adamlardan birisi olmuştur.⁶¹ Bu görüş makul olmasına rağmen, bu konuda daha çok bilgi sahibi olduğumu söyleyebileceğimiz Babur, onunla birlikte hareket etmekle birlikte Şibanî Han'ın Abdülali Tarhan'ın adamı olmadığını söyler.⁶² Her iki ihtimalle de Şibanî Han'ın

---

⁶¹ Mirza Haydar Duğlat, **Tarih-i Reşidî**, s. 336. Aynı konuda Tarih-i Reşidî'den faydalanan Ükten bir yanlış okuma hatası olsa gerek Şibanî Han'ın Sultan Ahmed Mirza'nın eşik ağası olduğunu ifade etmektedir. Bkz: Selim Serkan Ükten, **Buhara Hanlığı'nın Askeri Teşkilatı (1500-1868)**, TTK, Ankara, 2018, s.32: Faydalanan kaynak Tarih Reşidî ise onun Abdülali Tarhan'ın eşik ağası olduğunu iddia etmektedir. Bkz: Mirza Haydar Duğlat, **a.g.e.**, s.280.

⁶² Gazi Zahîreddin Muhammed Babur, **a.g.e.**, s.157.

Buhara’da bulunduğu sırada Timurlu Devleti’nin içinde bulunduğu durum hakkında bilgi edindiği doğrudur.

İki yıllık tahsil süreci sonrasında Şibanî Han Deşt-i Kıpçak’a yönelmiştir. Burada ilk olarak Arkuk Kalesi üzerine gelmiş bu kalenin hâkimi eskiden dedesine hizmet eden Kadı Bikcik kaleyi ona teslim etmiştir. Civar kaleleri de ele geçiren Şibanî Han en son olarak Sıgnak Kalesi’ni de ele geçirip burada konaklamaya başlamıştır. Burada bulunduğu sırada Deşt hâkimi olarak geçen Mangıt Musa Mirza, onu tahta çıkartıp hizmetine girmiştir.

XII. “Şibani Hanning Burandak Han Bile Uruşaning Beyânı” Bu başlığın konusu Şibani Han’ın Kazaklarla girdiği mücadelelerdir. Şibanî Han, Musa Mirza ile birleşip Sıgnak ve çevresinde güçlenince Kazak Burunduk Han 50.000 kişilik bir kuvvetle harekete geçmiştir. Emir’ül-ümerası Kasım Sultan’ın bulunduğu kanadın Şibanî Han’ın idaresindeki kanat tarafından bozguna uğratılması üzerine savaş meydanından kaçmıştır. Bu savaşta Burunduk Han’ın peşine düşen Kasım Sultan’ın kardeşi Hârezmî Beg ölmüştür. Kaçan askerlerin peşine düşülüp çok yüklü ganimet elde edilmiştir. Savaştan sonra Sıgnak’a gelen Şibanî Han bir süre burada konaklamıştır. Musa Mirza’nın kardeşi için yas tutulmuş, sonrasında ayş ü işretle meşgul olunmuştur. Musa Mirza’nın kızıyla Şibanî Han’ın amcası Süyünc Hoca Han evlendirilip akrabalık bağları kurulmuştur.

Musa Mirza, Şibanî Han’ı Mangıt yurduna han yapma sözü vermişti. Mangıt emirleri Musa Mirza’ya vilayet idaresinde öteden beri âdet olduğu üzere özerk konumlarını korumak şartıyla bunu kabul edebileceklerini, kabul edilmezse mümkün olmadığını bildirmişlerdir. Musa Mirza’nın bu işi erteleyip sözünü tutmayacağı anlaşılınca Şibanî Han, emirleri ve sultanlar Deşt-i Kıpçak’tan Sıgnak’a dönmüştür.

Sıgnak’ta buldukları sırada Emir Bik Ata, Otrar’da Muhammed Mezid Tarhan’ın hizmetinden kaçıp Şibanî Han’ın huzuruna gelir. Han’a Mevlana Ahmed Rumî’nin *İskendernâme* kitabını hediye eder. Burada kitaba övgü büyüktür. Anadolu Türkçesi için “Rum tili” tabiri kullanılmıştır. Bu kitabın Sultan Ebu Said’in iktidarında Hüseyin Baykara ona karşı Harezmi’de kazaklık ederken Hüseyin Baykara’nın kütüphanesinden çıktığı söylenmektedir. Benâî’nin aktardığı ve *İskendernâme*’nin sonundaki yer aldığı söylediği iki beyitte Timurlu Devleti’nin ortadan kalkacağı rivayet

edilmektedir.⁶³ Anlaşılan o ki *İskendernâme* daha uzun yıllar Şibanî Han'ın meclisinde okunmaya devam etmiştir. Huncî 1509 yılında Kazak seferi öncesi Şibanî Han'ın huzurunda bulunduğu sırada bu kitaptan övgüyle bahsetmekte ve mecliste okunduğunu söylemektedir. Ayrıca bu kitap için yazılmış beş beyitten oluşan Farsça bir şiire de eserinde yer vermektedir.⁶⁴

Sığnak'ta buldukları sırada Canibeg Han'ın büyük oğlu Mahmud Sultan Türkistan'ı ele geçirmek maksadıyla bölgeye gelip Suzak'ta konuşlanmıştır. Şibanî Han, emirlerinin düşmanın sayıca üstün olması nedeniyle kaleye kapanma fikirlerine karşılık Mahmud Sultan üzerine harekete geçmiş, sayıca üstün olan düşmanı yoğun kar yağışından faydalanarak mağlup etmiştir. Mahmud Sultan'ın askeri bozguna uğrayıp çöllere dağılmıştır. Kaçan düşmanı takip ederek birçoğu öldürülüp büyük miktarda ganimet ele geçirilmiştir. Bu yenilgi sonrası Mahmud Sultan ve yanındakiler Burunduk Han'a müracaat ederler. Şibanî Han'ın daha fazla güçlenmesini istemeyen Han onlara destek sağlar. İki taraf bu kez Suzak ile Sığnak arasında Kötel Soğunluk denilen mevkiye karşılaşırlar. Savaş esnasında Şibanî Han'ın biraderi olan Mahmud Sultan (Evakıb), Mahmud Sultan Kazak'ı başından yaralar. Fakat sayıca üstün olan Kazaklar karşısında mağlup olan Şibanî Han kışı geçirmek üzere Mangışlak'a çekilir. Kazaklarla yaşanan bu mücadelelerde Şibanî Han'ın savaş sırasında gösterdiği cesareten bahsedilmemesine rağmen kardeşi Mahmud Sultan'dan sık sık bahsedilir.

XIII. “Şibani Hanning Buharaga Barganı” başlığı altında Deşt-i Kıpçak'taki mücadelesinde başarısız olan Şibanî Han'ın tekrar Ahmed Mirza'nın yanına çağrılışı anlatılır. Mangışlak'ta kışlayan Şibanî Han'dan Sultan Mahmud Han'ın hâkimiyetindeki Taşkent'ten gelen çapavulların gerçekleştirdiği yağma hareketlerine karşı Abdülali Tarhan vasıtasıyla yardım istenmiştir. Şibanî-name bu vesileyle Ebulhayr Han'ın Sultan Ebu Said'e yaptığı yardımı (1451) anmaktadır. Buna benzer bir yardım istendiği belirtilmektedir. Fakat açıktır ki Şibanî Han'ın konumu dedesinin konumundan pek uzaktır. Sultan Hüseyin Mirza'nın idaresindeki Harezmi üzerinden geçen Şibanî Han Onun darugası tarafından hediyelerle karşılanmıştır. Aynı şekilde Karaköl'deki Emir Argun da Şibanî Han'ı karşılamaya çıkmıştır. Buhara'ya varıp birkaç gün konaklayan

---

⁶³ Timurlu hizmetinde de bulunmuş olan Ahmedî'nin kitabında biz bu farsça iki beytin Türkçesi olabilecek bir beyte rastlamadık. Kitabın sonuna sonradan eklenmiş olduğu intibayı yaratmaktadır. Baykara'nın kütüphanesinden çıkmış olması onun yazdığının ima edilmesi anlamına gelebilir.

⁶⁴ Fazlullah bin Ruzbihân-ı Huncî, **a.g.e.**, s. 151-152.

Şibanî Han Semerkand'a Sultan Ahmed Mirza'nın yanına geçmiştir. Müellifin aktardığına göre Şibanî Han'ı Sultan Ahmet Mirza'nın emirleri yemeğe çağırıp tuzak kurmak istemişler fakat Han tedbirli giderek bunun önünü almıştır. Daha sonra Sultan Ahmed Mirza emirlerini Gökkünbed'deki Şibanî Han'ın huzuruna yollayıp meseleyi düzeltmeye çalışmış fakat araya bir soğukluk girmiştir. Bu anlaşmazlık doğru olabileceği gibi taraf değiştirmenin bir bahanesi olarak uydurulmuş da olabilir.

XIV. “Tolun Hoca Mogolning Şibani Hanning Leşkerige Şebhûn Urganı ve Mahmûd Sultanning Kolıda Esir Bolganı” Başlığı altında Şibanî Han'ın Sultan Ahmed Mirza ordusunda Mahmud Han idaresindeki Taşkent üzerine hareketleri ve Şibanî Han'ın taraf değiştirmesi anlatılmaktadır. Sultan Ahmed Mirza ile birlikte Taşkent'te Mahmud Han üzerine yürüyüş sırasında Yılanotu (İlan-otı)'dan Tizek (Dizak- Dizek) mevkiine geldiklerinde Şibanî Han iravul (öncü birlik) olarak gönderilmiştir. Mahmud Sultan gece baskını düzenlemek isteyen Moğol emirlerinin büyüklerinden Tolun Hoca'yı askerleriyle birlikte ele geçirir ve Şibani Han'ın huzuruna getirir. Sultan Ahmed Mirza'nın emirleri sevinecek yerde bu olaydan korkuya kapılır. Birçoğu Moğol tarafına geçmektedir. Şeybanî-name'nin iddiasına göre Cir Suyu Muharebesi sırasında Şibanî Han'da daha önce bahsedilen anlaşmazlıklarında etkisiyle savaşın karşı taraf lehine döndüğünü anlayıp Mahmud Han'a haber yollayıp o tarafa geçmiştir. Bu olaydan sonra Ahmed Mirza'nın askerlerinin çoğu Cir Suyu'nu geçerken Moğol saldırısına uğramış ve birçoğu boğulmak suretiyle büyük kayıplar vermiştir. Tam manasıyla bir savaş bile gerçekleşmemiştir. Tarih-i Reşidî'nin verdiği rakamlara göre Sultan Ahmed Mirza'nın asker sayısı 150.000'dir. Bu rakam biraz abartılı görünmektedir. Yine Şibanî Han'ın ordu içindeki kuvveti 3000 kişi olarak verilmektedir.⁶⁵Şibanî Han Buhara'ya gidip daha önce buraya bıraktığı ağırlık ve mallarını almış ve oradan Türkistan'a Tamlık Ata'ya giden bir kervandan ihtiyaçlarını karşılayarak Erkuk kalesine geçmiştir. Burada bulunan taraftarlarından Mevlana Şemseddin Muhammed Bikcik Kadı ona kaleyi teslim etmiştir.

XV. “Şibani Hanning Emir Hamza bile Uruşganı” Bu başlık altında Şibanî Han'ın Türkistan ve civarındaki faaliyetleri anlatılmaktadır. Erkuk Kalesine giren Şibanî Han buraya yağma için gelen Özkend emirlerinden Emir Hamza'yı bozguna uğratmıştır. Erkuk kalesini gelebilecek saldırılara karşı istikam etmiştir. Muhammed Timur Sultan'ı Hoşamed Atalık ile birlikte Özkend kalesine koymuş, Erkuk'u da Mahmud Sultan'a emanet edip kendisi Sığnak üzerine hareket edip burayı zapt etmiştir.

---

⁶⁵ Mirza Haydar Duğlat, **a.g.e.**, s.280-281.

Bir süre sonra Burunduk Han, Canbeg Han'ın oğlu Kasım Sultan, Etek Sultan, ve Mangıt Hamza Bey'in Sıġnak üstüne gelmekte oldukları haberi gelmiştir. Üç ay boyunca Sıġnak'ı kuşatan kuvvetler bir sonuç alamamıştır. Muhammed Mezid Tarhan ile anlaşma yapan Kazak ve Mangıtlar Otrar civarında kışlayıp tekrar Sıġnak'ı kuşatmışlardır. Uzun süren kuşatmadan muzdarip olan ahali Çakmak Yüz Biki ve Sıddık Şeyh Başlık'ın ön ayak olmasıyla Şibanî Han Özkend'e gittiği bir sırada şehri Burunduk Han'a teslim etmiştir. Burunduk Han Sıġnak'ı ele geçirdikten sonra Özkend üstüne hareket etmiş burada Şibanî Han'ı kuşatmıştır. Yaz boyu süren kuşatmaya Emir Hamza Bey Mangıt'ta 4000 kişilik bir kuvvetle katılmıştır. Şibani Han karşı koyacak kuvvete sahip olmadığı için kaleye kapanmış savunma yapmıştır. Özkend'de başarılı olamayan kuvvetler çekilmiştir.

Özkend'den sonra Burandak Han, Cambeg Han'ın oğulları ve Emir Muhammed Mezid Tarhan bu sırada Mahmud Sultan'ın idaresinde olan Erkuğ üzerine hareket edip kuşatmışlardır. Üç yıl süren bu mücadeleler sonrasında Sıġnak'ta da başarı elde edemeyip kendi vilayetlerine dönmüşlerdir.

XVI. “Şibani Hanning Hârezm Üstige Kilgeni” Başlığı altında Şibanî Han'ın Harezm üzerine gerçekleştirdiği ilk sefer anlatılmaktadır. Sıġnak ve civarında etrafına toplananların artmasıyla, bu bölgeyle yetinemeyen Han, Sultan Hüseyin Baykara idaresindeki Harezm üstüne yönelmiştir. İlk olarak Tırsak Kalesi'ni ele geçirip ağırlıklarını burada bırakarak burayı bir üs haline getirmiştir. Harezm Kalesi'ne saldırılar düzenlemiştir. Sultan Hüseyin Mirza'nın Emir Abdülhalik, Emir Muhammed bin Veli Bey ve Behbud Bey idaresinde 10.000 kişilik bir kuvveti Hoyuk yolundan sevk ettiği haberi ulaşınca Şibanî Han Boldum Saz'ı alıp kalesine kapanmıştır. Yukarıda sayılan serdarları ardından Bayındır Türkmenlerinden Şah Budag, Mangışlak emirlerinde Zeynel Bahadır ve Murtaza Bahadır, Adak emirlerinden Yusuf Sufi Bey, Horasan emirlerinden Mirza Ahmed Ali Fariş Barlas gibi emirler de yardım için 10.000 kişilik bir kuvvetle sevk edilmiştir. Daha sonra üzerlerine gelen kuvvet Harezm bölgesinden Ürgenç, Hoyuk, Kat, Hezaresp, Adak, Boldumsaz, Mangışlak ve Bayındır Türkmenlerinden toplananlarla birlikte 40.000 kişiyi aşmıştır. Şibanî Han'ın asker sayısı 600 olarak geçmesine rağmen buna itibar etmek güçtür. Şibanî-name'de çoğu yerde Şibanî Han 300'e varmayan bir askeri kuvvetle devasa orduları mağlup eder. Şibanî Han, Hüseyin Baykara'nın sevk ettiği kuvvetleri mağlup etmiştir. Kaçan düşman Vezir Kalesi'ne sığınmış, dışarıda kalan malları yağmalanmıştır.

Şibanî Han, Vezir şehrinde Horasan ve Harezmi emirlerini kuşatmıştır. Kuşatılmış olan arasında bulunan Emir Behbud bir hileye başvurmuştur. Ürgenç'te bulunanlardan birine haber yollayıp Bediüzzaman Mirza'nın 10.000 kişiyle Hoyuk'a geldiği yönünde sahte bir mektup yazdırmış. Bu mektup Şibanî Han'ın eline geçince Emir Behbud'un oyunu işe yaramış, yiyecekleri de azalmış olan Şibanî Han tarafı ağırlıklarını Mahmut Sultan'ın görevlendirildiği Tırsak kalesinde bırakıp Adak tarafına çekilmiştir. Vezir kalesindeki Sultan Hüseyin Baykara kuvvetleri de nihayet bu karmaşadan faydalanarak kendilerine daha önce emredilmiş olduğu üzere Ürgenç'in muhafazası yönünde harekete geçebilmiştir.

Şibanî Han, Adak'ı zorla almasına rağmen yağma ettirmemiştir. Şibanî Han'ın çekilişi üzerine Sultan Hüseyin Baykara kuvvetleri Tırsak Kalesi'ndeki Mahmud Sultan üzerine yürüyüp kuşatmışlardır. Başarılı olamayınca Ürgenç'e geri çekilmişlerdir. Bu sırada Adak'ı almış olan Şibanî Han Esterabad üzerine yağma akınları düzenleyip ele geçirdiği yüklü miktardaki ganimetle Tırsak'a Mahmud Sultan'ın yanına dönmüştür. Ürgenç'teki Horasan askeri Hüseyin Baykara'ya başvurup daha fazla destek istemekteydi. Fakat Baykara zaten Horasan'ın bir yıllık gelirini bu çatışmalar sırasında onlara verip bir sonuç alamadığını söylemesi üzerine burada bulunan emirler teker teker Herat'a dönmüştür.

XVIII. “Sultan Mahmûd Hanning Otrar Vilayetini Şibani Hanga Müsellim Tutganının Beyanı” Bu başlık altında Sultan Ahmet Mirza'nın Taşkent üzerine yürümesinden çekinen ve orayı muhafaza etmekle ilgilenmek isteyen Mahmut Han'ın, ele geçirdiği Otrar'ı müttefik Şibanî Han'a bırakması ve sonrasında gerçekleşen olaylar anlatılmaktadır. Ayrıca daha sonra gerçekleşecek olan Mahmud Han (Hanike) ile küçük kardeşi Alca (Ahmed) Han'ın Şibanî Han tarafından affedilmesi meselesine de değinilmektedir.

Türkistan'da Şibanî Han'ın güçlenmesi üzerine şehrin ileri gelenleri Muhammed Mezid Tarhan idaresindeki Sabran'ı Sultan Mahmud'u çağırarak teslim etmiştir. Şibanî Han daha sonra Sultan Mahmud'u ziyaret edip ayrılırken şehir ahalisinin ileride tehlike yaratabileceğini düşünerek kardeşine başka yere göçürülmelerini tavsiye etmiştir. Fakat Mahmud Sultan bu tavsiyeye uymamıştır. Muhammed Mezid Tarhan oğlu Kul Muhammed Tarhan ve kızını malları ile birlikte Semerkand tarafına göndererek sağlama almak istemişti. Fakat Mahmud Sultan'ın adamlarına yakalanan bu grup ele geçirildi. Kızını Sultan Mahmud nikâhına aldı. Muhammed Mezid Tarhan, Burunduk Han ve Cambeg ile ittifak kurup Sabran'ı muhasara etti. Şehir ileri gelenlerine mektuplar

göndererek onları elde etti. Mahmut Sultan'ı ele geçirip Kasım Sultan'ın gözetimine bıraktılar. Burunduk Han'ın ısrarlarına rağmen Kasım Sultan teyzesinin oğlu olduğu için onu öldürmedi. Onu bir şekilde Şibanî Han'a ulaştırmayı düşünmekteydi. Mahmut Sultan fırsat bulup kaçarak Şibanî Han'a kavuştu.

O sırada Otrar vilayetinde ikamet eden Şibanî Han, Kazak sultanları Burunduk Han ve Canıbek oğullarının kuşatmasına uğradı. Taşkent'te bulunan Sultan Mahmut Han'ın yardımıyla kuşatma kalkmıştır.

IXX. “Şibani Hanning Emir Mezid Tarhan bile Uruşub Destgîr İtgenining Beyânı” Bu başlıkta Şibanî Han'ın eski müttefiki Sultan Ahmet Mirza'nın emirlerinden Muhammed Mezid Tarhan ile münasebetleri anlatılmaktadır. Yesi'de bulunan Muhammed Mezid Tarhan üzerine yürüyen Şibanî Han onu yenilgiye uğratıp esir etmiştir. Otrar'da tutulan Muhammed Mezid Tarhan, Sultan Mahmud Han'ın Sultan Ahmed Mirza'nın kızıyla evlenme işini halletmek üzere onun ricasıyla serbest bırakılmıştır. Başta öldürülmeme sebebi ise Şibanî Han'ın karısının onun kızı olmasıdır.

XX. “Sultan Mahmûd Hanning Burundak Han bile Leşker Tartıb Otrar Üstige Kilkeni ve Şibani Han bile Sulh Kılğanı” Bu bölümde Şibanî Han'ın Türkistan ve çevresinde güçlenmesi üzerine eski müttefiki Sultan Mahmud Han ile Kazak sultanlarının ittifak halinde Otrar'ı kuşatması anlatılmaktadır. Fakat başarılı olamamışlardır. Burunduk Han ve Canıbeg oğulları iki ayrı savaşta mağlup olup dönmüştür. Teşebbüsünden sonuç alamayan Sultan Mahmud Han, Şibanî Han ile tekrar barış yapmıştır.

XXI. “Sultan Sa'îd Mirzaning Evlâdlarının Vefâtlarının Beyânı” bölümünde, Ebu Said Mirzanın oğulları Ömer Şeyh Mirza, Sultan Ahmed Mirza ve Sultan Mahmud Mirza'nın sırayla birbirlerine yakın tarihlerde ölmesi anlatılır. Bunlardan Ömer Şeyh Mirza'nın yerine oğulları Babur ve Cihangir kalmıştır. Sultan Ahmed Mirza'dan kalan olmamıştır. Biraderi Sultan Mahmud Mirza ise kendi mülkü Hisar, Bedeşan ve Kunduz'u oğlu Mes'ud Mirza'ya, Buhara ve Karaköl'ü ise Baysungur'a vermiştir. Kendisi Semerkand'a kardeşinin tahtına oturmuştur. Ölümünden sonra Semerkand'da Baysungur'un eline geçmiştir.

Baysungur'un kuvvetleri babasının Hisar, Kunduz, Bedeşan tarafındaki emirlerinin gelip ona bağlanmasıyla 30.000'i bulmuştu. Geriye kalan şehzadelerin tecrübesizliğinden yararlanmak isteyen Sultan Mahmut Han, Baysungur'un üzerine yürüdü. İki taraf arasındaki meydan muharebesini Mahmut Han'ın askeri daha fazla

olmasına rağmen Baysungur Mirza kazanmıştır. Mahmud Han Taşkent'e çekilmiştir. Bu muharebeye Şibanî Han ve kardeşinin çağrılmadığı anlaşılmaktadır (1495).

Mahmud Han'ın yenildiği tarihte Sabran ve Yesi Kazakların eline düşmüş durumdaydı. Şibanî Han, Mahmud Han'ın merkez şehri Taşkent üzerine saldırmaya karar verdi. Bu sırada Özbek emirlerinin çoğu etrafa dağılmış durumdaydı. Bazıları Timurlu hizmetinde bazıları Deşt-i Kıpçak'taydılar. Haber verilip toplanan kuvvetler ile Andican üzerine yürüdüğü haber alınca harekete geçtiler. Şehir ahalisi kapıları kapatıp kaleye kapanmıştır. Özbek askeri dışarıda kalan malları yağmalayıp kaleyi almaya yönelmemiştir. Gece karanlığından faydalanan Mahmud Han şehre gelip kaleye girmiş bunun üzerine Özbek askeri ganimetleriyle Taşkent'den dönme kararı almıştır. Önden giden Mahmud Sultan grubu Otrar'ı yağmadan dönen Emir Ahmed Moğol ile yolda karşılaşmış mağlup olmuştur. Mahmud Sultan esir edilirken Şibanî Han Türkistan'a çekilmek zorunda kalmıştır.

XXII. “Sultan Mahmud Han Mahmud Sultanni Şibani Hanning Aldıge Yibergeni” Bu bölümde Mahmud Sultan'ın esaret süreci, Şibanî Han'ın Semerkand civarına yağma seferleri, Semerkand kuşatması ve Buhara'nın fethi anlatılmaktadır. Mahmud Sultan, Sultan Mahmud Han'ın huzuruna getirilmiştir. Taşkent'te bulunduğu süreç içerisinde Sultan Mahmud Han'ın damadı olan ve Özbek sultanlarının büyüklerinden olduğu işaret edilen Etek Sultan ve diğer emirler tarafından öldürülmek istendiği halde, Mahmud Han buna yanaşmamıştır. Bir süre sonra ona ikramlarda bulunarak ağabeyi Şibanî Han'a göndermiştir. Bu olayla birlikte Mahmud Han ile Şibanî Han arasındaki ittifak tezelenir. Şibanî Han Semerkand civarına yağma seferleri düzenlerken Sultan Ali Mirza şehri tahkim etmekle meşgul olmuştur. Özbekler Karşı ve Keş'i yağmalayıp yüklü miktarda ganimetle Türkistan'a dönmüştür.

Sultan Ali Mirza toyluğu nedeniyle devlet erkânı üzerinde etkili, halk arasında muteber değildi. Emirülümerası Muhammed Mezid Tarhan ile arasında çözülmesi mümkün olmayan sorunlar mevcuttur. Şehir ileri gelenleri ve özellikle Hoca Abdullah'ın oğulları ile arası açıktır. Bu konudan haberdar olan ve durumdan yararlanmak isteyen Şibanî Han, Semerkand üzerine bir an önce hareket etmek istemektedir. Sefer öncesinde müttefiki Mahmud Han'dan izin alır. Mahmud Han uygun bulur. Emir Ahmed Moğol ve Emir Bende Ali idaresindeki 5.000 kişilik bir yardımcı kuvvet gönderir.

Semerkand'ı kuşatan Şibanî Han şehrin müstahkem oluşu sebebiyle bir süre emirlerinin tavsiyesi üzerine saldırıya geçmemiştir. On günlük kuşatmadan sonra şehir

kapılarına saldırılar düzenlenmesini emretmiştir. İlk saldırılarda Özbekler zayıyat vermiş, müstahkemliği ile meşhur olan Semerkand surları önünde bir sonuç alamamıştır. Şehzade Kapısı'nda Han'ın da katılımıyla gerçekleştirilen saldırılarda Semerkand kuvvetleri vurkaçlarla neticesinde Dü Ab Meydanı'na çekilmiştir. Burada saklı olan atlıların hücumuyla birçoğu ezilmiş, şehre kaçmaya çalışırken çıkan izdihamda hendeklerde ölmüşlerdir. Bu minvalde Semerkand halkını ve askerinin savaşçı yönleriyle birlikte bahadırılıklarından da bahsedilmektedir. Sayıları 50.000 olarak verilmektedir. Şibanî Han bu çatışmadan sonra Çar Reh'e geçmiş oradan da Bağ-ı Nev'e geçip beklemiştir. Şehir halkının Çar Reh'de gerçekleştirdiği huruc harekâtı da aynı şekilde neticelenmiştir.

Şehir kuşatması sürerken Muhammed Bakî Tarhan'ın yanından kaçan Muhammed Salih⁶⁶ onun Buhara ve Karaköl askerini toplayıp 10.000 kişilik bir kuvvetle Semerkand üzerine geldiği haberini yetiştirmiştir. İleri harekâta geçen Şibanî Muhammed Han, Bakî Tarhan'ı Debusi Kalesi önünde mağlup etmiştir. Muhammed Bakî Tarhan Debusi Kalesi'ne sığınırken geride bıraktığı mallar Özbeklerin eline geçmiştir.

Muhammed Bakî Tarhan Buhara'yı savunan kuvvetleri yanında getirdiği için şehir savunmasız kalmıştı. Özbekler Buhara üzerine yürüyerek şehri kuşattılar. Şehir savunacak herhangi bir komutan da bırakılmamıştı. Şehir kalesi Derviş Muhammed Tarhan'ın haremi Süyünc Kutluk Beki'ye emanet edilmişti. Kuşatmanın dördüncü günü şehrin ileri gelenleri Kadı Muhammed Ali Harezmi'yi hediyeler ile göndererek şehri teslim ettiler. Şehir valiliğine (daruga) halkın daha önceden tanıdığı ve muhabbet duyduğu Muhammed Salih getirildi.

XXIII. “Şibani Hannın Barlâs Bîkimni ‘Akd-i Nikâhıga Alganının Beyânı”

Bu bölüm Şibanî Han'ın Buhara'yı ele geçirdikten sonra burada bulunan Derviş Muhammed Tarhan'ın torununu nikâhına almasıyla başlamaktadır. Sultan Ali Mirza ile Muhammed Mezid Tarhan arasındaki anlaşmazlıktan bahsedilmektedir. Sultan Ali Mirza ve çevresindeki bazı emirler Muhammed Mezid Tarhan'ın Mirza üzerindeki tahakkümünü kırmak istemiştir. Muhammed Mezid Tarhan bu yüzden şehir merkezinden ayrıldığı sırada, mallarını yağmalayıp, ailesini birlikte esir etmek üzere harekete geçmişlerdir. Fakat Semerkand ileri gelenlerinden Hoca Kutbeddin Muhammed bunu haber alıp Muhammed Mezid Tarhan'a bildirmiş ve onu kendi evine almıştır. Bu durum

---

⁶⁶ Çağatayca Şibanî-nâme yazarı. metinde Bilkut kavminden Nur Said Bey oğlu olarak geçmektedir.

Hoca'nın itibarı ve kudreti hakkında da bilgi vermektedir ki onun evine giren birisini hiç kimse girip alamamaktadır.

Muhammed Mezid Tarhan. Andican'da bulunan Babur'e ve Taşkent'te bulunan Mahmud Mirza'nın oğlu Üveys Mirza'ya haber yollayıp onları Semerkand'a yürümeye ikna etmeye çalışmaktadır. Muhammed Mezid Tarhan şehirden çıkıp Karşı'ya sığınmıştır. Şibanî Han ise tekrar Buhara'dan Semerkand tarafına hareket halindedir. Fakat şehrin idaresinde bıraktığı Muhammed Salih'ten Buhara'da bazı kişilerin Muhammed Baki Tarhan'ı şehri teslim almak üzere çağırdıkları ve Buhara üzerine gelmekte olduğuna dair bir mektup alır. Muhammed Salih'in bildirdiğine göre Buhara üstüne 5.000 kişilik bir kuvvetle yürüyen Muhammed Baki Tarhan, Mahmud Sultan'ın şehre yaklaşmakta olduğunu görüp kaçar.⁶⁷

Şibanî Han Buhara'ya dönünce bir soruşturma başlatır. İbret olması için sorumluları cezalandırır. Bu cezalandırma sorumlularla sınırlı da kalmamıştır. Özbekler, Buhara'da birçok eve girip halkın mallarını yağmalamış, insanları öldürmüş, bazılarını esir etmiş, kızları ganimet olarak almış, Buhara Kalesi'ni ise yıkmışlardır. Baki Tarhan ise Karşı'ya çekilip şehre kapanmıştır.

Buhara'da işler halledildikten sonra Muhammed Baki Tarhan'a karşı tetikte olması için Mahmud Sultan, Buhara'nın savunmasına bırakmıştır. Baki Tarhan tarafına geçenlerin mallarına el konup paylaştırılmıştır.

XXIV. “Şibani Han Semerkandını Alganının Beyânı” Bu bölüm Şibanî Han'ın Semerkand'ı elle geçirmesinden önceki durumun tasviri ile başlamaktadır. Muhammed Mezid Tarhan ile Sultan Ali Mirza arasındaki anlaşmazlık daha da büyümüştür. Tarhan'ın üç oğlu: Dost Muhammed Tarhan, Kul Muhammed Tarhan, Pür Muhammed Tarhan kalabalık bir ümera ve asker grubuyla Keş'te Semerkand üzerine hareket etmek üzere beklemektedir. Babur'ü Semerkand tahtına davet eden Muhammed Mezid Tarhan ise Karaca Tahtı'nda konaklamaktadır. Emir İbrahim Tarhan ise Şiraz Kalesi'ne girmiş diğer tarhanlarla ittifak halindedir.

Semerkand'da Sultan Ali Mirza'nın yanında yer alan Hoca Nasreddin Abdullah'ın oğulları: Hoca Muhammed Abdullah ve Kutbeddin Muhammed Yahya; Çağatay emirleri Emîr Celâleddin İbrahim Han, Emir Sultan Hüseyin Argûn, Emir Eyyûb oğlu Emir Yûsuf, Hoca Ali Bay oğlu Emir Cânı Ali, Emir Heybet Koçın'a bağlılık yemini ettirip

---

⁶⁷ Muhammed Salih, a.g.e., s. 29.

ittifak halindedirler. Muhammed Mezid Tarhan tarafı durumdan habersizdir. Semerkand halkı ise süregelen kaostan mütevellit huzursuzdur.

Buhara'da gerekli düzenleme ve görevlendirmeleri yapan Şibanî Han, bu karışıklıktan faydalanmak üzere Semerkand'a doğru hareket etmiştir. Özbeklerin harekât haberi Semerkand'a ulaşınca Hoca Abdullah Taşkent'e kaçarken, yakınlarının baskısıyla Muhammed Yahya Semerkand'da kalmıştır. Kutbeddin Muhammed Yahya, Sultan Ali Mirza ile beraber görünse de Babur onun daha önceden müridi olduğu için ondan taraftır. Emir Muhammed Mezid Tarhan'ın yanına Keş'e gidip gelmektedir. Sultan Ali Mirza onun Babur'ü şehre sokup tahta çıkartmasından çekinmektedir. Çünkü daha önce onu tahta oturtanlarda aynı din adamlarıdır. Ayrıca Üveys Mirza, Taşkent'ten Keş'e gelmiştir. Fakat muhasara haberini alınca geri döner. Şibanî Han daha önce Muhammed Abdullah'ın hizmetinde bulunmuş olan Emir Havend vasıtasıyla Kutbeddin Yahya'yı şehri teslim razı etmeye çalışır. Sonuç alamaz. Diğer taraftan Şibanî Han'ın elçileriyle Sultan Ali Mirza baş başa görüşmektedir.

Şehrin Babur'e verileceği korkusu, Sultan Ali Mirza'nın herkes Cuma namazındayken şehirden kaçıp Şibanî Han'a teslim olmasıyla sonuçlanır. Şibanî Han tarafı bu olayı davullarla (tabl-ı şâdî) şehir ahalisine duyurmuştur. Sultan Ali Mirza'nın şehirden ayrıldığı anlaşılınca Hoca Muhammed Yahya'nın şehri muhafaza etme çabalarına kimse kulak asmamıştır. Emir İbrahim Cafî, Emir Heybet Koçın, Emir Sultan Hüseyin Argun, Emir Abdülvahhab Şıgavul gibi emirler ve şehir ileri gelenleri, hediyeler ile şehirden çıkıp Şibanî Han'ın huzuruna gelip itaat bildirirler. Sultan Ali Mirza'ya Şibanî Han'ın oğlu Muhammed Timur Sultan'ın otağı yanında otağ kuruldu. Şibanî-name'de bahsedilmeyen mevzu ise Sultan Ali Mirza'nın anası Zühre Begi Ağa'nın Şibanî Han'a yazdığı mektuptur. Zühre Begi Ağa, Şibanî Han'a kendisini nikâhına alması ve oğlunu şehri teslim aldıktan sonra babasının vilayetinde bırakması teklifini içeren bir mektup yazmıştır. Sultan Ali Mirza işte bu safdil hatunun mektubuna güvenerek şehri teslim etmiştir.⁶⁸ Muhammed Salih'e göre bu hatun, Şibanî Han'dan Sultan Ali Mirza'yı oğulluk olarak almasını istemektedir. Şibanî Han bunu gayet memnun bir şekilde kabul etmiştir.⁶⁹ Sultan Ali Mirza'nın Şibanî Han'ın oğluyla oturup kalması da anlaşmanın bu yönde olduğuna işarettir. Şibanî Han amacına ulaşınca değin bu oyunu devam ettirmiştir.

---

⁶⁸ Gazi Zahîreddin Muhammed Babur, **Baburnâme**, s. 222-225.

⁶⁹ Muhammed Salih, **Şeybani-name**, s.28a

Hoca Muhammed Yahyâ ve iki oğlu: Hoca Zekeriyâ ve Hoca Abdalbâkî; Mevlâna Kemâlledin Hoca Hâvend, Hoca Abdullâtîf, nakîb Emir Abdalbâsit, Hoca Hired Kâzî ve Hoca Ebûlmefâhir bu olay üzerine gelip Şibanî Han'a itaat etmek zorunda kalmıştır. *Şibanî-nâme*'nin iddiasına göre Hoca Yahya bir süre Şibanî Han'a yaranmak için çaba gösterecektir.

Emir Canıvefa daruga tayin edilip yanına Emir Celaledin Sanî Tarhan ve Emir Fazıl Tarhan verilerek şehri zapt etmek ile görevlendirilmiştir. Emirlere şehirde olmayanların mallarının hazineye müsaderesi emredilmiştir. Kan-ı Gil'de konaklayan Şibanî Han, Sultan Ali Mirza ve Timur Sultan ile vakit geçirmektedir. Keş'te bulunan şeyhülislam Nizameddin Hoca Ebulmekarim, Şibanî Han tarafından huzura çağırılmıştır. Hoca davete icabet etmiş, Dizek'te olan iki oğlu da getirtilmiştir.

Benâî'ye göre Şibanî Han Buhara'ya yöneldiği sırada Emir Can Ali'nin, Sultan Ali Mirza'yı Semerkand tahtına çıkartma niyetinde olduğu haberi gelir. Han idamlarını emreder. Bu olaydan sonra, daha önce itaat etmiş olan Çağatay emirlerinin, hocaların ve müritlerinin fesat çıkarmaları nedeniyle mallarının müsadere edilmesi emredilmiştir.

Semerkand şeyhülislamlığına Buhara'dan gelen Hoca Havend, kadılığına ise Hoca Abdüllatif getirilmiştir. Sultan Ahmed Mirza'nın divanlığını yapıp Sultan Ali Mirza iktidarında bu görevden uzaklaştırılmış olan Abdülmümin ise divan olarak göreve getirilmiştir. Keş'ten çağırılan Hoca Abulmekârim'den rikab-i hümayunda hazır olması istenmiştir. Şibanî Han böylece Sultan Ali Mirza ve öncesinde sürekli devlet işlerine müdahil olup entrika çeviren din adamları, ekâbir ve emirleri cezalandırıp kendine bağlı olacak kadroları iş başına getirmeye çalışmıştır.

Semerkand'ı işlerini nispeten düzenleyen Şibanî Han burada bulunan merhum Sultan Ahmet Mirza'nın hanımı, Yunus Han'ın kızı olan Hatice Hanım ile evlenmiştir. *Şibanî-name*'de Şibanî Han'ın Hoca Muhammed Yahya'yı emirlerinin baskısı üzerine ya öldürmek ya da Mekke'ye yollamak zorunda bırakıldığı iddia edilmektedir. Yine aynı bapta Han'ın hilafına Özbek emirlerinin onu öldürdüğü ifade edilmektedir. Babur, bu konuda Muhammed Yahya'nın Şibanî Han'dan habersiz öldürülmesine pek ihtimal vermemektedir. Yine Babur'ün aktardığına göre Şibanî Han, hocayı öldürenlerin Kanber Bi Mervî ve Kepek Bi olduğunu söylemekteymiş. Babur, Şibanî Han'ı eğer olay bu

minvalde gerçekleşiyse emirleri kendinden habersiz böyle işler gerçekleştiren bir padişah olarak yermektedir.⁷⁰

XXV. “ Şibani Hanning İkilenci Hârezm Üstige Barganının Beyânı” Bu bölüme Harezmi'nin önemi hakkında bahislerle başlanılmıştır. Benâî, Harezmi memleketinin önceden Deşt-i Kıpçak'ın mamur beldelerinden olduğunu söylemektedir. Harezmi'nin doğusunda ortaya çıkıp batısını ele geçirmek isteyen bir sahipkiranın, mutlaka buraya sahip olması ve halkının desteğini kazanmış olması gerektiğini belirtmektedir. Batıdan doğusuna yapılacak olan bir askeri harekât için de burayı bir kilit nokta olarak tanımlamaktadır. Harezmi'yi elde etmenin her hükümdara nasip olmayacak bir iş olduğunu vurgulamaktadır. Bu memleketin alınmasının zorluklarını ve faydalarını tarihten örneklendirmektedir. İlk örnek olarak da Harezmi'yi ele geçiren Atsız'ın Selçuklu sultanı Sencer karşısında kazandığı konum verilmektedir. Sonrasında bu sayede Irak Horasan ve Hindistan'da hâkim olduğu belirtilmektedir. Çingiz'in bu devleti yıktığı ve Emir Timur'un yine birçok sefer deneyerek burayı elde edebildiğini vurgulanmaktadır. Benâî, Hazemşahlık kavramını, Atsız ile başlatmaktadır. Harezmi'nin Arap fetihleri öncesine dayanan tarihi, hatta Gazneliler döneminde yine bölgeyi yönetenlerin bağımsızlık temayüllerinden hakkında yazarın malumatı olmamasına rağmen üzerinde durduğu stratejik önem gayet isabetlidir.

Şibanî Han'ın Maveraünnehr ve Türkistan beldelerini fethettikten sonra yaptığı taksimattan da bu bapta bahsedilmektedir. Türkistan'a Köçkünci Han, Taşkent'e Siyünc Hoca Han'ı, Andican'a Canıbeg Sultan, Şahrhiye'ye Emir Yakup Vefadar, Hisar'a Hamza ve Mehdi sultanlar, Tirmiz'e Seyyid Babahan oğlu Seyyid Muhammed Sultan, Kunduz'a Emir Kanber ve Emir Aşık, Semerkand'a Ahmed Sultan tayin edilmiştir.

Buhara'ya varan Şibanî Han buradaki kuvvetlerle birlikte Karaköl'e geçmiştir. Karaköl'e tayin edilmiş olan Mehdi Sultan idarede başarısız olup Hisar'a gitmişti. Şibanî Han, Karaköl'deki işlerin düzenlenmesi için Seyyid Abdülğaffar Divanî'yi görevlendirmiştir. Amuderya kıyısına yerleşen Han, Çârcuy Kalesi'ni kuşatmış. Sultan Hüseyin Mirza'nın emiri Yar Ali Könlü kaleyi teslim edip Han'a katılmıştır. Kalenin idaresi Çağatayca *Şibanî-nâme* müellifi Emir Muhammed Salih'e bırakılmıştır. Çârcuy

---

⁷⁰ Gazi Zahireddin Muhammed Babur, **a.g.e.**, s. 225.

eseri hakkında bilgi verdiğimiz kısımda değindiğimiz gibi Muhammed Salih'in babasının idaresi altında bulunmuş bir şehir idi.

XXVI. “Hanning Cîn Sûfîga Nâme Yibergeni ve Cîn Sûfnin Cevâbının Beyânı” bölümü Harezmi üzerine ileri yürüyüşe devam eden Han'ın, Harezmi emiri Cîni Sufî üzerine yürüyüşü ile başlamaktadır. Cîni Sufî ve Türkmenler, Harezmi Kalesi'nin müstahkemliğine ve Hüseyin Baykara'dan gelecek yardıma güvenerek kaleyi teslim etmemiştir. Kışı kuşatmada geçiren Şibanî Han, Buhara, Semerkand ve Karaköl'den gelen zahire ile kıtlık çekmemiştir.

XXVII. “Emir Hüseyin Ali Kongratın Şehâdeti” Bu bölümde Şibanî Han'ın dedesinin devrinden beri hanedanın hizmetinde olan yüksek rütbeli emirlerinden Emir Hüseyin Ali Kongrat'ın kaleye hücum sırasında öldürülmesi anlatılmaktadır.

Beyânî'nin tercüme için kullandığı nüshada bir eksiklik mevcuttur. Mütercim bu durumu bir derkenar ile kullandığı nüshaya kaynaklık eden nüshadan bir varakın kopup kaybolması sonucunda gerçekleşmiş olabileceğini anlatmaktadır. Mütercim tarafından durum “Fağîr-i hağîr mütercimniñ ħatırığa āndağ ħuṭūr itedurkim: Şibanî Ĥân Ĥârezmni alıb zabt itib āndın soñğ kayıtıb Buğârâğa bargandur āniñğ tafsili bu nuşhada sehven qalıbdur yâ bu kim burunğı nuşhada üşbu yirdin birinci varaq tüşüb yoğ bolğan irken bu nuşhanı āniñğ yüzidin yazıbdurlar beherhâl fağîr nuşhada barın tercüme itdim nâzarlardın ümiddurkim bu ‘özrim ħazretleride mağbûl bolğay.” şeklinde açıklanmaktadır. Ayrıca Şibanî Han'ın Harezmi'nin fethinden sonra Buhara'ya döndüğü ifade etmektedir. Muhammed Salih'in ifadesi de Buhara'ya döndüğü yönündedir. Harezmi Kalesi çok uzun süre direnmiştir, beklenen yardım gelmemiştir. Şehir on ay süren kuşatma sırasında şiddetli çatışmaların yanı sıra açlıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Şehirden bazı askerlerin Özbekleri şehre almasıyla düşmüştür (22 Ağustos 1505).⁷¹

Son bölüm olan **XXVIII. “Şibani Hanning Kûhek Deryâsıga Köprük Kurganının Beyânı”** adından da anlaşılacağı üzere Kûhek üzerine bir köprü inşası anlatılmaktadır. Bu bölüme su adamları “Âdem-i Âbî” hakkında bir hikâyeye eklenmiştir. Hikâyeyi şöyle özetleyebiliriz “ Bir gün, bir padişahın hazinesinden şahane bir inci kaybolur. Padişah sinirlenir. Vezirini inciye bulmazsa onu öldüreceğini söyleyerek tehdit eder. Vezir korku içinde eline bir kâse alıp deniz kenarında gelir. Kâseyle denizden su

⁷¹ Muhammed Salih, a.g.e., s.223-224 ; Babur,a.g.e. , s.332.

alıp dışarı dökmeğe başlar. Su adamlarından bir grup sudan başını çıkartıp ona ne yaptığını sorarlar. Vezir önce başına gelen olayı anlatır. Daha sonra denizin suyunu boşaltıp kurularak kaybolan inciye benzeyen bir inci bulmak istediğini söyler. Su adamları böyle yaparak bu kadar su canlısını öldürmemesini söylerler. Ona aradığından daha güzel inciler getireceklerini söyleyip getirirler. Vezir istediğini aldıktan sonra su adamlarını akılsızlıkla suçlar. Denizin kâseyle kurutulabileceğine nasıl inandıklarını sorar. Su adamları ona: “ Biz senin denizi boşaltmandan değil, himmetinden korktuk” derler.”

Kitap Kühek üzerinde yapılan köprünün tamamlanmasıyla bitmektedir (Eylül sonu- Ekim başı 1502) . Metnin sonunda yer alan senette müellif, tercüman, tercüme yılı ve kitabın kapsamı hakkında yukarıda bahsettiğimiz bilgiler tekrarlanmaktadır.

V. BENÂÎ ŞİBANÎ-NAMESİ METİN-TRANSKRİPSİYON

1-a

ŞİBANÎ-NĀME

1-b

Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥîm

Sitāyiş bî-inhitā şehinşāhıġa kim memleketi ġalebe-i ḡaşımdın müberrādur
ve kuvvet-i salṭanati maġlūbiyetdin mu'arrā celle zikruhu 'amme berruhu
ve lâilāhe ġayruhu⁷²

*Ey mālîk-i müluk-i cihān sinsin şeh-i 'ālî esās
Şehler şehisin şehliġiñġ tapmasdur aslā indirās
İki cihān eşyāsıġa kudret bile birdiñġ nizām
Kim fikreti taḡkîkîġa sıġmasdurur ve hem kıyās
Toġuz felekni kat be-kat birbirige eylab muḡîṭ
Tutdiñġ mu'allaq eylemey birni yana birige memās
Ānda kevākeb nev'idin rüşen bolub mişbāḡlar
İtdi mühr-i ḡükmiñġ bile nūrın kıyaşdın iḡtibās
Ni ḡadd beyāniġa señġe lāyık digey ḡamd ü şenā
Lîkendir öz ḡālîçe çün dursın sezāvār sipās*

NA'T

Yana salavat ü selām nāmütenāhî ol enbiyā ü resul şāhıġa kim kemāl-i lüṭuf
ve re'fetleridin ilni tüz yolġa delālet itib bādiye-i ġevāyetdin çıkarıb şāhrāh-
i şerî'atġa rehnumün boldılar. Şallallahu 'aleyhi ve 'alâ âleyhi ve eş-şahbihi
ecma'in ilâ yevmüddin .

ġazelü'l-müterceme

⁷² "Adı yüce olsun, iyiliġi yaygın olsun, Ondan başka ilah yoktur."

2-a

Merhabā yā nebîy'ur-rabb resûl'ul-'arabî
Bârekallâhu 'alâ ummetik ente ebî
Âdem āngāh ki ender dil-i āb u gil bûd
Be-keremhâ-yi kerîmî şode bûdî to nebî
Goft Levlâke Lemâ ħalaqtü'l-eflāk Ĥodâ
Ĥalk-i maĥluĥ zi to geşt bedîn bul'acebî
'Âlî âmed neseb-i aĥdes to der 'alem
Ber to bādâ şalavat-i Ĥaĥĥ 'aceb hoş nesebî
Cedd-i to 'Abdulmuţtalib pederet 'Abdullah
Siyomin Haşim pes 'Abd-i Menâf-i 'Arabî
Mevludet Mekke Medine muĥarret der Hicret
Ġâziyân zân maĥarr oftad boşûr şe'bî
Cibr'îl çon be-resanîd zi Ĥaĥĥ emr-i 'urûc
To beyek laĥza gozeştî zi semāvât şebî
Kâfirân dîde zi to mu'cezhâ-yı bozorg
Zi ĥasethâ-yi ĥodeş kerde besî bî edebî
Ez ĥodâ emr-i be-ĥatl-i âmed ân bî-dînân
Lâcerem koşte sezāvâr betîĝ-i ĝazabî
Serkeşî kerd be to Ĥosrev-i Pervîz zi kibr
Geşte ân kibr be-vîranî mulkeş sebebî
Raĥmet-i 'âlemiyân koştî peygamber-i pāk
Heme rā behre zi-luţfet şode der teşne lebî
Evvelîn-ra elem ez-ĥasret nâ yâftenet
Âĥerîn rā zî to ân raĥmet-i Ĥaĥĥ şod ve vehbî
Dâred umîd Beyânî zi to der 'arşa-i ĥaşr

*Ki ū rā bāz rehānî to ez ān tāb-i tebi*⁷³

Emmā ba'd

'Acz ü ſikeſtelik beyābānınıñ hîç mudānî ya'nî Muḥammed Yūsuf el-müteḥalliſ bi'l-Beyānî ğafara Allahu zennūbehu ve setere 'uyyūbehu āġāhdil ma'naſınāslarınıñ ḥāzretlerige bu ṭarīqada 'arz kılrkim Hicretniñ miñg üç yüz otuz üçlenci (1333) yılı irdi. Ḥāzret-i pādiſāh-i zamān, Sulṭān-ı devrān, emîr-i mükerrrem ü muḥterem, ḥāḳān-ı mu'azzam ü muḥteſem Ḥārezm vilāyetiniñ pādiſāh-ı ḥükümranı ebū'l-muzaffer ve'l-manſūr Seyyid

2-b

İsfendiyār Muḥammed Bahādur Ḥān-ı Sānî ḥalledallāhu te'ālā mulkehu ve sulṭānehu.⁷⁴ Efāde 'ale'l-'Ālemîn birrehu ve ihsānehu⁷⁵

Gazelü'ül-Müterceme

Şeh-i 'ālemni 'ālem içre hoşḥâl eylegil yā Rabb
Devāmen hemrehini baḥt-ı iḳbāl eylegil yā Rabb
Ḳılıb 'ālemni ser-tā-ser ānıñg 'adli bile ābād
Zamānıda fesād ehlini bed-ḥâl eylegil yā Rabb
Yanıda serferāz itgilkim irse ſıdḳ-ı dildin dost
Ayaġı astıda dūſmannı pā-māl eylegil yā Rabb
Cihān gülizārıda 'ömri gülin dāim tutub tāze
Ḥayāt-ı dāimi menſûrın irsāl eylegil yā Rabb

⁷³ "Merhaba Ey Rabbin nebisi Arap resulü, Ummetine hayırlı ve bereketli olsun babamsın, Adem çamur ile su arasında iken, Kerim olan Allah'ın keremleriyle sen nebi olmuş idin, Allah buyurdu ki " Sen olmasanı alemleri yaratmazdım", Hayret edilir ki yaratılmışların yaratılışı sendendir, En mukaddes soyun ulusu aleme geldi, Hakkın salavatı O çok çok güzel neselinin üstüne olsun, Deden Abdulmuttalip, baban Abdullah, Öncesindeki üçüncü Haşim (dedesinin babası) Arab Abdülmenaf, Doğduğu yer Mekke, Hicret'de oturduğu yer Medine, Gaziler o karargahtan düşüp o kabileyi lanetledi, Cebrail Hakk'tan uruc emrini indirince, O gece bir anda semalrı geçtin, Kafirler senden büyük mucizeler gördü, Kıskaçlıklarından birçok edepsizlik ettiler, Alah'tan o kafirleri öldürme emri indi, Şüphesiz gazap kılıcıyla layığıyla öldüler, Hüsrev-i Perviz kibrinden asilik etti, O kibir devletinin yıkılmasına sebep oldu, Alemlerin rahmeti temiz peygamber öldün, Bütün kurumuş dudaklar senin lutfundan faydalanırdı, Önceleri yokluğunun hasreti, elemi, Sonraları Hakkın bu nimeti ve Allah vergisi, Beyani Mahşer Meydanı'nında senden ümitlidir, O ateşin alevinden rehinleri kurtaran sensin."

⁷⁴ "Allah padişahlığı ve saltanatını ebedi kılsın."

⁷⁵ "Alemler üstüne iyiliğini ve ihsanını bol bol akıttı."

Beyāniniᅡ āᅡga kılᅡan du'asını kılıb maᅡbūl

Şeh-i 'ālemni 'ālem içre hoşᅡâl eylegil yā Rabb

Hāzretleriniᅡ emr-i 'ālileri mücebince bu kitāb-ı müsteᅡābnı kim Mevlānā Benāyī 'aleyhi'l-raᅡmeniᅡ muşannefātlandırın Sulᅡān Muᅡammed Şibanī ᅡānniᅡ vāᅡı'ātlarıᅡa müştemil irken Fārsī tilidin Türk tilige terceme itmekge me'mūr boldım. Egerçe mundaᅡ işge ᅡol urarᅡa ᅡābiliyet ve isti'dādım yoᅡ irdi emr-i 'ālī yetüşkendin soᅡᅡ özni ma'zūr tutub biżzarūre bu emr-i ᅡatırᅡa şurū' kılmaᅡdın özge çāre tapmadım. İmdi erbāb-ı keremdin tevᅡi' budurkim insān cāizū'l-ᅡatādur. ᅡusūsen bu faᅡır-i ᅡaᅡır dik bī-bezā'at ve kem istiᅡā'atniᅡ ᅡolidin cüz-i ᅡatānı kilgey. Bes bu nüşᅡāniᅡ müᅡāla'asıda ᅡatā ü nisyānlarım manzūruları bolsa elbette ıᅡlāᅡıᅡa ᅡüşiş itib iki dūnyā sa'ādeti ᅡuşūlıᅡa sa'y itgeyler.

ᅡıt'a

Bu nāmeᅡa kim Beyānī urdı

3-a

ᅡalemin

Yüz miᅡᅡ teşvîş birle itdi raᅡamın

kim körse ᅡatāsın itgey elbette ᅡaᅡıᅡ

zinᅡār deriᅡᅡ kılmaᅡay bu keremin

fe-şere'atu li-hāze'l-emri v'allahu el-hādī ilᅡ sebīli'r-reşād⁷⁶

Şibanī ᅡān'niᅡ Ümerā-ı İzām ve Bahādırlarınıᅡ İsimleriniᅡ Beyānı

Bir cemā'a ümerākim ᅡazaᅡ zamānıda can-sipārlıᅡlar kılıb ᅡānniᅡ devletiᅡe sebep bolub irdiler. Atları budur; Yaᅡşsı Bīk Bahādır, ᅡutlıᅡ Buᅡa Bahādır, Y'akūb ve ᅡara Giray Şeyᅡ, Sūfi Bīk, ve ᅡuşᅡı ilidin 'Ali ᅡācı ve Devlet ᅡoca ve Nayman ᅡaᅡıᅡdın ᅡara 'Oşmān ve Sūfi Bīk ve Aᅡça Urus, Uygur ilidin ᅡaᅡlaᅡ Bahādır Körleüt ilidin Yumadıᅡ Bahādır ve Şabūr Şeyᅡ Bahādır ve Yādigār Bahādır bularnı devlet-ᅡāᅡlıᅡları cihetidin Cengī Tura vilayetiniᅡ daruᅡalıᅡı manşıbı bile serferāz itib irdiler. Yana İᅡki ilidin İmin ᅡoca ve Şafer ᅡoca ve Durman ilidin Kirili Tircek Bahādır bu cemā'akim mezkūr boldı ᅡazaᅡ zamānıda vefādārlıᅡlar itib, memleketler fetᅡ kılıb irdiler.

⁷⁶ "Bu işe başladım Allah dosdoᅡru yola iletendir."

Han-ı İ'zemniġ Ümerâlarıdın Yana Bir Cemâ'eniġ Zikrikim Fetġ-i Memâlikdin Song Etrâfdın Kilib İrdiler

Kıyat halkıdın Bozencir Bîk ve 'Ali Bîk Koġrat ve Muhammed Bîk ve Tûmân halkıdın Tenġribirdi Bîk ve Taġkıt ilidin İdügü Bîk ve Kâzî Bîk bu ümerâ hem vefâdarlıklar körküzdiler ve taht-ı Sayınnı iki nöbet fetġ kıldılar.

3-b

Ālarıniġ zamânlarıda memalik begâyet âbâdân ve ra'iyet âsûde ve fâriġü'l-bâl boldılar. Yana kazaklardın hem bir cemâ'a kazak zamânında cânbâzlıklar itdiler. İçki ilidin Y'akûb Hoca ve Yûsuf Hoca ve Kırk Yiş Behrâm Hoca ve Tönġecük ve Tolun Hoca Tumân ilidin Kılıç Bahâdır ve Yüciġara ve Devlet Hoca Uyġurdın Yapaġu ve Beġti Hoca ve Durmandın İġge Hoca ve Yumaduk ve Dervîş Bahâdır ve Şeyġ Muhammed ve Karaġay ve 'Osmân Bahâdır Koġratdın İnaġ Yaġlı Hoca ve âniġ birâderi Urus Bahâdır. Yana ġân-ı â'zâmniġ ümerâlarıdın bir cemâ'a Murâd Şûfi Bîk ve Hâcî Bîk ve Şûfi Bîk ve Yapaġu Bîk ve Hıtâydın Şâdmân Bîk ve Kerâmî Hoca Bîk ve Naymandın Ebû Bekir Bîk ve 'Ömer Bîk ve 'Osmân Bîk ve 'Alî Bîk Taġkütüdn Murâd Şufî Oġlan ve Şeyġ Şûfi Oġlan ve Çinbay halkıdın Hüseyn Oġlan Şunkârlıdn İdi Şûfi Oġlan Şâdbâklî Kılıç Oġlan İcanlı Pişkent Oġlan ve âniġ birâderi Hızır Şeyġ Oġlan bu cemâ'a ümerâ ve bahâdırları ġânniġ devletige sebep boldılar.

Şâh Budaġ Sultân İbn-i Ebû'l-ġayr ġân'nıġ Hâlâtınıniġ Beyânı

Ebû'l-ġayr Sultân Altan ġân'nıġ neslidin Aġkuzî Beyim atlıġ kızını kayd-ı nikahıġa kirküzüb irdi. Ândın bir ferzend vücûdġa kildi. Ebû'l-ġayr Sultân

4-a

Ānı Sultân Muhammed Şibanî ismi bile mevsûm itdiler ve Şâh Bâġt laġabı bile mûlaġġab itildi ve hicretniġ sekiz yüz illi sekizlenciside yana bir oġlı boldı. Ebû'l-ġayr Sultân ânı Maġmud Sultân atı bile atab Bahâdır laġabı bile mûlaġġab itdiler ve hem ol iki sultânzâdeni Şâh Budaġ Sultân be-ġâyet 'azîz tutar irdiler.

Beyit:

Hoş Ebû'l-ġayr ġân Şâh ġiredmend

Ke ū râ in do sultân bŭd ferzend

Do nŭr-i dide der piş nazar dâşt

Ke ne-tevânest ez işân dide ber dâşt

Do nūr-yi dīde-yi erbāb do(v)let
Do şem'-i meclis-i aşhāb muknet
Do mulk-ārā-yi taht-i şehriyārî
Do şehinşāh-i mulk-i kāmkarî
Do mihr-i enver-i burc-i 'adālet
Do zībā gūher dorc-i celālet
Do re'nā ser-i ū bustān-i hilāfet
Do zībā gulbon-i bāğ-i letāfet
Yekî hūrşīd 'ālemgīr-i āfāk
Yekî çon bedr-i enver der cihāntāk
Yekî sultān Muhammed mihr-i sākīb
Yekî sultān Maḥmūd'ul-'evākīb
İlāhî tā cihān rā pāyidārīst
Zemīn-i sākīn felek-rā bî kararīst
Ze mulk o cāhişān maḥfūz dārī
*Ze āfāt-i zemān maḥfūz dārī*⁷⁷

Şāh Budāğ Sultān'nıñ vefatı Hān-ı Ā'zam'nıñ Şehzādeleriniñ Muḥāfezetlerin İtib Uyğurbay Şeyḥ Kökeltaşğa Tapşurğanı:

Çün Şāh Budāğ Sultān vefat taptı, iki şehzāde yaş irdiler Ebū'l-ḥayr Hān kemāl-i merḥamet bile ālarını Uyğurbay Şeyḥ Kökeltaşğa tapşurdı kim

4-b

Ol burun Şāh Budāğ Sultān'nıñ atakesi irdi. Vaqtıkim şehzādelerini Uyğurbay Şeyḥ'ğa tapşurdılar Uyğurbay umîdvârlıq bile şehzādeleriniñ aldıda hizmet kemerin bağlab bir zerre taqşırni özige ḥarām bilür irdi. Ebū'l-ḥayr Han hem devām ālarını 'izāz-i tamām bile yanığa taleb itib aḥvālleri tefeḥḥusıda ihtimām körküzür irdi.

⁷⁷ "Akıllı Şah Ebulhayr Han mutlu, Ona bu iki sultan evlat oldu, İki göz nuru gözünün önünde, Ne mümkün zaten gözünün önünden ayırmak, Devlet erbabının iki göz nuru, Kudret ehlinin meclisinin iki mumu, Hükümdarlık tahtının iki mülk süsleyeni, Mutluluk mülkünün iki şehinşahi, Adalet burcunun iki parlak güneşi, Celalet mücevheri kutusunda iki güzel inci, Hilafet bostanında o iki güzel baş, Letafet bağının iki gül fidanı, Biri dünyayı çevreleyen ufukların güneşi, Diğeri gökyüzündeki en parlak dolunay gibiydi, Biri aydılık güneş Sultan Muhammed, Diğeri Sultan Mahmud'ül-'Evakıb, Allah cihanda bakidir, Yeryüzü felekte sallantıdadır, Onları mülkü ve makamı korunsun, Zamanın afetlerinden emniyette olsun."

Beyit:

Kesî rā ke ferzend-i kâbil bûd

‘Aceb bâşed ez-vey gâfil bûd’⁷⁸

Ol âvânda her kişiniñ nazarıkim bu iki şehzâde-i kâmkârğa tüşer irdi. Âşâr-i devlet ve envâr-ı sa’âdetni âlarnıñ cebheleride müşâhede kıılır irdi.

Beyit:

În est ke envâr-i cihângîrî-ye do(v)let

Ez çehre-yi zîbâ-eş çû hürşîd huveydâ-st⁷⁹

İttifâk bile Uyğurbay Şeyhğa mübâlağa körküzür irdiler kim bularnıñ muhâfezetleride s’ay-i belîğ zühûrğa yetkürgilkim tîzdürkim her biri şâhibkıranlık maṭla’ıdın tulû’ kıılıb ‘âlemgîrlik bile zühûr iterler ve ehl-i îmânnıñ bilâdlarından zulm ü küfr ü tuğyânnı yırâk iterler. Uymaq Kuşçıdın hem Dervîş Hüseyn ibn-i Devlet Hoca Bîk Kocıkim Ebû’l-ḥayr Hânıñ kökeltaş irdi. Ümidvârlık bile şehzâdelerniñ hizmetkârlıqlarına kıyâm körküzür irdi ve devâm âlarnı boynıdın yerge tüşürmes irdi. Ve esbâb-i refâhiyyetdin her nîme kim âlarnıñ köngüllerige eyürilür irdi.

5-a

Fîlhâl ḥâşıl kıılır irdi.

Beyit:

Çû merdân be-ḥizmet kemer beste bûd

Beher ḥukm ez-câyî berceste bûd

Ke dil herçe mî-ḥâhed-et ân konem

To-râ çîst dil-ḥâh kez cân konem

Be-ḥizmet ze-taşîr şermende-em

Ġulâm-em seg-em çâker-em bende-em⁸⁰

Ebû’l-ḥayr Hân’niñ Vefâtınıñ Zikri

Be gozar dilâ zi dehr ki in ḥâne-i ğam est

Şâdî mekon ki ḥâne-i ũ cây-i mâtem est

⁷⁸ “Evladı kabiliyetli olan kişi hiç ondan habersiz durur mu ?”

⁷⁹ “Yüzlerinde güneş gibi aydınlık ve aşıkâr olan şey, devletin cihangirlik nurlarıdır.”

⁸⁰ “Hizmet kemerini bağlamış olan adamlar, Her emirlerini yerine getirmek için hazır, Gönün ne istiyorsa onu yapayım, İstersen canımı vereyim, Hizmetinde hatadan çekinirim, Gulamım, köpeğim, kulum, köleyim.”

*Hatt-i siyeh sefid şeb-i rûz bîn ke ân
Pîçide der kemîn to çûn mārâ raqm est
Çeng-i zemâne- saz mubîn kâhir in şada
Efgân-ı şivan est eger zîrger bem est
Der bûstan dehremene dil ki her taraf
Ber sebze-eş nişeste belâ hemçû şebnem est
Aher ezîn ribât-ı do der mireved be-der
Ger bî nevâ-yi fakr u girhan a'zim-est.⁸¹*

Zamäneniñ tili bu tarîkâda efsûs iter irdi kim ‘adâlet bâzûsınıñ nîrûsı ve cihânbanlık esâsınıñ bânîsi ve salţanat meydânınıñ şehsuvârı ve müselmânlık livâlarınıñ râfî’-i nâmdârikim âniñ heybetidin su içide nehengleriniñ zehreleri su bolur irdi ve saţvetidin biyâbanlarda pelengleriñ bağırları kan bağlanur irdi. Fenâ bādığa kitti.

Beyit:

*Ân kân-i mekrumet ke to dîdî harâb şod
Ve ân baħr-i mevhibet ke şenîdî porâb şod⁸²*

Bu hadişeniñ ħudûsı eţraf ü eknâfda şayi’ boldı.

Beyit:

*Ânrâ ki der dehân şukr-i hoşguvâr bûd
Eknûn zi zehm-i ħâdişe coz âh âh nîst⁸³*

Beyit:

Şod ez merg-i ħân tâli’-i ħalk şûm

5-b

*Perîşânî uftâd der merzbûm
Ser-i fitne bîdâr şod emn ħoft
Ferâget zi merdom perîveş nihoft*

⁸¹ Ebulhayr Han’ın vefatından duyulan üzüntüye dair mersiye.

⁸² “Gördün, o cömerlik madeni yıkıldı; Duydun o bağış denizi göz yaşı doldu.”

⁸³ “Ona şükürle tatlanan ağızlarda bugün olayın yarasıyla “ah, ah” dan başka bir şey yok.”

Memālik şod ez nehb ğaret kerān
Periřānter ez torre-yi dilberān
Belā-i serzed o fitne berpāyî şod
Sitem-i kühveş pāybercāyî şod
Zi seyl-i belā her teref resthîz
Ne revî iķamet ne rāh gozir
Ne der būdî kesî rā ğerār
Ne der kūçe kū tarîķ gozār
Kes ez hāne ger pāyî māndî beder
*Ne destār ber cāyî māndî ne ser*⁸⁴

Ümerānıĝ Meşveret İtip Şehzādelerni Ķaracîn Bıkge Tapşurĝanlarınıĝ Beyānı

Ebā'lhāyr Hānnıĝ vāk'a-i hāyilesidin soĝ Ķaracîn ümerāları cem' bolub meşveret itdilerkim āhir'ül-emr Ķingiz Hānnıĝ dūdmānınıĝ çerāĝı rūřen bolgusudur. 'ākıbet ol cemā'anıĝ rāyları muĝa ĝarar tapdıkim Sultān Muħammed Şıbanî Hān bile birāderi Maħmud Sultānı Ķaracîn Bık muhāfezet itgey.

Şeyh Haydar Hān Ebū'lhāyr Hānnıĝ Orunıĝa Hān Bolĝanıĝ Zıkri

Ķün Ebū'lhāyr Hān vefāt taptı, erkān-ı devlet ittifaķ itib Şeyh Haydar Hānı taht-ı salţanatda olturĝudılar.

Beyit:

Cihān bî-cihānbān negîred ĝarar
*Şeved bāĝ bî-bāĝbān hārzār*⁸⁵

Ümerāi kim köb yıllardın bu yan Ebū'lhāyr Hānnıĝ ĝizmetide irdiler. Şeyh Haydar Hānĝa mülāzım boldılar ve bahādırlar hem ānıĝ mülāzemetin iħtiyār itdiler.

Beyit:

Ķend rüzîst do(v)let-i her ĝavm

⁸⁴ "Han'ın ölümüyle halkın talihi karardı (uğursuzluk oldu), Ülke periřanlıĝa düştü, Fitne uyandı ve emniyet uyudu, Halkın peri yüzlü huzuru örtüldü, Memleket köşe bucak yağma ve talan oldu, Dilberlerin kahgüllerinden daha perişan oldu, Zulüm daĝ gibi sağlamlaşdı, Bela seliyle her taraf Kıyamet Günü, Ne gidecek ev ne geçecek yol, Ne üzerinden yol geĝen bir sokak (kaldı), Evi ayakta kalansa kapıda, Ne sarık kaldı yerinde ne baş."

⁸⁵ "Dünyanın koruyucusuzluktan dengesi bozuldu, Bahçivansız bahçe çöĝürlüĝe döndü."

Hānde bāşî “li Külli Kavmin Yevmun”⁸⁶

6-a

Ammā çün ānıñg zamānıda salţanat āyîni ve memleketdārлық rusūmı evvelğı dik bolmadı ve hātırlarınıñg ri’āyetleri hem burunğıdın başqa boldı.

Beyit:

Kocā hilāl be-sāger-i berāberî dāned

Ki in mukābele hūrşid-i hāverî dāned

Beher serî neresed şo(v)ket serî kîn tāc

Nehend ber ser-i ān kes ki serverî dāned⁸⁷

Bu ciĥetdin endek zamānda ol cemā’anıñg iĥlāslarında süstlık peydā bolub yekciĥetlikleri şiveside bir fütür yüz körküzdi ve ol fırqa-i nā-şinās düdmān-i kirām ve hānedān-ı ‘azāmıñg ĥadr ü kıymetin bilmes irdiler. Kün be kün salţanat ĥarĥāneside noĥsān fāhiş zuhūrğa yeter irdi.

Beyit:

Ĥadr-i do(v)let her ān kesî ke şināht

Ser-i ref’et ber āsmān efrāht

Ve ānke neşināht ĥadr do(v)let rā

Kū ke āmāde bāş nekbet rā⁸⁸

Şeyĥ Ĥaydar Ĥānnıñg Şehîd Bolġanı

Çün ümerā ve leşkernıñg Şeyĥ Ĥaydar Ĥānnıñg bāreside i’tikādlarınıñg sustlığı ĥaberi etrāfda iştihār taptı. Ol nāhiyelernıñg sultānları furşatnı ġanimet bilib Şeyĥ Ĥaydar Ĥānnıñg uruşıġa müteveccih boldılar.

Beyit:

Çū leşker zi şeh rüygerdān būd

Şeh ufted zi taht ez Soleymān būd

Be-leşker būd pādişeh kāmıyāb

⁸⁶ “Her kavmin devlet sahibi olması birkaç gündür, “ Her kavmin bir günü vardır” diyessin.”

⁸⁷ Hükümdarın liyakatiyle ilgili şiir.

⁸⁸ “Kim devletin değerini bildiyse yüce başı gökyüzüne yükselir, Devletin değerini bilmeyen felakete hazır olsun.”

Zi pā-yi ū futed hey-me-yi bî-tenāb⁸⁹

Ve selâtin cümlesidinkim Şeyh Haydar Hänniñg kasrıga bil bağladılar.

6-b

Seydek İbak Hân veled-i Hacı Muhammed Hân ve Cânıbeg Hân veled-i Barâk Hân ve Bürke Sultân veled-i Giray ‘Arab iridiler ve Mañgıt ümerâlarıdın ‘Abbas Bîk ve Mûsâ Bîk ve Yamğur Bî irdiler. Bular mükerreren uruş esbâbların müretteb itib köb leşker bile Şeyh Haydar Hänniñg üstige kildiler. Her nöbet uluğ uruşlar itib iki tarafdın köb kişiler katlğa yetdiler. Ammâ her nöbetde şikest Şeyh Haydar Hänniñg tarafige bolur irdi. Egerçi erkân-i devletniñg ihlâşlarığa fütür yetib irdi. Qaracın Bahâdır şîr ‘arîn dik bolub Şibanî Hân ve Sultân Mağmudniñg muhâfezetleri itib çatıg uruşlar itib sa’y-i belîg zühürğa yetgürür irdi.

Beyit:

Besyâr devidend be-kāmî neresidend

Nâ-kām ki tağyîr-i qazâ mî talebîdend⁹⁰

‘Akıbet bir kün Şeyh Haydar Hân körinişhâneside gâfil olturub irdi.

Beyit:

Zi duşmen her ânkes ke gâfil şevved

Berû ‘âkıbet kâr-i muşkil şevved⁹¹

İbak Hân Ahmed Hänniñg leşkeri bile beyekbâr Şeyh Ahmed⁹² Hänniñg üstige kildi. Şeyh Ahmed Hân serâsime bolub uruşğa turub eţraf cevânibğa kişi yiberib öziniñg emîrleri ve bahâdırlarını herçend taleb itdi. Kilmediler âhir nâ-‘ilâc bolub özi uruşğa muqayyed boldı. Düşman leşkeri hücüm itib bedenige köb oğ ve tıg zehmler yetib şehâdet derecesin taptı. Ümerâ ve erkân-ı devlet bu hâldin âgâ(h) bolub

7-a

her tarafge müteferriğ bolub kittiler. Qaracın Bahâdır hem Şibanî Hân ve Mağmūd Sultânı ol ma’reke-i pürâşubdın çıkarıb Qasım Hân veled-i Tîmür Qutlık Hänniñg vilâyetiğa alıb bardı. Ve ol şehzâdelerni Qasım Hänniñg emîr’ül-ümerâsı Tîmür Bîkge tapşurdı. Tâ kim muhâfezetlerin itgey. Tîmür

⁸⁹ Asker şahtan yüz çevirdi, Süleymanı olduğı tahttan düştü, Padişahı başarılı yapan asker idi, İpin tutmadığı çadır ayağının dibine devrildi.

⁹⁰ “Çok koştular mutluluğa erşimediler, Mutsuzlar kaderi değıştirmek istiyordu.”

⁹¹ “Kim düşmanından habersiz olursa, Sonunda sorunla yüzleşir.”

⁹² “Haydar” yazılacak yere “Ahmed” yazılmış olmalıdır.

Bîk bu hizmetni cān-ı dili bile qabûl kılib, ümîdvârlıq bile şehzâdelerniñ hizmetlerige iştiğâl körküzdi. Ol eşnâda haber yetgürdilerkim: İbâk Hân ve Aḥmed Hân ve ‘Abbâs Bîk köb leşker bile kiledurlar. Ol hâlde Qâsım Hânıñ leşkeri begâyet az irdi. Nâ-‘ilâc Hâcî Tarḥânniñ qal’asığa kirib kamal boldılar. Muḥâlifler qal’anı kamab her kün uruş kılır irdiler. Tîmür Bîk şehzâdelerniñ muḥâfezetleride begâyet endişenâk irdi kim mebâdâ bir vâkı’a bolmağay bes Qâsım Hân bile meşveret itib muñğa qarâr birdilerkim şehzâdeler beher şüret qal’adın çıkıb başka bir tarafğa kitgeyler. Bes ânı Qaracîn Bîkge aydılar, şehzâdeler hem ânı qabûl kıldılar. Fîlhâl ḥâşşa mülâzımlarından kırk nefer kişi bile kim hemeleri kadîm’ül-hizmetgâr ve kul ata ve kökeltaşlar irdiler. Şehzâdeler âkşâm içide qal’adın çıkıb düşman leşkerige şebḥûn urub köb kişini muḥâliflerdin qatlğa yetgürüb qatıg muhârebe zuhûrga yetgürdiler. Ol uruşda İbâk Hânıñ bir birâderi ve bir oğlı qatlğa yetib.

7-b

Şeyḥ Ḥaydar Hânıñ hem intikâmın âldılar. Ândın soñğ şehzâdeler ve bahâdırlar sağ ve selâmet ol leşkerğâhdın çıkıb bir tarafge ‘azm ittiler. Bu vâkı’a, Şeyḥ Ḥaydar Hânıñ vâkı’asından seksen kün ötgendin soñğ zuhûrga yetti.

Şibanî Hânıñ Aḥmed Hânıñ Üstige Yürüş İtib Yolda Konuş Kıpçak bile Uruşanıñ Beyânı

Çün bu haber eṭrâf ü eknâf ‘âlemğa yetüşti, her yerdin kemâlğa yetgen yigitler ve kârdide qârriler fevc fevc kilib қоşula birdiler. Tâ kim askerlerniñ ‘adedi yüz illige yetüşti. Şibanî Hânıñ ḥâtırığa kildikim yana bir mertebe barıb Aḥmed Hânıñ leşkerige bir destbord yetgürgey. Bes elli kişini қоş saqlatmaqğa koyub yüz kişi bile Aḥmed Hânıñ tarafige yürüdi. Aḥmed Hânıñ leşkeri yüz elli miñdin ziyâd irdi. Ol yürüşde yigitler her tarafge çapavulğa kitib irdiler. Şibanî Hânıñ yanıda kırk atlıdın başka kişi yok irdi. Aḥmed Hânıñ ümerâlarından Konuş Kıpçak atlıg mübâriz miñğ müsellaḥ yigit bile Şibanî Hânğa dūçâr boldu. Şibanî Hân hem ol kırk yigiti bile âlarğa ḥamle kıldı. Evvel-i âkşâmdın tâ tañğ atğunçe uruşub niçe nöbet ol gürūhğa şikest berdi. Yana cem’ bolub kilib muqâbil boldılar, âḥir şikest-i fâḥiş tapıb kittiler ol uruşda

8-a

Merdâneliklar zâhir itgen sultânlarınğ biri Şibanî Hânıñ birâderi Maḥmūd Sultân ve biri ‘Alike Sultân bin Baḥtiyâr Sultân kim: bahâdırlıqı bile mülâkḥabdur ve biri ânıñ birâderi Hamza Sultân ve Süyünc Ḥoca Sultân irdiler. Ândın soñğ Türkistân vilâyetiğa kittiler. Ol âvânda Türkistân

Mirzā Sultān Aḥmedniᅇ kim: Sultān Ebū Sa'îd şehidniᅇ erşed evlādıdır, koluda irdi. Ve Emîr Muḥammed Mezîd Tarḥān āniᅇ tarafından Türkistānda ḥākim irdi. Ol Şibanî Ḥānniᅇ haberin işitib istikbalıᅇa çıkıᅇı i'zāz ve ikram bile Türkistānᅇa kirküzdi. Şibanî Ḥān ol yazda Türkistānda bolub āndiᅇ soᅇ sultānlar bile meşveret itib hemol kış Qaraköl'ni kışlaᅇ ittiler ve Tuᅇluk Ḥācınıᅇ nebîresi Aᅇ Şūfi Bahādır, Baᅇi Aruᅇ Kuşçı bile kelib koşuldu. Şibanî Ḥānniᅇ leşkeri kuvvet taptı. Ammā āzuᅇaları tamām bolub irdi. 'Alike Sultān bile ittifaᅇ itib Ḥamza Sultān ve Maḥmūd Sultān ve Süyünc Hoca Sultānnı bir cema'a dilāverler bile ulusnı ᅇapmaᅇᅇa yiberdiler. Ālar barıᅇ ᅇapıᅇ köb mal bile ᅇayıᅇıᅇ kilür irdiler ᅇazārā yolda Mansūr Şūfi bularᅇa dūᅇār boldı. Vāᅇı'a bu irdi kim Şāḥ Budāᅇ Bahādır ibn-i Hoca Bahādır Şūfi kim ᅇaᅇlı irdi.

8-b

Bürke Sultān kim ḥān bolub irdi. Ordusu Nedir Ḥānniᅇ kolıᅇa tüşti. Şāḥ Budāᅇ Şūfi Yamᅇur Bî Mirzādın ol ordunı ᅇaytarıᅇ ālıᅇ Şāḥbîk Ḥānᅇa birib irdi. Bu sebep bile Maᅇᅇıt'dın ᅇaᅇıᅇ kilib Türkmānlārnıᅇ aralarıda oturub irdi ve Mansūr Bî āniᅇ uluᅇ oᅇlı irdi ve vaᅇtikim Mansur Bî sultānlarᅇa dūᅇār boldı, köb uruşlar itib Mansur Şufi, Maḥmūd Sultānᅇa rū-be-rū boldı. Maḥmūd Sultān ᅇālib kilib ānı atıᅇıᅇ aᅇdardı. Ādamları ᅇaᅇıᅇ kittiler, sultānlar mālarnı leşkerᅇe kiltürdiler. Āndın soᅇ Şibanî Ḥān yana Türkistānᅇa bardı. Muḥammed Mezîd Tarḥān aldıᅇe çıkıᅇı i'zzet bile Türkistānᅇa ālıᅇ kirdi. Ol ḥāle ᅇaber kildi kim Giray Ḥān leşker-i bîᅇirān bile Türkistān üstige kildi. Emîr Mezîd Ḥānniᅇ aldıᅇe kilib didi: eger sizler bir niᅇe kün Semerᅇand tarafıᅇe kitsēᅇizler yaḥşı bolur irdi. Tā kim bu belā def' bolᅇay. Ḥān āniᅇ soᅇzini ᅇabül ᅇılıᅇ Sultānlar bile meşveret itib Semerᅇand tarafıᅇe müteveccih boldılar.

Şibanî Ḥānniᅇ İranci Ḥān Bile Uruşᅇanı 'Alike Sultānniᅇ Şehid Bolᅇanı

ᅇün Semerᅇand tarafıᅇe yürüdiler.

Beyit:

Der ᅇat'-i menāzil merāḥil

Ez māḥ-i gozeşte ḥān-i 'ādil

Ḥān mîşod

9-a

-der pîş sipāḥi

Der hıfz-i hırāset-i ilāhî⁹³

Çün Şabrānga yetüştiler İranci Hān ibn-i Cāmbeg Hān leşker-i bîgirān bile kilib Şibanî Hānnıng teķābülüğa tüşüb uruş başladı. Şibanî Hānnıng leşkeri begāyet āz irdi ve muhalıflernıng leşkeri gāyetde köb irdi. Şibanî Hān ālar bile uruşub merdānelıknıng dādın berdi. Ammā her çend kūşış itdiler fāyide kılmadı. ‘Alike Sulţānga köb zehmler yetib āhir şehid boldı.

Beyit:

Vāhser tā hosrev gāzî şehîd şod

Hûrsîd reft der şefeķ o nāpedîd şod⁹⁴

Şibanî Hān bu vāķı’anı körüb zār yıglab ‘inān-i ‘azîmetni Buĥarā tarafige ma’tûf itdi.

Beyit:

Revān şod sirişķ ez do çeşmeş berĥ ber

Do lāle zi ğam kerde çon çeşm ‘ebher⁹⁵

Ammā ümerā ve bahādırlar bu ĥālni körüb her tarafige muteferriķ bolub kittiler. Şibanî Hān birniçe mülāzımları bile Buĥarā tarafige revāne boldı. Ol vaķtda Buĥarā hākimi Emîr Abdül’alî Tarĥān irdi. Ol Şibanî Hānnıng haberin işitib aldıge çıkıb i’zāz ikrām bile kiltürüb Buĥarāğa kirküzdi ve ol Şibanî Hānga peder hānd irdi. Pederāne muĥabbetler zuhārgā yetgürdi ve ‘arîza yazıb Semerķandġa Sulţān Aĥmed Mirzāğa yiberdi. Sulţān Aĥmed Mirzā, Şibanî Hānnıng şecā’ ve bahādırlıķı ta’rîflerin işitib irdi.

9-b

Ve devām ānıng mülāķatı arzūsın aytar irdi. Bes peygām yiberdi kim; tîz kilsünler. Emir ‘Abdül’alî filhāl Şibanî Hānnı Semerķand’ğa alıb bardı. Mirzā haber tapıb istikbālġa çıkıb bu meķāl-i mezmūnıġa müterennüm boldı kim

Beyit:

Hoş āmedî zirih ey ser u sāye perver-i men

Ke kem mebād demî sāye-yi to ez ser-i men⁹⁶

Bes i’zāz ve ikrām bile Semerķand’ğa kiltürdi. Bir münāsib cāyġa tüşürüb her kün çakırıp ziyāfetler iter irdi. Āndın soņġ Emîr ‘Abdül’alî bile ķayıtub Buĥarāğa kilib iki yıl müddeti Buĥarāda boldı. Bu iki yılda Mevlānā

⁹³ “Han geçen ay Allahın koruması altında sipahinin önüne düşüp menziller merhaleler kat etti.”

⁹⁴ “Eyvahlar olsun ki gazi padişah şehit oldu, Güneş gitti şafak vakti yok oldu.”

⁹⁵ “Yola çıktı iki gözün nasibine düşen gözyaşı, Nergis gibi gözler gamdan iki lale.”

⁹⁶ “Hoş geldin ey beni koruyan zırh, Senin gölgen başımın üstünden eksik olmasın.”

Muhammed Hıtâiniň aldıda kıra'at 'ilmin oqudı. Mevlânâ Muhammed Türkistâniň uluğzâdelerindin irdi. Üstâdlık manşıbın ânga birib irdiler ve ol 'ilm-i kıra'atnı Herâtda kesb itib irdi ve Celâlüddin Maḥmud Hâfızniň aldıda mukerreren kıra'at öterib irdi ve mesâil-i kıra'atniň deḡâiḡıga ol bozorgvârniň t'alimleri bile vuḡuf tapıb irdi. Ve devâm Hâfız Hamîd, Şibanî Hânniň meclisige hâzır bolur irdi. Ol ḡazret 'ilm-i kıra'atda mertebede irdiler kim ekşer ḡurrâ-i zamâniň ol ḡazretning mecliside dem urarḡa mecâli yoḡ irdi.

Beyit:

Herke ū bā merdom dānā nīst

Daniş ūrā bī nihāyet dād ūst

Ānke ū bā meşk kereded hemnişīn

*Cāme-eş gired nesīm meşk çīn*⁹⁷

Şibanî

10-a

Hân her menzilge nuzul itse ve her cāyga teyse 'ulemā ve kūşe-nişīnler bile şöḡbet tutar irdi ve ḡazret-i Ḥoca Muhammed Pārsā hem ānga mülāzemet iter irdiler ve ābā ü ecdādlaridin istimdād itib āniň du'ā-ı devletin iter irdiler. Ol ḡazretniň himmetleriniň bereketidin tamāmî Māverā'ün-nehr ve Türkistān ve Ḥorāsān memāliki müyesser boldı.

Beyit:

Mededkār zi tovfīk ḡaleb āy dervīş

*Ki mededkārī-ye tovfīk bord kār ez pīş*⁹⁸

Hâfız Hüseyn Başîrniň Tüş Körgenining Beyāni

Çün Hâfız Hüseyn Başîr Şibanî Hânniň izdiyād-i devleti üçün du'ā-ı seyfini oḡur irdi. Tā bir āḡşām tüşide kördi kim Semerḡandniň mescid cāmīde tamāmî ḡalāyīḡ cem' bolubdurlar ve ekābir ve evliyā ve eḡfiyā hâzır bolubdurlar ve imāmniň t'ayini üçün meşveret itedurlar. Āḡir heme ittifaḡ itib Şibanî Hānı imām ittiler. Şibanî Hān imāmet itib uluḡ ve kiçikdin tamāmî ḡalāyīḡ ānga iḡtidā ḡıldılar.

Beyit:

Her kirā revīş est dil-i bī-riyb

⁹⁷ Kimin toplumunda bilgin yoksa, Bilgi sonunda onun sonu olur, Her kim ki misk yapanlarla düşüp kalkar, Onun elbiseleri Çin miski kokar.

⁹⁸ "Başarı arayana yardım et ey derviş, Yardımınla işlerini önceden düzene koyabilirsin."

Keşf kereded ber ū serāyir-i ğayb

Haşşe ān dil ki hest nūrānî

Be-şu 'ā'āt-i nūr-i Kur'anî⁹⁹

Çün Hāfız Başır bu tüşni kördi t'abîr itib didi derîgâ kim bu faķîrniġ müddet-i hayâtı vefâ kılmazdur nî üçün kim feth-i memâlikdin iki yıl burun men dârü'l-fenâdın dârü'l-beķâğa riħlet itermen. Elħaķķ

10-b

Bu tüşniġ t'abîri yigirmi iki yıldın soġ zuhûrğa yetti. İki yıl Buħârâda 'ilm kırâ'atniġ taħşilige sa'y itti. Āndın soġ ba'zı sipâhîgerlik yaraġın müretteb itib yana Deşt-i Kıpçakğa kildi. Elħaķķ bu meķâlniġ mişdâkıdur kim Sultān Ebū Sa'îd Mirzâ yigitlik eyyâmıda Mirzâ Uluġ Bîkniġ dergâhıda mülâzım irdi. Bâmdâddın tâ vaķt-i şâmġaçe devlethâne-i sultānîdin başķa cāyğa aşlâ kitmes irdi. Derbānlardın ba'zıları bu vaķı'anı Sultān Uluġ Bîkge 'arz itdilerkim; Sultān Ebū Sa'îd şubħ-ı şadıķdın tâ ĥoftengâçe aşlâ Bâb'alîdin özge yirge kitmeydur. Uluġ Bîk Mîrzâ didi: ol menġe mülâzemet itmeydur. Belki oturub deķâyık-i saltanatınıġ meşķin itedür. Ol meniġ mülâzemetimge meşġül imes öz işige meşġüldür. Bes Şibanî Hân, Emîr 'Abdul'alî Tarħānġa vedâ' kılıb Deşt-i Kıpçak tarafıge revān boldı. Çün Erķuķ ħal'asıġa tüşti. Ānda Kāzı Bîkcik ħadîmü'l-eyyâmdın özini bu dūdmanniġ mülâzımlarındın tutar irdi. Ĥaber işitib Şibanî Hānniġ aldıġe pîşvāz çıķıb Erķūķġa kıltürüb ħal'anı ānġa müselleme tutdı. Bir neçe künde ol nevāhîniġ tamāmî ħal'aları ħolıġa kırdi. Hemedin āħîrde Sıġnaķ ħal'asın ālıb Şibanî Hân ol ħal'ada teveķķuf itti. Bir neçe kündin soġ Deştiniġ hāķimi Mūsâ Mîrzâ bu ħaberni işitti.

11-a

Neçe müddetdin bu yan ħâtırıda bar irdi kim Şibanî Hānniġ mülâzemetige bil baġlaġay. İlçi yiberib taleb itdi. Şibanî Hân ilçi bile hemrāh Deşt-i Kıpçakğa kildi. Mūsâ Mîrzâ aldıġe pîşvāz çıķıp i'zāz ü ikrām bile kıltürüb ħānlık taħtıda olturguzub. Bir neçe kün āndın 'ayş ü işretge meşġül bolub olturdılar.

Şibanî Hanniġ Burandak Hân Bile Uruşġanınıġ Beyānı

Bir neçe kündin soġ ħaber tüştikim Burandak Hân illig miġ atlı bile Deşt-i Kıpçakniġ ħaşdıġa yetüşti. Mūsâ Mîrzâ perîşān bolub Şibanî Hānniġ

⁹⁹ "Kim şüpheden arınmış bir gönülle hareket etti, Gaybın sırlarını keşfetti, O gönlün özelliği aydınlık olmasaydı, Kur'an'ın aydınlığının ışıkları."

aldıge kilib aydı. Bizlerniň leşkerimiz az gınadur ve muhâliflerniň leşkeri köbdür. Şibanî Hân didi.

Beyit:

Eger tîğ-i ‘âlem be-conbend zi cāyî

Neberded rekiyy ger nehâhed Hodâi¹⁰⁰

Ol esnâda Şibanî Hânniň kişisi üç yüzdin ziyâd imes irdi. Fîlhâl kalb ve cenâh ve meymene ve meysereni tüz itib şaflarını âreste kıldılar. Mûsâ Mîrzâ hem Maňgıt leşkerige tertîb birdi. Ol vaqtda Burandağ Hân hem kilib şaf tartıb uruş başladılar. Ol uruşda Şibanî Hânniň özi hem uruşğa kirib qayta qaytadın muhâliflerniň leşkerige at salur irdi ve çün Qâsım Sultân kim selâfîn nâmdârdın ve Burandağ Hânniň leşkerinin bahâdırları

11-b

-dın irdi. Ol hâlni Şibanî Hândın körüb bir cemâ’a bahâdurlar bile ânga qarşu kildi. Şibanî Hân âlarğa hamle kıldı.

Beyit:

Beher hamle-i ân Hosrev-i ercumend

Ze-duşmen-i cihânî be-hâk-i û fekend¹⁰¹

Âhir Qâsım Sultân yoldaşları bile şikest tapıb kitti. Mûsâ Mîrzâ, Burandağ Hânniň qarşusida irdi. Hamle kılib uluğ uruşlar itdi. Çün Burandağ Hânniň emîr-i leşkeri Qâsım Sultân irdi. Ol şikest tapğandın soň Burandağ Hânniň leşkeri hezimetge yüz koyabirdiler. Hârezmî Bîk kim Mûsâ Mîrzâniň birâderi irdi. Burandağ Hânniň izidin kitdi. Tâ-kim ânı tutub keltürgey yavıkrak barıb irdi. Būrandaq Hân oğ bile urub şehîd kıldı. Ândın soň Şibanî Hân ve Maħmūd Sultân Būrandaq Hânniň izidin barıb köb kişisini katl ve esir itib köb ulca bile qayıtıb kildiler ve bir neçe kün Hârezmî Bîkniň ta’ziyetin tutub ândın soň neçe künlerni ol yerde ‘ayş u ‘işret bile ötkerdiler.

Beyit:

Ke şâh-i Şibânî neseb şâd bād

Be-şādî-ye dileş ez-ğam ābād bād

Şeb o rûz bādā ber evc-i celāl

Zi ūc-i celāleş mebādā zevāl¹⁰²

¹⁰⁰ “Alemin kılıcı yerinden oynarsa, dolmaz kuyu O Tanrı istemezse.”

¹⁰¹ “Asil padişahın her hamlesi, bütün düşmanlarını yere çaldı.”

¹⁰² “Şibanî soylu şah şād olsun, Şad olan gönlü gamsız şen olsun, Gece gündüz azametinin zirvesinde olsun, Azametinin yüceliği yok olmasın.”

Ol hâlde Mûsâ Mîrzâ kızını Süyünc Hoca Hânğa birib, toy itib, nikâh kıldı.
Ânın song

12-a

Yana Sıgnaç vilâyetiga kildilerkim Mûsâ Mîrzâ Şibanî Hân'ğa sizni han kütürmiz dib va'ade kılib irdi. Bes Mançıt ümerâları bile ittifaq itdi. Ümerâ didiler kadîmü'l-eyyâmdın ilâ yevminâ hâzâ Mançıt ümerâları her kimni hân itseler ol hân memâlik ihtiyârın Mançıt ümerâlarıga biribdur. Hâlâ hem eger Hân işbu kadîmî düstürğa 'amel itse yahşı ve ger ne heyr. Mûsâ Mîrzâ çün ümerâlarıdın bu sözni işitti. Qabûl kıldı. Bu sebebdin ol va'adga hilâf itib ol işni te'hîrga koydı ve özin tegâfûlga salıb ol işge iştiğâl körküzmedi.

Beyit:

Vefâ-yi va'ade ez herkes neyâyed

*Nesim-i gol ze hâr u hes neyâyed*¹⁰³

Ânıng bu tegâfûlidin Şibanî Hân ve sultânlar bildilerkim; Mûsâ Mîrzâ va'adesige hilâf itibdur. Bes ol maqâmdın kayıtıb Sıgnaçga kildiler. Bu yerde Emîr Bîk Ata Otrar vilâyetide Muhammed Mezîd Tarhândın kaçıb Şibanî Hânıng aldige kildi ve İskerdernâme kitâbın pîşkeş itib kiltürdi. Bu kitâbnı Mevlânâ Ahmed Rûmî Rûm tilide nazım silkige çikib irdi. Elhâk bu ândağ bir kitâb irdi kim; hiç köz ândağ tertîb bile bolğan bir kitâbnı körmegen ve hiç bir kulağ işitmegen irdi ve ol kitâbnıng âhîride

12-b

İki beyit merķûm irdikim Emîr Bîk Atanıng ol kitâbnı Şibanî Hânıng hizmetige keltürmegige bâ'is hem ol ebyât irdikim Ol ebyâd budur.

Ebyât:

Hîz berây-i bül-hukm fitne ze-deşt zed 'alem

Hencer-i hâme tîz kon pây-i zemîr zen kalem

Pây-i zemîr çon zedî mî gozared ze be'd-i ân

*Do(v)let-i Tîmürî şevêd ez heme-i cihân 'adem*¹⁰⁴

Şibanî Hân ol kitâbnı mü'tâla'a kılib ol iki beyitge nazarı tüşti ve ânı özige irimin (İryemin?) tutub ol kündin cidd ü cehd kemerin bilige bağlab s'ay u küşşler itdi. Tâ Mâverâ'ün-nehr ve Türkistân memleketlerin tevâbi'leri bile fetğ kıldı. Hicretniğ sekiz yüz yetmişlenci yılında Mâverâ'ün-nehr ve

¹⁰³ "Herkesten sözünde durması beklenmez, Çalı çırpıdan gül kokusu esintisi gelmez."

¹⁰⁴ Deşt-i Kıpçak'tan gelecek bir felakete Tumurluların son bulacağına dair şiir.

Horāsān memāliki Sultān Ebū Sa'îd şehîd enārullāhu burhānehu¹⁰⁵nîng taşarrufida irdi. Sultān Hüseyn Mîrzā kazak bolub ānîng memleketiniñ eţrāfin taraciter irdi. Sultān Ebū Sa'îd Mîrzā Horāsān ümerāların on miñg kişi bile ānîng uruşığa yiberdi. Ol vaqıtde Sultān Hüseyn Mîrzānîng leşkeri yüz kişidin ziyād imes irdi. Bāvücüd kemlik köb leşkerdin qaytarmay ma'reke meydāndın selāmet çıqıb kiter irdi. Ümerā kilib Sultān Ebū Sa'îd'ğa aytur irdiler. Sultān aytur irdi: Allahu te'ālānîng ānğa nazār-ı 'ināyeti bardurkim neçe mundağ ma'rekelerdin şıhhat ü salāmet çıqıb kitedür ve ger ne qaysı 'aql

13-a

Bāver qılurkim birev yüz kişi bile kişi bile kilib on miñg kişini zebūn itib özi selāmet çıqıb kiter.

Beyit:

Hodā rā be-herkes bāşed 'ināyet

Koned rüşen ūrā çerāğ-i hidāyet

Çe bā keş zi duşmen ke hāhed nemūden

Nigebānî-ye îñ reveş der himāyet¹⁰⁶

Tā bir kün haber kildikim Sultān Hüseyn Hārezmni alıb ānda qarār tutub kün be-kün leşkeri köpelib baradur. Sultān Ebū Sa'îd muzdarib bolub didi: ānîng kazaklığı eyyāmıda kim illig ve yüzdin ziyād kişisi yok irdi. On miñg kişi bile nî tarîka uruşlar iter irdi. İmdi ānıkim 'uhdesidin çıka alur.

Beyit:

Ān ke bî-leşker be-cihān berhem zened

Ger būd leşker ke bā ū dem zened¹⁰⁷

Bes hüküm itdikim; Horāsān ümerālarıdın Mîr Seyyid Aşıl ve Mîr Seyyid Murād ve Mîrzā Aḥmed 'Ali Fārsî ve Emîr Tîzîm(?) Hezāresbî yigirmi miñg kişi bile Hārezm tarafıge yürüsünler ve Semerqandğa nişān yiberdikim Semerqand ümerāları Horāsān ümerāları bile Sultān Hüseyn Mîrzānîng def'i üçün Hārezmğa barsunlar. Ol āvānda Semerqand hükümeti Sultān Aḥmed Mîrzāda irdikim Sultān Ebū Sa'îd Mîrzānîng erşed evlādı irdi. Aḥmed Mîrzā Emîr Dervîş Muḥammed Tarḥānnı kim emîr'ül-ümerāsı irdi. Emir Şeyhzāde Muḥammed ve Emîr Muḥammed Şūfi İğü Tîmür ve Emîr

¹⁰⁵ Allah kanıtını onun diline koysun.

¹⁰⁶ "Tanrı hidayet ışığını yandıran herkese inayet göstersen, Böylece Onu düşmanına tanıtın, Bu davranışın koruyucu muhafızı olsun."

¹⁰⁷ "Askersiz dünyayı alt üst eden kişi, Eğer onunla birlikte dem vuran askeri olursa (neler yapmaz)."

Ḳanber ‘Ali bile hemrāh kıldı. On miñg kişi bile Ḳorāsān ümerālarıǵa ořub Ḳārezm üstige yiberdi.

13-b

Emîr Bîk Ata, Dervîř Muḡammed Tarḡānnıñ muarrebleridin irdi. Sultān Ḳüseyin Mîrzā bî-ḡaber ferāǵat oturub irdi. Beyekbār ḡaber kildikim înek Semerand ve Ḳorāsān ümerāları otuz miñg kiři bile kildiler. Sultān Ḳüseyin Mîrza serāsîme bolub aḡmāl ü eşālñi Ḳoyuda oyub yüz kiři bile açıb Esterābādǵa kitdi. Çün ümerā Ḳoyuǵa kildiler kirib aḡmāl ve eşālǵa ikelik itdiler. Āndın başa nemerseni tarac itmekge ḡükm yo irdi. Emîr Bîk Ata, Sultān Ḳüseyin Mîrzānıñ kitābhānesiǵa kirib bir neçe yaḡřı kitābnı ıardı. Ol cümledin biri kitāb-ı Mevlānā Aḡmed Rūmî irdi. Ve ānıñ bu iki beyitge nazarı tüşüb endîşe ılır irdikim Āyā şahibırankim bolǵay āndın soñǵkim şibanî Ḳānnıñ aḡvālātın işitti cezm itdikim bu iki beytnıñ ikesi şibanî Ḳāndur yıllar bu ma’nānıñ āvāzesiǵa ula tutar irdi. Ve şibanî Ḳān devām aytur irdikim meniñ bu devletimge Bîk Ata sebep boldı. Çün şibanî Ḳān Deř-i ıpadın Sıǵnakǵa ayıtdı ış mevsimi irdi.

Meşnevî:

1-Çü řahibırān-i ḡān-i Cem itidār

2-şeh-i kāmran ḡosrev-i kāmkar

3-Be-fāzlullāh ez sefer bāz geşt

4- řitābān be-Sıǵnak āmed ze Deşt

řitā būd rüy-i zemîn beste

14-a

Yiḡ

Ze yiḡ çeşme hemçün zemîn geşte şeh

Ze sermā negüyem ke yiḡ beste āb

Ke mî best yiḡ çeşme-yî āftāb

Zemîn o zemān ānçenān serd būd

Ke řod rüy-i gerdün ze sermā kebūd¹⁰⁸

¹⁰⁸ “O Cem(Süleyman peygamber ve İskender’in lakabı) iktidarlı sahipıran han, Mutlu şah, Muvaffak Padişah, Allah’ın lütfuyla seferden döndü, Aceleyle Deşt-i ıpak’tan Sıǵnak’a döndü, ış idi; yeryüzü buz baǵlamıř, şahın üzerinden geçtiǵi akarsu buz tutmuş, Söylemedim soǵuktan buz tutmuş su, Buz tutmuş güneş, Yer ve zaman o kadar soǵuk idi ki gökyüzü bile üşümekten morarmıştı.”

Kıt'a

*Keşîde kûh ze sermâ-yî dey be-dâmen pâyî
Ze berf hem nemed-i ebr râ keşîde be-ser
Muhadded-i ceht ez çerh-i şâbitât keşîd
Be zîr dâmen-i hod micmerî por ez aḡger
Nişeste-end melâyik zi şiddet-i sermâ
Der âsmân heme şeb-i gird-i âteş-i aḡter
Nihân be-çerh kebûd est meh ze serdî-ye dey
Mişâl golḡenîyân der miyân-i ḡâkester
Nişest ḡâst neyâyed ze mihr eger nekoned
Şefek be-şâm ke âteş-i felek be-vaḡt-i seḡer¹⁰⁹*

Bu eşnâda ḡaber kildikim Maḡmûd Sulṡânkim Cânıbeg ḡânnıḡ erşed evlâdı irdi. İl aralarında şecâ'at bile meşhûr ve begâyet maḡrur irdi. Leşker-i bîgirân bile Türkistân vilâyetide cem'iyet tüzüb Türkistân teşḡiri şadedidedür. Şibanî ḡân ümerâları bile meşveret itdi. Ümerâ didiler Maḡmûd Sulṡânıḡ leşkeri begâyet köbdür. Bizlerniḡ yüzdin ziyâd kişimiz yoḡdur. Âlar bile uruşmak ḡezm tariḡidin yıraḡdur. Bes Türkistân ḡal'alarınıḡ biride ḡamalıb bir neçe kün evḡât ötkersek yaḡşıdır. Şibanî ḡân muḡḡa rızalık birmedi. Ve didi: hemol yüz kişi bile uruşḡa barurmiz.

Beyit:

*Dovlet-i ḡân-i Şibanî bâşed eger hemrâh-i mâ
Her kocâ bâşim ḡâhed şod zafer hemrâh-i mâ¹¹⁰*

14-b

Ol kün yürüş itdi. Hâvâ ândaḡ savuḡ irdikim

Beyit:

*Ez-bes ke zoḡd gozeşt sermâ
Herkes mî goft vây ber mâ*

¹⁰⁹ "Dey ayının(21 Aralık-Ocak) soḡuḡundan daḡ ayaklarını eteḡine çekti, Kar ve bulut keçesini başına çekti, Göz yüzünde sabit duran yıldızlar her taraftan çekildi, Eteklerinin uçları kor dolu bir buhurdan, Soḡuḡun şiddetinden melekler oturmuş, Gökyüzündeki tek şey ay, Dey ayının soḡuḡunda gökyüzünde ay saklı, Külün ortasındaki külhancılar gibi oturmuş, gelmek istemiyor güneşten Şafakta akşama gökyüzünün kızılığı sehre gelmediḡinde."

¹¹⁰ "Şibanî Devleti yoldaşımız olursa nerede olursa olsun zafer yoldaşımız olur."

Merdom heme dest pā feşurde

Mānende-i dest pāymerde¹¹¹

Bes Şibanî Hân belâ-ı nāgeḥān¹¹² dik muḥālifleriniṅ üstige tüşti. Ol cemā'a haber tapıb teyyār bolub Hendeḡ-i Suzaqda cem'iyet tüzüb olturdular. Çün iki fırqa mulākî boldılar. Andaḡ qar yağdıkim merd-i mürekkebe köz açmaq mecālî yoḡ irdi. Muḥālifler şikest taptılar bahādırlar köb ulca bile ḡaytīb Sıḡnaḡḡa kildiler Maḡmūd Sulṡān ibn Cānîbeg Hân leşkeri bile deştlerge müteferriḡ bolub kitib irdiler. ḡaytīb kilib Suzaqdakim ol cemā'anıṅ taḡt-ı taşarruflarıda irdi. Cem' bolub meşveret itdilerkim Şibanî Hân yüz kişi bile bir ulug leşkerimizge şikest berdi ve izlerimizdin ḡavlab köb kişini ḡatl itdi. Mundın soṅ bizlerniṅ āniṅ bile uruşmaḡḡa ṡākatmiz yoḡdur. İmdi şevāb oldurkim Burundaḡ Hānḡa ilticā körküzüb şāyed intikāmımızni āndın algaymiz bes Burundaḡ Hānnıṅ ḡizmetige barıb tamāmî vāḡı'anı beyān kılıb meded tiledi. Egerçe Burundaḡ Hān bildikim mundın soṅ Şibanî Hān leşkeri köpeltürüb ānḡa emān bermesdur. Mültemesin mebzül tutub köb leşker birdi. Sulṡān Suzaqḡa

15-a

Kilib atlı ve pîyādedin leşker-i 'azîm cem' ḡıldı bu ḡaberni Şibanî Hān işitib ümerāni ṡaleb itib didi; bu işniṅ çāresi şecā'at ve merdāneliḡdın özge nime imesdur. Selāṡîn ve ümerā her çend bilür irdilerkim yüz kişiniṅ yüz miṅ kişiḡe muḡābil bolmaḡı beşerniṅ iterdurḡan işi irmesdur. Yana endîşe ḡılır irdilerkim Şibanî Hānnıṅ ḡaṡırıḡa ḡuṡūr itgen nimerse meḡz ilḡām-i rabbānîdur.

ḡıṡ'a:

Zimām-i ḡiṡ betovfiḡ-i ū seporde ḡazā

'İnān-i ḡiṡ betedbîr-i ū seporde ḡader

Ne ez mutābe'et-i ū betāft ḡitî rūy

Ne ez muvāfeḡat-i keşid gerdūn ser¹¹³

Beyit:

Mā zimām-i iḡtiyār-i ḡod ḡānān dāde-îm

Her çe ḡūyed her çe fermāyed becān îstāde-îm¹¹⁴

¹¹¹ "Zahitlik geçip soḡuk başlayınca herkes vay başımıza gelen dedi. Elde kalan hizmetmetkarlar ile halk da elden ayaktan düştü."

¹¹² (ha ile yazılmış)

¹¹³ "Yuların onun tevfiḡiyle yazḡıya emanet, Dizginin onun tedbiyle kadere emānet, Ona tabi olmadan yeryüzü aydınlanmaz, Onun onayı olmadan gökyüzü yükselmez."

¹¹⁴ "Biz idaremizin yularını o Han'a vermişizNe dese ne emretse candan bekleriz."

Hemol kün Sıgnağdın Suzaq tarafıge yürüş itdiler. Çün muhâlifler mundın haber taptılar âlar hem Suzaqdın Sıgnağ tarafıge müteveccih boldılar. Yolda Kötel Sogunlık digen mevz'ide birbirlerige düçar boldılar. Ve şaf tartıb uruş itdiler. Bu yüz neferkim hânning mülâzımları irdiler ol leşkerge ândağ destbordlar yetkürdilerkim eger Rüstem âlarnıñ bu uruşların körse irdi hayret barmağın tışler irdi. Ol âradın Sultân 'Aqıbet Mağmüd merdânelikler körküzdi.

Beyit:

Pelengî ke şef pâz hem mi-guşûd

*Zi deryâdilî şâh Mağmüd bûd*¹¹⁵

15-b

Mağmüd Sultân ol hâlde Sultân 'Aqıbet Mağmüdnıñ teqâbülidin çıkıp tıg havâle kıldı. Sultân 'Aqıbet Mağmüd hem tıg salıb bir neçe beraber urdılar. Sultân 'Aqıbet Mağmüd bir tıg başığa urdıkim Mağmüd Kazaknıñ başınıñ mağzıda cây tutğan bâtil hayâlâtnıñ hemesi burnıdın kildi.

Beyit:

To meger dîde şıfet begozârî ez hodbînî

*Verne her fitne ke bînî heme ez hodbînî*¹¹⁶

Muhâlifler bu vaqı'anı körüb hücüm itib ânı Mağmüd'ül-evâkıbnıñ ilidin aldılar.

Beyit:

Haşm-i ū ra bîn ke ez-hodbînîş

Dād berbād fenâ-yi hodbînîş

Bād nehvîet beski der bînî nihād

Bînî-ye por bād rā dād berbād dād

Ger ne-bordendî ... ân heşm

Reftî ūrâ gūşhâ ser nîz hem

Âmmâ çün muhâlifler begâyet köb irdiler herçend keştelerdin peşteler peydâ kıldılar fâyda kılmadı.

Beyit:

¹¹⁵ "Safları çiğneyip yaran kaplan, Şah Mahmud'un engin gönlü idi."

¹¹⁶ "Bencillikten vazgeçme vasfını göresin, Yoksa göreceğinşey bencilliğin fitnessinden başka bir şey olmaz."

Mā hemçū hebāb haşm çon baħr-i ‘amîk

Tā ke neşod hebāb der baħr ġārîk¹¹⁷

Şibanî Hân ol uruşdın ayak çıkıb özin bir kenāreġa aldı.

Şibanî Hänniġ Buħārāġa Barganı

Ol yıl Şibanî Hân Manķışlaķda kışladı .

Beyit:

Nişeste būd der ān hıttā hān be-‘ayş o tarab

Çū gol guşāde çenîn çū ġonçe-i hendān leb

Su’ūd çerħ be-şed ārzū se’ādethāh

Zi beħt şāh-i cihān hān şāhbeħt laķab¹¹⁸

Leşker hem āsūdeliķ bile olturub irdiler. Ol eşnāda Sultān Aħmed Mîrzā

16-a

-niġ ġarafıġa Moġol ġarafıdın çapavul atlıkim Taşkenddin kilib tarac kılıb köb zararlar yetkürüb irdiler. Bu sebebdin Şibanî Hāġa ‘arîzadāşt yazıb Emîr ‘Abdul’alî Tarħāġa yiberdikim elbette Hänni kiltürsün ‘Abdul’alîniġ Hāġa ġulāmlķı ve dostlıķı ġaddidin ziyād irdi.

Beyit:

Zi pāyî herki der āyed bedāned în ma’nā

Ki destġirî uftādegān çe meşlehet est¹¹⁹

Emîr ‘Abdul’alî ānı Hāġa bu tarıķa peyġām bile yiberdikim ol ġazretniġ babaları Ebūlhayr Hān enārallahu burhānehu¹²⁰ Sultān Şehîd Ebū Sa’îdġa imdād itib irdi. Siz hem ābā u ecdād-ı kirāmiġiġniġ sülüklerin meslūk tutub Sultān Aħmed Mîrzāġa meded birsenġiz ‘aceb irmesdür.

Beyit:

Çeşm dārîm ezān māh sa’ādet ber to

Ki cihān rā bedehed rüşenî ser nov¹²¹

Şibanî Hänniġ kim ‘Abdul’alî Tarħānniġ bāreside kemāl-i ‘ināyeti bar irdi. ‘Arîzadāştını ġabül kılıb Hārezm yolıdın Buħārā ġarafıġe müteveccih boldı.

¹¹⁷ “Biz köpük gibi düşman derin deniz, Köpük denizde batmasın diye.”

¹¹⁸ “O şehirde Han içki meclisine oturmuştu, Bir çiçeğin goncandan gülerek açması gibi, Kutlu talihli bin mutluluk arzusuyla, Dünya hükümdarlığı bahtından Şahbaht lakabı.”

¹¹⁹ “ Teslim olan herkes bilsin düşene yardım en uygundur.”

¹²⁰ Allah kanıtını onu diline koysun.

¹²¹ “ Üstündeki saadet ayının dünyayı yeniden aydınlatması için beklemekteyiz.”

Çün kilib Hârezm havâlisiğa nüzül itdi. Ol âvânda Hârezm Sultân Hüseyin Mirzânîng taht-ı taşarrufida irdi. Ānîng daruğası Emîr ‘Abdülhâlik ibn Aḥmed ibn-i Fîrûzşâh irdi. Pişkeş bile aldıge çıkıb kördi ve Qarakölde hem Sultân Hüseyin Mirzânîng kişisi Argün hemol düstür bile aldıge çıktı ve çün râyât

16-b

Nuşret âyâtınığ vusûlınığ ḥaberi Emîr ‘Abdul’alî Tarḥännîng sem’îğa yetüştî.

Beyit:

Tâc-i şādî ber âsmân endâht

Ser-i ref’et ber üc çerḥ efrâht¹²²

Başdın qâdem kılıb mevki-i Hümâyünnîng istikbâliğa çıkıb bu terâne bile terennüm itdikim

Beyit:

Be-vaşl-i to bād-i şabā mojde dād

Bedîn mojde dādîm cān-rā be bād

Murâdem to bûdî ke bāz âmedî

Ne-māndî men ḥeste rā nā-murâd¹²³

Pes i’zâz ve ikrâm bile Buḥârâğa kirküzüb bir neçe kündin soñg Semerḳand tarafıge revân boldılar. Sultân Aḥmed Mirzâ hem istikbâlğa çıkıb zebân-ı ḥâl bile bu meḳâlğa müterennüm boldıkim :

Beyit:

Allâh Allâh çe nikû âmedî ey lem’e-yi nūr

Roḥ ber efrûhte çün âteş Mūsâ ez Tūr

Ḥân-i â’zām ki qâdem zed be-serâperde-yi şâh

Āfitâbî est furūd âmede der menzil-i mâh¹²⁴

Āndın soñg şehirdin çıkıb köç kılıb yavunîng tarafıge yürüdiler Çağataylar Ḥân heybetidin hovfnâk bolub fitne bünyâd itdiler. Bir kün Sultân Aḥmed Mirzânîng emîrleri ittifaḳ itib muñga qarar birdilerkim Ḥân ve sultânlarını ziyâfetğa çaqırıp tutğaylar ba’zı devleḥâhlarkim bu ḥâldin ḥaberdâr irdiler. Şibanî Ḥânğa pinhânî ḥaber yiberdiler ol ḥâlde Sultân Aḥmed Mirzâdın

¹²² “Mutluluk tacı gökten düştü, Yücelik başı feleğin zirvesine yükseldi.”

¹²³ “Sabah yeli müjde verdi, O müjdeye canım feda, Dileğim senin dönmendi, Bende muratsızlığın yorgunluk kalmadı.”

¹²⁴ “Allah Allah ne güzel geldin ey ışık parıltısı, Tur dağında Musa gibi yüzü aydınlandı, Han-ı Azam, İlahın otağına ayak basınca, Ayın doğuş yerinden Güneş yükseldi.”

Ḥānnı taleb itib kişi kildi. Ḥān buyurdı bahādırlardın üç yüz kişi müselleḥ ü mükemmel bolub Ḥān bile yürürdiler. Ḥān kilib Sulṭān Aḥmed

17-a

Mîrzānıḡ ḡargāhıḡa kirdi. Ol üç yüz nefer ḡargāhnıḡ etrāfın alıb olturdılar. Ālar heybetleridin Mîrzā ve erkān-ı devleti mütevehhim bolub ḡaddārılıkların ite-almay ziyāfet itib uzatdılar. Şibanî Ḥān ḡayıtib leşkerḡahıḡa kildi.

Beyit:

Her ki ū gām zen be-rāh-i hidāyet

Her kocā hest der penāh-i Ḥodā est¹²⁵

Beyit:

Ān-rā ki Ḥodā nigāh dāred

Āsīb berū kesī niyāred

Kāreş hem beht-i nîk sāzed

Ve zî ḡuşşe ḡesūd cāngodāzed¹²⁶

Beyit:

Kesī rā ki şod dūst-i Yezdān-i pāk

Keriş şed hezār est duşmen çi bāk

Gereş ḡaşm kereded be-āteş delîl

Şeved āteşes ḡolistān-i ḡelîl¹²⁷

Çün ol yirdin köç kılib Kökkünbezge barıb tüştiler dübāre Mîrzā Sulṭān Aḥmed ve erkān-ı devleti meger bünyād itib Şibanî Ḥānnı yana ziyāfetḡa çağırdılar. Şibanî Ḥān kilgen kişige didi: bu ḡaddarnı kim endîşe kılibdur sizler mundın cüz-i melāl ḡātır hîç fāyide müterettib bolmaḡusıdur.

Beyit:

Çi ḡaşd ehl-i vefā mîkonî be-ḡavl-i ḡusūd

Mekon mekon ki peşîmān şevî-end nedāred sūd¹²⁸

¹²⁵ “Her kim hidayet yolunda yürürse, nerde olursa olsun Allah’ın koruması altındadır.”

¹²⁶ “Allahın koruduḡu kişiyeye zarar gelmez, İşini ve bahtını açık kıldı, Hasetlerinin üzüntüsünden yürekleri eritti.”

¹²⁷ “Eḡer kişi pak olan Tanrı’nın dostuysa, Düşmanının toplamı yüzbin olsa ne kaygı, Ateşle imtihan etseler, ateş Hz. İbrahim’e olduḡu gibi dost bir ḡülistan olur.”

¹²⁸ “Kıskançlık sözleriyle vefalı kişiyeye kastedersiniz, Yapmayın! Yapmayın! Pişman olursunuz, faydası olmaz.”

Beyit:

Rāh rā bed mero ki bed oftî

Çāh der reh meken ki ħod oftî

Her sitemger çi koned der rāh

Tā be bînî ħod ūfted der çāh

Der ħaħħ her ki ħaşd bed dārî

Nekonî bed ki ħaşd ħod dārî

Nîk bed çon be-nefs-i ħod bāşed

Nekoned her ki nîk bed bāşed¹²⁹

Çün ol kişi ħayıtb barıb Şibanî Ĥān

17-b

-nîng sözlerin Mîrzāğa beyān ħıldı. Mîrzā müteğayyir bolub tamāmî ümerāsın Şibanî Ĥānnîng aldıge yiberdi. Mişli Emîr Dervîş Muĥammed Tarĥānkim tamāmî ümerānîng uluĝı irdi ve ānîng birāderi Emîr ‘Abdül’alî Tarĥān ve Emîr Aĥmed Ĥacı kim aĥlāk-i hasene bile meşhur irdi ve Emîr Dervîş ve Emîr Yūsuf ve Emîr Sulţān Cüneyd ve Muĥammed İlçi Buĥa ve Mîrzānîng sāyir erkān-ı devleti kilib Şibanî Ĥānnîng aldıda ħasem yād ħıldılarkim her nimekim işitibsiz ĝayr-i vāĥi’dur imdi elţāf-i ĥüsrevānedin ümîd budurkim bizlerdin hemol şādır bolmaĝan ĝünāhnı ‘avf ħılĝaysız āndın soĝ Şibanî Ĥān ālarnîng ĝünāĥlarıdın ‘avf ħılıb nevāziş-i ĥüsrevāne bile serefrāz itib yiberdi.

Tolun Ĥoca Moĝolnîng Şibanî Ĥānnîng Leşkerige Şebĥün Urganı ve Maĥmūd Sulţānnîng Ĥolıda Esîr Bolĝanı

Çün Şibanî Ĥān Mîrzā bile yolĝa kirib yürüdiler Yılanotıdın ötüb Tîzek mevz’îĝa barıb tüştiler ve Ĥānnı iravul itdiler. Ĥān bir menzil ilgeri yürüb ĥaş ü ĥavāş atlıĝ mevz’îĝa barıb tüştiler. Āħşām Moĝollar Tolun Ĥoca Bîk başlıĝ şebĥün urmaĝğa kildiler. Tolun Ĥoca Moĝol ümerālarınîng uluĝlarıdın irdi. Çün ālar kildiler Maĥmūd Sulţān evvelĝı ĥamlede Tolun Ĥocanı tamāmî Moĝollar bile destĝir itib Şibanî Ĥānnîng

¹²⁹ “Kötü yola gitme, kötü düşersin, Yolda örtük kuyudur kendin düştün, Her zalim yolda ne yaptıysa, Kendi düştüğü kuyuda onu gördü, Kim kötülük ettiyse kendine etti, Kötülük eden kendine eder, Çünkü iyi-kötü nefsin olur, İyi olanı kötü etme.”

18-a

aldığı kiltürdi. Egerçi bu iş müceb-i ibtihâc ü meserret irdi. Ammâ ol cemâ'a köbrâk havfğa tüşüb bir çendân vehmleri yüz çendân boldı. Tâ kim sudın ötüp Şehruhiyye havâlisiga nüzül itdiler. Ândın soñ Mîrzâdın yüz kaytarıb Moğol bile ittifâk itib Taşkend yolu bile Türkistân tarafige müteveccih boldılar. Çün Cîr Suyıdın ötüp Çekürge Qal'asığa barıb tüştiler. Haydar Bîk Moğol kim ol diyârniñ mu'teber serdârlarıdın irdi. Ve Yağyâ Bîk kim uluğ ümerâlarıdın irdi. Ve Aḥmed Mîrzâ kim 'itibârî bahâdurlarıdın irdi. Tört miñ müselleḥ Moğol bile Çağatay leşkerniñ ötmekige mütereşsid bolub olturub irdiler. Çün Şibanî Ḥänniñ leşkeriniñ qarasin kördiler bî-tavaḫḫuf muharebeğa müteveccih boldılar. Çün Şibanî Ḥân, Mîrzâ Sultân Aḥmeddin âzurdeḫâtır irdi. Moğol ümerâlarığa ḳâşid bile peygâm yiberdikim -Meniñ sizler bile uruşmaq köñlimde yokdur. Çağatay ḫalkınıñ nâkeslikleridin ḫâtırğa ândağ kiledürkim Sultân Maḥmûd Ḥân bile tâzedin şulḥ itgeymen ve araga tüşgen muḫâlefet aḳdesin şulḥ ü şalâḫniñ destyârlığı bile açğaymen.

Beyit:

Begîrîm âyîn-i şulḥ u şalâḫ

Ke der şulḥ bâşed omîd-i necâḫ

Ne nîkû bûd ceng kerdin beğeyr

Bûd şulḥ nîkû ke ve'l-şulḥ ḫeyr¹³⁰

18-b

Moğol ümerâları bu beşâretdin ümîddâr boldılar nî üçünkim Şibanî Ḥänniñ âlar bile müttefiḳ bolğanları üçün mütevehhim irdiler. Çün ittifâk reştesininin özülgenidin âgâḫ boldılar. Hoşḫâl bolub filḫâl Şibanî Ḥänniñ ḫizmetige kildiler ve Ḥân bile Taşkendge revân boldılar. Çün Taşkend nevâḫisiğa yetüştiler Sultân Maḥmûd Ḥänniñ yanığa ḳâşid yiberib şulḥ işikin açib didilerkim:

Beyit:

Merâ bâ to diger serceng nîst

Der îñ goftenem meger nîreng nîst

Kunûn bâ to dârem ser âştî

¹³⁰ "Barış ve huzur töreni yapalım, Barışta kurtuluş ümidi olsun, Başkalarıyla savaşmak iyi değildir, iyi ve hayırlı olan barıştır."

Āzān rūy-i kūben der āştî¹³¹

Sultān Maḥmūd Hān hem raġbet-i tamām bile abūl itib Őibanî Hānning istikbālīga ıkıb mūlākāt itdi. Ve tazedin birāderlik ‘adin baġlab didikim:

Beyit:

Dīdīm rūy-i ġuşşe¹³² kunūn vat-i orremî est

ordīm zehm-i fitne kunūn cāy-i merhemî est¹³³

ūn bu aberni Sultān Amet Mīrzāğa yetgūrdiler.

Beyit:

Ba’d ez-ān āet-i arar nemāned

āre-yi kār coz-i firār nemāned¹³⁴

ūn ālar Őibanî Hāndın me’yyūs boldılar. Āndaġ vehm ü irās ālarğa ġālib boldıkim hıbirige yaray tavakuf almadı. Cīr Suyıdın miņġ vehm ü irās bile ötüp irdiler ayıtıb yana āndın ötmek beġāyet atıġ irdi.

19-a

Ve ūn Moġollar aġatay leŝkerinin mundaġ vāhimeġa tūŝkenleridin aberdār boldılar delīrāne ālarnıġ araflarige mūtevveccih boldılar. aġatay leŝkeriniġ köbrākları ālarnı körüb serāsīme bolub özlerin suġa vurub ġar boldılar. Bu vāı’adın soņġ Őibanî Hān zarūret yüzidin Buārā arafige kim amāl ü eŝālī ānda alıb irdi, revān boldı. ūn Buārāğa bardılar amāl ü eŝālleridin alıb Tūrkistān arafige yürüdiler. Kie kūndüz yol yürür irdiler. Ol hengāmda yanıdaġı kiŝileri yüzdin ziyād imes irdi. Bahādırlarnıġ isimleri budur; Durmandın Ya’ūb Bīkniġ nebīresi Āirzamān Bīk ve āniġ birāderleri Őey Őālīh Bīk ve Urus Bīk ve Cānvefā Mīrzā ve uŝıdın Devlet Hoca Bīk ve Ya’ūb Kökeltāŝ ve Uygurdın Hoŝāmed Atalık ve anber ‘Alī ve Naymandın Hācı Veli ve Cörkündin Ūrāz Bahādır ve Tilidin Miņġtīrān Bahādır, aġatay’dın Ferruz Bahādır ve Tenġriberdi ve İġembirdi ve Dervīŝ Muammed ve İkiyāndın Hoce Aŝıl ve Baırdın āker ve albaŝ Bahādır Āsdın Amānlı ve Őeyim Bahādır ve Sekizek Bahādır ve ūn Mīrzādın tevehhüm itib kie kūndüz ılġar alıb Tamlık Atağa yetūŝtiler

¹³¹ Bize senden başka komutan yok, Bu söylediklerimde hile yok, Şimdi barışta seninleyim, Barışta hırslarımı yüzüme vur.”

¹³² Metinde عىشه.

¹³³ “Yüzünde keder gördüm; Şimdi mutluluk vaktidir, ok fitne yarası aldım; Şimdi tedavi zamanıdır.”

¹³⁴ Ondan sonra kalmaya takatleri kalmadı, Kamaktan başka areleri kalmadı.

19-b

ve yigitler köb bî-tâkât boldılar. Şibanî Hân münâcât itib dir irdikim:

Beyit:

Kesîyi bîkesânî men bîkesem

Kerem-i derstgîrî be-câyî resem

Merâ çâre kon ke bîçâre-em

*Birûn ber ezîn deşt hûn hâre-em*¹³⁵

Bu hâlde yırâkdın bir qara köründi. Kördiler bir kârevân Buğârâdın Türkistânğa barur Hân kârevânlarğa va'adeler itib âlârdın âzuğa ve ulağ alıb Erķūķ Qal'asığa yetüştiler. Erķūķda Mevlânâ Şemsüddin Muḥammed Bîkcik Qâzîkim Hânınîğ devlethâhlarıdın irdi. Ḥaberdâr bolub ol vilâyetniğ tamâmî ahâli ve ekâbirleri bile istikbâlğa çıkıb qal'ağa kirküz leşker bir neçe kün ânda âsûde boldılar.

Şibanî Hânınîğ Emîr Ḥamza bile Uruşğanı

Bir neçe kündin soñg Emîr Ḥamza kim Özkend ümerâlarıniğ uluğlarıdın irdi. Başqa ümerâ bile ittifağ itib leşker-i 'azîm cem' kılıb Erķūķniğ taracı için kildi. Şibanî Hân bu ḥaldin âgâh bolub qal'adın çıkıb uruş itdi. Hân yüz kişi bile ḥamle kılıb evvelgi ḥamlede Emîr Ḥamza şikest taptı. Âlârdın köb kişini tutub qatl itdiler. Ândın soñg Şibanî Hân bu qal'anıñ istihkâmığa sa'y itdi. Nî için kim ol hengâmda muḥâlifler eṭrâf

20-a

ü cevânbidin Türkistânğa müteveccih bolur irdiler. Muñğa binâen Sultân Muḥammed Tîmür Sultânı Ḥoşâmed Atalık ve yigirmi kişi bile Özkend qal'asında koydı. 'Âkıbet Mahmûd Sultânı bahâdırlar bile kim mülâzımı irdiler. Qal'a-ı Erķūķda koyub vezâret meâb Qâzî Muhammed Bîkcik ve Erķūķ ahâlileriğe qal'anıñ muḥâfazatın ta'yîn itib özi altmış kişi bile Sığnağğa kilib ol qal'anı mażbûṭ itdi.

Beyit:

Hân beher çîzî ke himmet râ kâşt

Tâ ne-dâd etmâm-i dest ez-vey ne-dâşt

Himmet-i 'âlî beher çîzî ke best

¹³⁵ "Kimsesizlerin kimsesi kimsesizim, Cömert yardımınla bir yere geldim, Bana derman ol çaresizim, Dışarıda bu çölde eziyet çekmekteyim."

*Dād-i Hān etmām-i ān ez rû-yi dest*¹³⁶

Bir neçe künden soᅡᅡ haber kildikim Burandaᅡ Hān ve Kāsım Sulᅡānkim Cānıbeg Hānnıᅡ evlādındurlar ve Etek Sulᅡān ve Hāmza Bık ittifaᅡ itib leşker-i bıgırān bile Sıᅡnaᅡ üstige yürüş itibdurlar. Hān ᅡal’anıᅡ etrāfin ihtiyād itib olturdı. Çün Burandaᅡ Hān kildi ᅡal’anıᅡ etrāfin muᅡāşara ᅡılıb her ᅡarafdın uruş başlar irdi. Üç ay uruş itdi. Hiç iş bütkere almadı. Āᅡir ol ᅡış Emır Muᅡammed Mezıd Tarᅡhān bile ittifaᅡ itib Otrar ᅡavāliside ᅡışladılar. Āndın soᅡᅡ Burandaᅡ Hān tamāmı ümerā ve leşker ve Cānıbeg Hānnıᅡ ferzendleri ve Maᅡᅡıt leşkeri

20-b

Bile Sıᅡnaᅡᅡa kilib herçend cidd ü ceᅡd kıldılar. Hiç vech bile ᅡal’aᅡa dest tapa almay. Hāyib ü ᅡāsir ᅡayıttılar her nöbet kilkenide köb ᅡışileri ᅡatıᅡa yeter irdi.

Beyit:

Her ke rā luᅡf-i Hakk būd ᅡāmı

*Çe ziyān ᅡaşmeş er būd şed ᅡeyl*¹³⁷

Āᅡir’ül-emr mişl-i ᅡāzı Şadr’ül-islām ve Çakmak Yüz Bıki ve Şiddıᅡ Şeyᅡ Başlık tamāmı Sıᅡnaᅡ ahālisin ᅡaleb itib didilerkim burundın bu vilāyet Burandaᅡ Hāᅡᅡa müte’allıᅡ irdi. İmdi münāsib budurkim bu vilāyetni Burandaᅡ Hāᅡᅡa birey, tā fitne teskın tapᅡay bes bir kün Şıbanı Hān Özkend ᅡarafıge barıb irdi. Ol cemā’a mecāl tapıb Burandaᅡ Hānnı ᅡaleb itib Sıᅡnaᅡ ᅡal’asın āᅡᅡa teslım itdiler. Āndın soᅡᅡ Özkend üstige barıb Şıbanı Hānnı kamab ol yaznıᅡ tamāmı oᅡātı uruş bile ötdi. Āndın soᅡᅡ Emır Hāmza Bık Maᅡᅡıt dört miᅡᅡ ᅡişi bile kilib ᅡal’anı muᅡāşara kıldı. Hān leşkeriniᅡ kemliki üçün ᅡal’adın ᅡıᅡa almas irdi. Ammā ᅡal’a müstaᅡkemlikde meşᅡır irdi. Hāmza Bık, Hānnıᅡ leşkeriniᅡ azlıᅡın bilib bı-ᅡadd köb sa’ylar itdi. Hānnıᅡ özi ᅡal’anıᅡ ᅡakrızide aylanıb her ᅡarafge köbrāᅡ zür itseler oᅡ atıb cem’ıyyetlerin bozar irdi. Bu vāᅡı’a Ramazān ayıda vak’ı

21-a

Boldı. ‘Akıbet teng bolub ᅡayıttılar. Bahādırlarıkim ol ᅡal’ada merdānelıᅡlar körküzdiler. Şem’un Seyyid ibn-i ᅡara Seyyid ve Hācı Ĝāzı Bık Maᅡᅡıt ibn-i Hüseyn Bık ve Burandaᅡ Maᅡᅡıt ᅡaraközniᅡ nebıresi yana bahādırlardın hem bir cemā’a merdānelıᅡlar itdiler ve Hānnıᅡ özi dervāzeni saᅡlar irdi. Āndın soᅡᅡ Burandaᅡ Hān Cānıbeg Hān’ning evlādı ve Emır Muᅡammed Mezıd Tarᅡhān bile ittifaᅡ itib Erᅡūᅡ üstige bardılar ve ᅡal’anıᅡ

¹³⁶ Han herşeye himmet ekti, Elinde olmasa da kalmayınca kadar verdi, Yüce himmeti her şeyi baᅡladı, Elindekilerin tamamı Han’ın adaletiydi.

¹³⁷ Allah bir ᅡişiye himaye lutf etse, Düşmanının yüz ordusu da olsa zararı yoktur.

eṭrāfin muḥāşara kıılıb her kün köb uruşlar iter irdiler. Qal'anıñ içinde Sultān Mahmūd el-evākıb her neçe mülāzımları bile müdāfa'a meşgūl irdi. Bir kün uluğ uruş bolub muḥālifler hendekdin ötmekge qaşd itdiler. Emîr Urus veled-i Seyfel Bık Umağ Durmandın irdi. Taşqarığa çıkıb uruş itdi. Giray Hoca 'Arabkim Burandağ Hānnıñ nāmdār bahādırlarıdın irdi. Ol uruşnı Emîr Urusdın körüb gayret girîbāngîr bolub at salıb özini Emîr Urusnıñ muqābiliğa yetkürdi. Emîr Urus, Burandağ atığa urdı. Ol hâlde piyādeler atı tutub aldılar. Mañğıt leşkeri qayıtmaqđın başqa çäre tapmadılar. Fılhāl Özkend yolu bile vilāyetleriğa qayıttılar. Bu uruşlārınñ müddeti üç yıl bolub irdi.

21-b

Beyit:

'İlmhā-yi meftūh-i mā rüz-i heycā

Elifhā-ye innā fetahnā est gūyî¹³⁸

Qıt'a:

Pîşe kārānî ki îñ sekf mu'allā kerde-end

Vîn muqarnes gobez nuh tūyî mînā kerde-end

Zaңçe esbāb-i çehārî ve emr-i Hosrevî-st

Dovlet-i mārā be-ḥemdu'llāh muheyyā kerde-end¹³⁹

Şibani Han'ning Hārezm Üstige Kilgeni

Şît-i iqbāl-i hān-i devletmend

Ğolgol-i devlet ebed peyvend

Muştehir geşt çon ziyā'-i nehār

Munteşir geşt çon şebā-yi nehār¹⁴⁰

Eṭrāf cevānibdin bahādırlar ve emîrler ümîddārlık bile Şibanî Hānnıñ dergāhığa yüz koyabirdiler.

Delirān zi her gūşe cem' āmedend

Çū pervāne ber gîrd-i şem' āmedend¹⁴¹

Hānnıñ leşkeri dört yüz neferge yetti. Āndın soñ Sıgnakğa qanā'at itmey. Hārezm üstige yürüdi ve Qal'a-ı Tîrsāknı alıb müstahkem itib aḥmāl ü

¹³⁸ "Bizim fethettiğimiz ilimler savaş günü, Fetih Suresi'nin ilk harfini okusun."

¹³⁹ "Sanatçılar bu çatıyı yükseltmişler, Ve bu mukarnes dokuz göğü gökyüzüne dizdiler, Açık seçik sebeplerden ve Allah'ın emrindedir, Devletimizi Alla'a hamd etmeye amade etmişler."

¹⁴⁰ "Qutlu padişahın yönelişinin sesi, Devletin gürültüsü sonsuz, Gün ışığınca meşhur oldu, Seher yeliyle yayıldı."

¹⁴¹ "Yiğitler her taraftan toplandı, Mumun etrafına üşüşen pervaneler gibi."

eşkalni ānda koyub özi Hārezm üstige barıb bir neçe uruşlar itib yavuş irdikim qal'anı algay Hārezm ümeraları Hōrāsānda Sultān Hüseyn Mīrzāğa haber yiberib irdiler Sultān Hüseyn Mīrzā bu haberning istimā'idın perîşān bolub buyurdı: On miñg kişi bir sergerde bile Hārezm halkınıñ mededlerige barsun. Emîr 'Abdülhālik ibn-i Aḥmed ibn-i Fīrūzşāhkim Hōrāsānıñ uluğ ümeralarındın irdi. Emîr Muhammed ibn-i Emîr Velî Bîk ve Behbūd Bîkni kim Sultān Hüseyn Mīrzānıñ bayrı bahādırlarındın irdi. Yigirmi serdār bile özige hemrāh kılıb on miñg kişini alıb Hōyūq yolındın

22-a

Hārezm ahālileriniñ mededlerige kittiler. Bu haberni Şibanî Hān işitib Hārezm Qal'ası ya'nî pāyitaḥtı üstidin köçüb Boldum Saz tarafige yürüdi. Boldumsaznıñ ḥākimi Emîr Ḥalîl Nîzeçi irdi. Çün barıb Boldusaznı qamal kılıb olturdılar. Qal'anıñ içidin Seyyid Ata 'Aleyh'ül-raḥmeniñ evlādlarındın Seyyid Nāşır lāyık pîşkeşler bile bir şunqār kiltürüb Hānga 'özrhāhlık kıldı. Hān 'özrin qabūl kılıb, köçüb özge tarafge revāne boldı.

Şibanî Hānıñ Vezîr Tevābi'ide Hōrāsān Leşkeri bile Uruşanı

Çün Şibanî Hānıñ sît-i şecā'ati eṭrāf-i 'ālemde şāyi' bolub bolub irdi. Sultān Hüseyn Mīrzā yigirmi serdār bile on miñg kişi yibermiş irse hem ālar bile iktifā itmey. İzleridin Şāh Budāğ Türkmānı kim Bayındırān neslidin ve Türkmān qavminiñ pādişāhlarındın irdi. Ve yana Mañqışlaq ümeralarındın Zeynel Bahādır ve Murtażā Bahādırnı ve Adaq ümeralarındın Yūsuf Şūfî Bîkni ve Hōrāsān ümeralarındın Mīrzā Aḥmed 'Alî Fārisîni kim Barlaslardın ve Hōrāsānıñ mu'teberleridin irdi. On miñg kişi bile ālarınğ mededlerige yiberdi. Bu iki leşker ve Vezîr ḥavāliside birbirleri bile qoşuldılar ve Hōyūq ve Ürgenc ve Kāt ve Hezāresb ve Buldumsaz ahālileridin atlı ve piyāde köb kişi cem' bolub teyyār boldılar.

22-b

Şibanî Hānıñ ümeraları didiler bular bile uruşmaq bābıda bir mülāḥaza itmek münāsib körünür. Şibanî Hān didi: zaferğa leşkerniñ köblik ve azlıqınıñ daḥli yoqdur. Men Allāhu Ta'alāğa tevekkül kılıbdurmen. Āndın sonğ emr ittikim uruşğa tayyār bolabiriñler. Ol ḥāde Hānıñ leşkeri altı yüz kişidin ziyād imes irdi ve muḥālifleriniñ leşkeri kırk miñdin ziyād irdi. Çün İskender Dārānıñ uruşğa bardı ümeraları didiler: Dārānıñ leşkeri iki yüz miñdin ziyāddur. Bizlerniñ leşkerimiz begāyet azdur. İskender didi: Qaşşābğa qoynıñ köblikidin nî ğamdur.

Beyit:

Çonin goft İskender-i nîk ḥū

Çū şod keşret-i haşm me'lûm-i ũ

Ki kaşşâb râ vaqt-i zibh-i ğenam

Zi besyârî-yi gusfendân çe ğam¹⁴²

Bes Şibanî Hân, İskender var yolıĝa kirib özini muhâliflerĝa yetkürüb tavaqquf itmey. Düşmanlarınıĝ üstige tökülüb qatl kılabirdi. Bâmdâddın tâ kiçegeçe uruş boldı.

Beyit:

Şāmgāhān ke dāmen-i gerdūn

Geşt çon çeşm-i 'āşikān por hūn¹⁴³

Muhâlifler mütevehhim bolub ahmâl ü eşkâllerin taşlab kaçıb Vezîr Qal'asıĝa kirib qamal boldılar. İrtenĝ Hân suvârî bolub ilgeri ötüb haber yiberdikim: merd bolsa taşkarı çıkıb uruş itsünler. Ālar bahâne kılib didilerkim: Bu kün sâ'at-i

23-a

neşdur. El-kışşa her kün bir bahâne tapıb çıkmadılar. Ammâ Sultân Hüseyn Mîrzâ Horāsân ümerâların Hârezmge yibergende hüküm itib irdikim: Ümerâ Ürgencde cem' bolub ol beldeninĝ muhâfazaatın itsünler. Devâm ümerâ bu hayâlde irdiler. Ammâ çika-almas irdiler.

Nazım:

Çū bîmend ber der bûd şîr-i ner

Zi sūrāhe rûbeh niyāyed be-der¹⁴⁴

Her kün Şibanî Hân leşkerni Vezîr şehrininĝ dervâzesiĝa yiberib süren saldurur irdi. Horāsân ümerâlarınınĝ tevehhümleri birge yüz bolur irdi. 'Ākıbet Emîr Behbūd kim Hârezm hükümetdârlarındın irdi. Ürgencge kâsid yiberib Hârezm ekâbirleridın istid'â kıldıkim bir yerde ittifâk itib yalĝandın bir mektüb yasaĝaylarkim Horāsân tarafıdın Mîrzâ Bedî'üz-zamân on minĝ kişi bile kilib Hoyūĝĝa tüştü. Ümerâlar filhâl bir mektüb yazıb Vezîrge yiberdiler Horāsân ümerâları tabl-ı şâdî urub ĝavĝâ köterdiler ve mektübni Şibanî Hânĝa yiberdiler. Bu haber iştiĝâr tapıb Şibanî Hânınĝ ümerâ ve leşkeri vâhime tartıb ızdırâbĝa tüştüler. Horāsân ümerâları Şibanî Hânınĝ leşkeri mütezazel bolĝanın aĝlab ol vaqtıni ĝanîmet bilib yarım âkşāmda

¹⁴² "İyi huylu İskender şöyle buyurdu, Düşmanın çokluĝunu bildiĝi halde, Koyun kesme zamanı kasaba, Koyunların çokluĝundan gam yoktur".

¹⁴³ "Akşam göĝün eteĝine döndüĝünde, Aşıkların gözleri kan dolu."

¹⁴⁴ "Kapıdaki erkek arslanı erkek arslanı görünce, Tilki deliĝinden kapının önüne çıkamadı."

Vezîr şehridin çıkıb miñg vehm ü hirās bile özlerini Ürgencge yetgürdiler.
Āndın soñg Şibanî Hānnıñg ümerāları Hānga ‘arz itdilerkim:

23-b

leşkerniñ āzuķaları tamam boldı. Qal’anıñg eṭrāfıdın köçüb bir neçe kün
başka ṭarafğa kitsek ḥezem ṭarıķidin yıraķ bolmas irdi. Hān qabūl kılıb Adak
tarafıge ‘azm itdiler ve Qal’a-ı Tırsāknı Maḥmūd Sultānga tapşurub aḥmāl
ü eşķalni qal’ağa kirküzdiler. Hān barıb Adak Qal’asıniñg eṭrāfin alıb eṭrāf
cevānibdin uruş başladılar. Qal’anıñg iki şāh burcı yıķıldı.

Beyit:

Goşād ān der qal’a zi iķbāl-i şāh

Ber āverd izū bang-ı feryād

Çū dīdend gez destişān refkār

Goşādend dervāze bî-iḥtiyār

Be-pā-yi zerūret birūn āmedend

Zi bālā heme sernigūn āmedend¹⁴⁵

Hān ālarnıñg günāhların ‘avf itib buyurdıkim: Leşker qal’a sakinlerige daḥl
itmesünler. Leşker qol sakladılar.

Meşnevî:

Çū duşmen şeved mer torā şeyd dām

Būd curmbeḥşî be ez intikām

Bedî rā bedî tîrehūyî būd

Ṭarîk-i nikūyān nikūyî būd

Be-duşmen nikūyî kon ey nikkîş

Ke āhir-i nikūyî koned kār-i ḥiş¹⁴⁶

Qal’a ahālileri ol iḥsānnıñg şükrānesi üçün münāsib pîşkeşler kiltürdiler.
Leşker bir neçe kün yerde yol meşakḳatidin āsūde boldılar. Ammā vaḳtikim
Hān Ādakğa kitdi, Ḥorāsān ümerāları Kāt ve Ḥıve ve Ürgenc ve
Buldumsaz ve Vezîr leşkerlerin cem’ kılıb ve Ḥorāsān leşkerini hem alıb
hücüm itib Qal’a-ı Tırsāk

¹⁴⁵ “Kaledekiler Şah’ın gelişini anlayınca, Feryad figan ettiler, Yapacak bir şey kalmadığını anlayınca, İstmeden kale kapısını açtılar, Zorunda kalıp hepsi dışarı çıktılar, Yüksekten baş üstü devrildiler.”

¹⁴⁶ “Düşmanın eline geçince evcil av hayvanın olur, İntikam almaktansa bağışlayıcıydı, Kötüye kötülük kara hululuk idi, İyilerin yolu iyilik idi, Düşmanına iyilik et ey iyidinli, İyilik edenin kendi sonunda iyilik olur.”

24-a

-nıñ üstige hücüm itib her kün uruş iter irdiler. Mahmūd Sultān oq ve tıgıñ zarbı bile hıç ahdini qoymadıkim kal'anıñ yavuçığa kile alğay. Bir müddet ol qal'anıñ dervazeside oturub her kün iki mertebe uruş iter irdiler. Āhır me'yūs bolub qayıtıb Ürgencge kittiler. Şibanî Hān Ādağnıñ fethidin soñ Esterābād üstige ılğar itib barıb tarac kılıb köb ulca bile qayıtıb Tırsāk Qal'asığa kildi. Bu vāqı'adın soñ Horāsān ümerālarıkim Ürgencde irdiler. Tamāmî vāqı'ağa müstemil bolğan bir 'arızadāşt bitib. Herātta Sultān Hüseyin Mırzāğa yiberdiler. Sultān perîşān bolub ümerāğa düşnām birib

Mışra': *Kın vākı'a kocā tevān goft*¹⁴⁷

Mundağ vāqı'anı neçük oyalmay. Āyturlarkim: kırk miñ kişi ve yigirmi serdār altı yüz kişi bile uruşub basılıb qal'ağa kirib qamal bolurlar. Bes buyurdı. Neçe düşnāmlarğa müstemil bolğan nişān yazıb gülāb ve gîreş ve zenāne libāslar bile ümerāğa yiberdi. Ümerā çün nişānnıñ mazmūnığa āğāhlık tabtılar. Emîr Şāh Budag Türkmānnı kim Mırzā Cihān Şāh Türkmānnıñ evlādıdın irdi ve Sultān Hüseyin Mırzā ānı pādîşāhzādeliği ve ğarîbliği

24-b

Cihetidin envā'i iltifātlar bile sayir ümerādın mümtāz tutar irdi. Sultān Hüseyin Mırzānıñ yanığa yiberdiler. Tā kim vāqı'anıñ 'arızın aytgay. Çün ol barıb ümerānıñ 'arızların yetgürdi. Sultān yana ümerānıñ düşnāmlarığa til açā birdi. Şāh Budagkim bir sāde Türkmān irdi. Fılhāl tiz büküb 'arız itdikim: Ümerā bu miqdār dest pā urub Ürgencniñ muhāfazatın itdiler. Eger öz Ĥazretleri tamāmî Horāsān leşkeri bile ol altı yüz atlınıñ 'uhdesidin çıqa almasalar ol vaqtde neçük bolur. Çün Mırzānıñ özi hem qazaqlık eyyāmıda Şibanî Hānga dūçār bolub körüb irdi. İnşāf birib didi: Der haqîkat Şibanî Hān bile uruşmaq her çend ānıñ leşkeri az bolsa hem ğāyet eşkāldeür. Bes ğazabdın tüşüb ümerāğa luft ü mihribānlıqğa müstemil bolğan nişān yiberdi. Çün Horāsān ümerāları istimālet-nāmeni kördiler; Sultānnıñ tarafıdın hātîr cem' bolub Aħmed Bîk Quşçınıkim koşun ümerāları cümlesidin irdi, Herātğa yiberib 'arız itdilerkim : Bu cemā'anikim Ürgencde qoyubmiz. Hān bile muqābil bolğudik kuvvetleri yoğdur. Eger ālarnıñ mededlerige leşker

25-a

Yiberseler, ānıñ kuvveti bile şāyed tavvaqkuf ite alğaylar. Sultān didi: Ĥorāsānnıñ bir yılğı hāşılın leşkerge birib sizlernıñ mededleriñizge

¹⁴⁷ Bunun oldoğunu nasıl söyleyebildin.

yiberdim. Hiç maqşud hāsıl bolmadı. İmdi Ürgenc üçün Ğorāsānı Ğarāb ite almasmen. Bu Ğaberniŋ istimā'ıdın ümerā me'yūs bolub birbir Ğaçıb Herātğa Ğayıtdılar.

Sultān MaĞmūd Ğānniŋ Otrar Vilāyetini Şibanî Ğānga Musellim Tutğanınıŋ Beyanı

Bu vāqı'adın soŋ Sultān MaĞmūd Ğān Taşkenddin leşker tartıb barıb Otrarnı taĞt-ı taşarrufığa kirküzdi. Ammā Sultān AĞmed Mîrzānıŋ tarafıdın köb Ğavfı bar irdikim mebādā Taşkendge müte'arrız bolmağay. Bes erkān-ı devleti bile ittifağ itib Otrar vilāyetini Şibanî Ğānga birib özi Taşkendge Ğayıtmağnıŋ fikride boldı. Nî üçünkim Sultān MaĞmūd Ğānniŋ zimmeside Ğadım'ül-eyyāmdın Şibanî Ğānniŋ ĞuĞuĞı sābit irdi. Yana ol eñnāda Sultān AĞmed Mîrzā hem leşker tartıb Taşkend tarafıge yürüş itib irdi. Yana bu kim Şibanî Ğān āndın cüdā bolub ve Sultān MaĞmūd Ğān bile yekcihet bolub Ğağatay leşkerini münhezim itib irdi. Ğalar Cîr Suyığa Ğarğ bolub irdiler. Sultān MaĞmūd Ğān bu yaĞsılığlarınıŋ endişesin itib ümerālarıdın bir cemā'anı tuĞfe ü hediyelele

25-b

Bile mektüb yazıb birbir yiberdikim:

Beyit:

Mā bedān menzil-i 'ālî ne-tevānîm resîd

Hem meger loğf-i şomā pîş nihed gāmî çend¹⁴⁸

Çün ittihād tarıki iki tarafdın istiĞkām tapıb irdi. Şibanî Ğān mültemesin mebzül tutub Otrar tarafıge revān boldı. Sultān MaĞmūd Ğān işitib tamāmî erkān-ı devleti bile istiĞbālığa Ğıķıb Otrarga kiltürüb uluğ toy birib lāyık pîşkeşlele çekib tazedin yekcihetlik 'ahdin itiştiler. Ğāndın soŋ Sultān MaĞmūd Ğān Otrar'nı Şibanî Ğānga müsellim tutub özi Taşkendge Ğayıttı. MuĞālefet Moğol tarafıdın zuĞūr itgendin soŋkim Sultān MaĞmūd Ğānniŋ birāderi Sultān AĞmed Ğān kim Balaca¹⁴⁹ Ğān lağabı bile meşhūr bolub irdi. Türkistān bilādınıŋ aqsāsıdın da'vāğa kilib irdi. Ğāndın soŋ Moğol leşkeri Ğuvvet tapıb eĞrāf-ı memālikni tarac itmekni başladılar. Şibanî Ğān Semerğāndın ılğar itib ālarınıŋ üstige yürüdi ve Andicān vilāyetide ālarga özini yetğürüb uluğ uruşlar itdi ve ol uruşda iki birāderni hem destğîr itdiler. Sultānlar ve ümerā ve erkān-ı devlet heme ālarınıŋ Ğatlerini münāsib kördiler. Şibanî Ğān didi: Bular Ğatlığa müsteĞağ bolsalar hem zımmımda ihsān-ı

¹⁴⁸ "Biz o yüce menzile gelemedik, Belki siz lütf edip birkaç adım atarsınız (gelirsiniz)."

¹⁴⁹ Farsça "be Alaca" şeklindeki ifade böyle okunmuş olmalıdır.

26-a

Qadîmeleri sâbit irdi. Bes ‘afv itib âlarnı âzâd itermen. El-kışşa ol iki hân-ı ‘âlîşânğa ve tamâmî hadem ü haşem ve haremlerige serpây ve levâzım-ı pâdişâhâne birib vaţan-i ma’lûfeleriga revân kıldılar. Türk şâ’irleridin biri dîbdur:

Rubâ’î:

*Ol Hân ki tarîki kerem ü ihsândur
Şehler barı cism ü cismârâ ol candur
Ger mürüvvet itib bağışladı hânlarını
Ândın nî ‘aceb halîfet’ür-rahmandur*

Rubâ’î:

*Yoğtur sin dik uruşta kuvvetlık hân
Hem pâk itek bile fütüvvetlık hân
Hânlarını alıb bağışladıñg mürüvvet itib
Kim kördi siniñg kibi mürüvvetlık hân*

Çün Şibanî Hânıñg devleti kün kündin ziyâd bolur irdi. Vilâyetniñg ekâbir ü â’yanları ittifağ bile muñğa qarar birdilerkim: Türkistân memâlikiniñg köbrâkı Hânıñg qolıga kiribdür. Kalğanı hem âhir qolıga kirer. Ândın burunkim zarûretdin birmek kerek bolur. Birgenimiz yağşıraqdur.

Beyit:

*Nişân-i merdom-i ‘âkil hemîn est
Ke pîş ez kâr dîden kârbîn est¹⁵⁰*

Ol âvândakim Muḥammed Tarḥân ibn-i Emîr Muḥammed Mezîd Tarḥân Sabrannıñg hâkimi irdi. Bu vâkı’adın ḥaber tapıb kaçıb kitdi. Ândın soñg Şabrannıñg tamâmî uluğları cem’ bolub ‘arıza yazıb Sulţân Muḥammed el-Evâkıbğa yiberdiler. Bu mezmûn bilekim:

¹⁵⁰ “Toplumun âkil kişilerinin özelliği odur ki işi gerçekleşmeden görmekte uzmandır.”

Mısrâ:

*Derâ derâyî ke în hâne hâlî ez gayr est*¹⁵¹

26-b

Sultân Şabrânga kildi. Ahâli ‘izâz ü ikrâm bile qal’âga kirküzüb pîşkeşler ötkerdiler. Şabrân Sultânğa ta’alluq taptı. Şibanî Hân mübârekbâdlıq üçün Şabrânğa kildi. Sultân aldıge pîşvâz çıqıb ‘izzet ü hürmet bile qal’âga kirküzüb toylar itdi. Ândın soñ Hân qayıttı. Qaytar vaqtide pinhânî Sultânğa didi: Bu halknıñ uluğlarındın bir neçesini şehrdin çıkarıb bâşka yerde mutavaştın itgil ve ger ne bolarını cem’iyet tüzüb yamânlıq iterler. Sultân qabül kılmadı. Bes Hân qayıtıb kitdi. Kün be-kün Hänniñ devleti teraqqîde iridi. Bu ma’nâdın Emîr Muhammed Mezîd Tarhân tefekkürde iridi. Âhir re’yi muñğa qarar tapdıkim: mâl ü esbâbı ve kızını, oğlu Qul Muhammed Tarhân bile Semerqand tarafige yiberdi. Ve nöker ve bahâdırlarındın bir cemâ’anı âlarğa hemrâh kıldı. Bu hâldin Seyfel Bîkniñ oğlu Durman Urus Bîk vâkıf bolub bir cemâ’a bahâdırlarını yanığa alıb ılğar kılıb izleridin yetüştü. Qul Muhammed Tarhân merdâne uruşlar itib âhîr şikest taptı. Urus Bîk tamâmî mâl ü esbâbların Qul Muhammed Tarhänniñ singilisi bile Sultänniñ aldıge kiltürdi. Sultân tamâmî mâl ü esbâbnı Urus Bîkge bağışlab Qul Muhammed Tarhänniñ singilisini özi kayd-ı nikâhığa kirküzdi. Çün bu vâkı’adın

27-a

Üç ay ötdi. Muhammed Mezîd Tarhân, Burandaq Hânğa kişi yiberib neçe efsünler bile âni öz tarafige kiltürüb âniñ bile ‘ahdler itib qasemler yâd kılıb dost boldı. Ândın soñ Burandaq Hân ve Cânîbeg Hänniñ evlâdı bile leşker tartıb Şabrân vilâyetığa müteveccih boldılar ve te’cîl tamâm bile özlerini yetkürüb qal’anı muhaşara kıldılar. Sultân haberdâr bolub qal’anıñ etrâfin ihtiyâd itib qal’adârlıq bile olturdu. Emîr Muhammed Mezîd Tarhân, Burundaq Hänniñ yanığa kilib Cânîbeg Hänniñ evlâdların taleb itib maşlahat kılib muñğa qarar birdilerkim qal’a halknıñ uluğlarığa mektüb yiberib yahşısı va’adeler bile âlarnı qolğa alğaylar. Bes Muhammed Mezîd Tarhân mektüb yazıb qal’a halknıñ uluğlarığa yiberdi. Sultân bu vâkı’adın bî-haber qal’adârlıqğa meşgûl iridi. Ol qavm-i bî-vefâ beyekbâr hücüm itib Sultänniñ üstige kildiler ve Sultänni tutub haremi bile Şabrândın çıkarıb Qâsım Sultânğa tapşurdılar ve şehri Burandaq Hân ve Emîr Mezîd Tarhânğa berdiler. İttifâq-i hasenedin Qâsım Sultân bile Maḥmūd el-

¹⁵¹ “Kapılar, başkası olmayan bu evin kapılarıdır.”

Evākibniñ aralarında qarābet bar irdikim iğevleriniñ anaları birbirige hāher irdiler. Bu sebebdin her çend Burandağ Hān ānı katl itgil dib buyurur irdi.

27-b

Qāsım Sultān bahānecūyılıq bile āniñ katlin te'hîrga taşlab mu'azzez ve mükerrerem tutar irdi ve bu fikrde irdikim bir tedbîr bile ānı Sūzāk şehrige iletib āndın 'izāz ü ikrām bile Şibanî Hānniñ yanığa yibergey. Ammā Maḥmūd el-'Evākib devām qaçmaqnıñ fikride irdi.

Beyit:

Yaḳîn dān ke telḥ est 'eys kesî

*Keykocā griftār mānd besî*¹⁵²

Tā bir āqşām bendini açıb ve üyiniñ dîvārın tüşüb bir hizmetkârı bile qaçıb Sūzāk havāliside Ögüz Tağınıñ burğazıda pinhān boldılar ve hizmetkârını Quşçı Atlıg Yüz Bîkiniñ yanığa yiberib hāl-i keyfiyetidin āgāhlıg birdi. Quşçı fil-hāl kilib Sultānnı 'izāz ü ikrām bile üyige kiltürüb Şibanî Hānga haber yiberdi. Şibanî Hān derhāl atlanıb yolğa kirib kilib Sultānnı körüb hoşvaqtılıq bile alıb qaıttı. Ol āvānda Şibanî Hān Otrar vilāyetide irdi. Ol esnāda Burandağ Hān Cānîbeg Hānniñ evlādı bile ağır leşker kiltürüb Otrarnı qamab olturdu ve Hānniñ hem leşkeriniñ āzlıqı cihetidin muqāvemetğa mecāli yoq irdi. Nā-'ilāc qal'adārılıq itib olturdu. Ammā Taşkend vālîsi Sultān Maḥmūd Hānkim Şibanî Hān bile birāderlik 'aqdin baqlamış irdi. Bu haberni işitib mundağ hālde ānga meded birmekni özige lāzım bildi.

Mısr'a:

Mekon taqşîr

28-a

*der kârî ke ez dest-i to mî āyed*¹⁵³

Bes Emîr Yaḥyâ Moğolnikim uluğ ümerālardın irdi. Üç miñ kişi bile Şibanî Hānniñ mededige yiberdi. Çün ālar qal'anıñ yavuqığa kildiler, Şibanî Hān ālarını qal'ağa kirküzüb mihrیبānlıqlar körküzdi. Çün Burandağ Hān bu hāldin vuqūf taptı, bi'z-zarüre Şibanî Hānga kişi yiberib şulḥ sözin arağa saldı. Şibanî Hān qabūl kıldı. Ammā qasem yād kıldıkim Muḥammed Mezîd Tarḥānnı tutgay. Muḥammed Mezîd bu haberni işitib hemol āqşāmda qaçıb

¹⁵² "Hayatın acı olduğunu bilen kişiyi, Nerede nasıl tutarsın bağı."

¹⁵³ "Elinden gelen işte geri durma."

kitdi. Şulhdın soñ Burandağ Hân hem kayıtıb kitdi. Āndın soñ Emîr Yahyâ hem muraññaş bolub Taşkendge kayıtı.

Şibanî Hänniñg Emîr Mezîd Tarhân bile Uruşub Destgîr İtgeniniñg Beyanı

Bu vâkı'adın soñ Şibanî Hân, Emîr Mezîd Tarhânga neçe nöbet kişi yiberib müşfikâne naşihatlerge müstemil bolğan mektûblar yiberdi. Bu mezmündakim tarhânlarniñg cemâ'aları kâdîm'ül-eyyâmdın bizlerniñg âta babalarımızniñg itâ'atleri kemerlerin ihlâş billerige bağlab envâ'i 'inâyetler bile sayir ümerâ-ı kibârdın mümtâz bolubdurlar. İmdi kerekdürkim sizler hem ata babalarıñgızniñg sülûkların meslûk tutub câdde-i inkiyâddın aşlâ münharif bolmağaysizler. Tâ kim sizler hem ata babalarıñgızniñg ata babalarımızdın körgen ri'âyetlerin bizlerdin körgeysizler.

Mısr'a :

Ke merdân ze hizmet be

28-b

*câyî resend*¹⁵⁴

Ata babalarıñgızniñg rüyeşleridin yüz kaytarıb Emîr Tîmür evlâdınıñg hizmetlerige bil bağlab âlarınıñg kılıçların urarsizler. Bu işni terk itiniñ kim âhir ândın peşîmân bolursizler.

Mısr'a:

*Zîn 'amel be-gozar ke der âhir peşîmânî bûd*¹⁵⁵

Çün Emîr Muhammed Mezîd Tarhândın devlet kayıtıb irdi. Aşlâ bu sözni kabûl kılmadı.

Ferd:

Be-âsiye-yi dil çe sûd goften-i v'az

*Nereved mîh-i âhenîn der seng*¹⁵⁶

Şibanî Hân der gâzab bolub buyurdı, leşker uruşğa tayyâr boldılar. Ol eşnâda Şibanî Hänniñg leşkeri iki yüzdin ziyâd imes irdi. El-kışsa filhâl Otrardın çıkııb Yessi vilâyetige yüz koydılar ve özlerini yetkürüb vilâyetiniñg taracığa kol urdılar. Çün Emîr Muhammed Mezîd, Hänniñg leşkeriniñg âz irgeniñg bildi. Buyurdı bî-'aded leşker cem' boldılar ol hengâmda Semerkand tarafıdın ılğar kilib irdikim miñg âtlı ve iki miñg piyâde irdiler.

¹⁵⁴ "Vazifelerini yerine getiren erkekler."

¹⁵⁵ "Bu işten vazgeçin! Sonu pişmanlıktır."

¹⁵⁶ "Gönül asisine öğüt ne fayda, taşa demir çivi çakılmaz."

Mîr Muhammed Mezîd leşkeri tayyâr bolğandın soñg Yessi Qal'asından çıkıp Şibanî Hânğa muqâbil boldı. Egerçi Şibanî Hânning leşkeri âz irdi ammâ her biri uruş meydânında bir Rüstem irdi. Şibanî Hân ve Sultan 'Aqibet Mahmûd, Muhammed Mezîd Tarhânning leşkerige ât saldılar. Bahâdırlar ânı körüb heme beyekbâr hamle qılıb qatlı qılabirdiler. 'Aqibet Muhammed Mezîd Tarhân

29-a

nıñ leşkeri şikest taptılar. Bahâdırlar izlerige tüşüb köbrâqların qatlı itdiler. Sehel kişi qotulub kittiler. Mahmûd Sultân, Emîr Muhammed Mezîdni tutub Şibanî Hânning yanığa kiltürdi. Egerçi Muhammed Mezîd siyâsetge müstehak irdi. Ammâ anıñ qızı Hânning nikâhında irdi. Bu sebebdin ânı öltürmey. Bend qılıb Otrar vilâyetige kiltürdiler. Çün bu haber Türkistânda meşhûr boldı. Taşkendde Sultân Mahmûd Hân işitib hoşvaqt bolub mübarekbâdlıqğa kildi. Şibanî Hân ânğa 'izâz ü ikrâmlar itib uluğ toylar birdi. Bir kün hoşhâllıq vaqtide Sultân Mahmûd Hân, Şibanî Hânğa didi: Köb müddetlerdir kim Sultân Ahmed Mîrzâ qızını menge nâmzed itib irdi. Neçe nöbet talebiğe kişi yiberdim. İhmâl itib birmedi. Emîr Dervîş Muhammed Tarhân anıñ emîr'ül-ümerâsıdur ve Emîr Muhammed Mezîd Tarhân, Dervîş Muhammed Tarhânning biraderidir. İmdi ânı luğf yüzidin menge berseñgiz. Şâyed ol menge nâmzedimni alıb birgey. Şibanî Hân qabûl qılıb Emîr Muhammed Mezîdni Sultân Mahmûd Hânğa birdi ve ol emri hayr Muhammed Mezîd Tarhânning halâşlıqğa sebep boldı.

Sultân Mahmûd Hânning Burundaq Hân bile Leşker Tartıp Otrar Üstige Kilkeni ve Şibanî Hân bile Şulh Qılğanı

Şibanî Hânning devleti kün be-kün teraqqide irdi.

Nazım:

Be-vechî şodî kâr-i ü sâhte

*Murâdeş ze por gûne perdâhte*¹⁵⁷

29-b

Kez endîşe-eş 'akl heyran şodî

*Çe her çîz kû hâstî ân şodî*¹⁵⁸

¹⁵⁷ "Önceden nasıl kafasında kurduysa, her türlü muradı öyle neticelendi."

¹⁵⁸ "İşleri nasıl planladıysa öyle oldu, Her türlü muradına erdi, Düşüncesine akıl şaştı, Her ne istediye o oldu."

Bu sebedin Sultān Maḥmūd Ḥān mütevehhim bolub Moğol ümerāları bile maşlahat itib didiler: Şibanî Ḥān āhir cihāngîr bolğusıdır. Ne Taşkend qalsun ne ‘İraq tamāmî vilāyetlerni algusıdır. Her vāqı’anınġ ‘ilācını vuķū’ıdın burun itmek kerekdür.

Mışr’a

*‘ilāc-i vāqı’a pîş ez vuķū’ bāyed kerd*¹⁵⁹

Bes muñga qarar birdilerkim: Elḥāl cem’iyetimiz köbdür, Burundaḡ Ḥān ve Cānîbeg Ḥānnıñġ evlādı bile yaraşıb, ālarnıñġ ittifaqları bile Türkistān üstige baray. Bes ālarġa nāme yiberdiler. Ālar hoşḡāl bolub kildiler. Sultān Maḥmūd Ḥān ālarġa i’zām ü ikrāmlar itib ve ālar bile ‘ahd itişib qasem bile ‘ahdlerin muḡkem itdiler. Āndın soñġ Moğol leşkerini Emîr Yaḡyâ bile kim Moğol leşkeriniñġ serḡayli irdi, Türkistān üstige yiberib didiler Qal’a-ı Yessi mażbüṭ ve muḡkem qal’adur, Şibanî Ḥān hem āndadur. Elḥāl ānıñġ üstige barmay. Otrar üstigekim yol üstidedür. Muḡammed Tîmûr Sultān āndadur. Başlab ānıñġ üstige bargay. Ānı alıb āndın soñġ Yessiniṭ ṭarafıge ötey. El-kışsa kilib Otrarnı qamal itib olturdılar. Her kün uluñġ uruşlar iter irdiler. Şehzāde herçend yaş bolsa hem Şibanî Ḥānnıñġ ta’lîmlerin körüb

30-a

İrdi. Muḡālifleriniñġ def’ide köb sa’y ü küşeşler itdi. Ālar herçend cidd-i cehd itdiler qal’anı ala-almadılar. Āhir Şibanî Ḥānga kişi yiberib şulḡ kılıb qayıttılar. Çün Burundaḡ Ḥān ve Cānîbeg Ḥānnıñġ evlādı ve Ateke(?) Sultān, Maḥmūd Sultān bile şulḡ kılıb irdiler. Muñga bināen bu cemā’a tamāmî ḡayl ü ḡaşemleri bile Sayrām vilāyetiniñġ yavuşıdakim Taşkend tevābi’atıdın irdi; Alatağda olturub irdiler. Devām Türkistān taracıġa kilib ol vilāyetni vîrān iter irdiler. Bu cihetdin Şibanî Ḥān ālarnıñġ def’i üçün Burundaḡ Ḥānnıñġ üstige ılğar itib barıb köb uruşlar itdi. ‘Aķibet ālar şikest tapıb müteferriḡ bolub kittiler. Ḥān köb ulca bile qayıttı. Mundın soñġ Burundaḡ Ḥān ve Cānîbeg Ḥānnıñġ evlādı uruşġa kilib her nöbet kim leşker-i bîgirān bile kilib uruş iter irdiler. Şikest tapıb kiter irdiler. ‘aķibet hîç çāre tapmay şulḡ kıldılar.

Mesnevî :

Kesî rā ke îzed dehed taḡt o tâc

Ne-bāşed be-ḡeyr İnķiyād-eş ‘ilāc

Be-dovlet kesî kû sitîzende şod

Ez ân kes ferāġet gorîzende şod

¹⁵⁹ “Olacak olan işin çaresini, olmadan uygulamak gerekir.”

Çū munḳād-i devlet şevēd hūşmend.

*Ne bîned ze āsîb dovrân-i gezend*¹⁶⁰

Uşbu şulhdın soᅅg iki kızınıᅅg birini

30-b

Sultān Maᅅmūd el-‘evāᅅibᅅa ve birini Tîmūr Sultāᅅa birdiler.

Sultān Ebū Sa’îd Mîrzānıᅅg Evlādlarınınᅅg Vefātlarınınᅅg Beyānı

Herçe mî bâyed ez esbāb-i Hān

Hāᅅᅅ te’ālā sāᅅtî esbāb-i ān

Herçe der dil būd hān-rā ez murād

Bî tevaᅅᅅuf der kenāreş mî nihād

Herke çon fetheş bolendî ᅅāstî

Kār-i ū rā ᅅāᅅᅅ be-fetᅅ ārāstî

Ve ānke der kesreş ‘ilm efrāᅅtî

*Hemçū kesr-i ān rā be-zîr endāᅅtî.*¹⁶¹

Hemol iki yılınıᅅg içide Sultān Ebū Sa’îd Mîrzānıᅅg evlādları cihāndın bardılar. Evvel ‘Ömer Şeyᅅ Mîrzā Andicān vilāyetide riᅅlet kösin urub, ol diyārınıᅅg hükümeti uluᅅ oᅅlı Bābūr Mîrzāᅅa muᅅarrer boldı. Ānıᅅg izidin endek fırsatda Sultān Aᅅmed Mîrzākim Sultān Ebū Sa’îd Mîrzānıᅅg uluᅅ oᅅlı irdi. Semerᅅand ve Buᅅārā ānıᅅg ᅅolıda irdi. Ol hem vefāt tapıᅅ āndın evlād ᅅalmadı. Āndın soᅅg ānıᅅg kiçik birāderi Sultān Maᅅmūd Mîrzā kim ᅅişār ve Şādmān ve Bedeᅅşān ve ᅅunduz vilāyetleride ᅅākim irdi. Semerᅅandᅅa kilib birāderiniᅅg cāynişini boldı ve öz orunıda oᅅlı Sultān Mes’ūd Mîrzānı ᅅoydı. Ve Buᅅārā ve ᅅara Kölni ortancı oᅅlı Sultān Baysunᅅur Mîrzāᅅa birdi. Çün Semerᅅandda müddet-i salᅅanatıdın altı ay ötdi. Ol hem bîmār bolub riᅅl-i ‘ālem-i beka boldı. Semerᅅand hükümeti

31-a

Oᅅlı Sultān Baysunᅅurᅅa muᅅarrer boldı. Çün şehzādelere yaş irdiler ve zamāneniᅅg tecrübeleridin ᅅāfil irdiler endek zamānda esās-ı devletleri vîrānlıᅅᅅa yüz ᅅoydı. Sultān Aᅅmed Mîrzānıᅅg tamāmî ümerālari Baysunᅅur Mîrzānıᅅg ᅅizmetiᅅa bil baᅅladılar ve ᅅişārınıᅅg ümerā ve leşkeri ve

¹⁶⁰ “Allah’ın taht ve tac verdiᅅi kişiyeye itaat etmekten başᅅa çare yoktur, Onun devletiyle mücadele edeni huzur teketti, Onu itaat eden akıllı, feleᅅin musibetinden zarar görmedi.”

¹⁶¹ “Hanlıᅅı için hangi nedenler gerkiyorsa Allah o sebepleri yarattı, Gölünde ne muradı varsa dibinde bitti, Yüksek bir fetih sahibi olduᅅundan Allah fetihlerini kolaylaştırdı, İlminin çokluᅅundan ilmi yüksek olanların çoᅅunu yere çaldı.”

Semerķand leŝkeri tamām kilib Baysunġur Mîrzāniġ ordusıġa cem' boldılar. Leŝkeri otuz miġdin ziyāderāk irdi. Ve Maġmūd Hānkim Taŝkend vālisidir. Bularniġ cem'iyetleridin ġāfil āndaġ ħiyāl itdikim uluġ pādiŝāhlar aradın kittiler, memleket yaŝı ġına pādiŝāhzādelerġa ġaldı. Bes Moġol leŝkerini tartıb Baysunġur Mirzāniġ üstige kildi. Baysunġur Mîrzā hem tayyār bolub ŝehrdin çıķıb olturdu. Çün Moġol leŝkeri yetüŝti Çaġatay leŝkeri hem kilib ālarġa muķābil bolub uluġ muġārebe zuhūrġa yetkürdiler. Çün Çaġatay leŝkeri köb irdiler āġir Moġol leŝkerige ġālib kildiler . Moġolniġ ümerā-ı kibārларıdın Emîr Haydar kim ŝecā'at bile meŝhūr irdi. Ol uruŝda ġatlġa yetdi. Āndın ve Moġol leŝkeridin üç miġġa ġarîb kiŝi hem ġatl boldı. Āndın soġġ Sultān Maġmūd Hān ŝikest tapıb ġaçıb Taŝkend'ge kildi. Çün Sultān Maġmūd Hānniġ maġlûb bolġan ġaberin

31-b

ŝibanî Hānġa yetkürdiler. Hān, Sultān Maġmūd Hānġa nāme bile peyġām yiberdi kim münāsib ol irdikim bu ġarafge meŝveret itib meded alıb uruŝ itgey irdiler. Çün bî-meŝveret kitibdurlar, bu ŝikest ālarġa yetibdur. Bu vāķı'a Hicretniġ toķuz yüzlençi yılıda vuķū'ġa yetti. Ve bu yılınıġ bahārıda Sabrān vilāyetikim burun Burundaġ Hān ve Ķāsım Sultānġa intikāl tapıb irdi. ŝibanî Hān taht-i teşġiriġa kirküzüb ŝabrān uluġlarınikim Maġmūd Sultānnı tutub Burundaġ Hānġa birib irdiler, Cezāġa yetkürdiler ve yana Yessi vilāyetikim burun ġoldın kitib irdi, yana müsahġar boldı. Āndın soġġ Hān bu tariķa fikrge tüŝtikim selātin ve ümerā ve sayir bahādırlarkim burun ġizmetde irdiler, İnķilāb-ı zamānniġ vāsıtası bile her biri mülāzemetdin maġrûm bolub muġāliflerniġ vilāyetleriġa kitib irdiler, ālarġa kiŝi yiberib cem' ġılġay. Bes Mîrzā Hāsan Koġġrat ve Haydar Bîkġe emr itdikim: Sîr Suyıdın ötüb Köġkünçi Hān ve Siyünc Hoca Hġnnı kim ŝibanî Hānniġ 'ammekileri irdiler, taleb itib kiltürgeyler ve 'Abbās Hıtāġa emr ittikim Çaġatayġa barıb Hamza Sultān ve Mehdî Sultānnı kiltürgey ve Aķ Sa'id Bîk Naymānnı Buġāraġa yiberib bir cemā'anı taleb itib kiltürdiler.

32-a

Beyit:

Be-derġāh-i Hān beher 'izz u şeref

*Selātin resîdend ez her ġeref*¹⁶²

Çün selātin ve ümerāniġ cem'iyetleriniġ ġaberi iŝtihar tabdı. Etrāfdın ümîdvārlik bile fevc fevc bahādırlar Hānniġ leŝkerġaġa müteveccih bolabirdiler. Sehl zamānda cem'iyet-i tamām zuhūrġa yetdi. Çün Hānniġ leŝkeri köpaldı, Semerķand ġarafige barmaķniġ ŝadedide boldı. Ol ġâlde ġaber kildikim Sultān Maġmūd Hān, Andicānniġ teşġiri üçün Aġŝî Suyıġa

¹⁶² "Her taraftan sultanlar yücelik ve şeref için Han'ın dergahına geldiler."

kitabdur ve Taşkendde sehel leşker qalıbdur. Çün Sultān Maḥmūd Hān dın kayta kayta naşş -i ‘ahd zuhūrğa yetib iridi. Bu cihetdin Hānning hātırı āndın āzurde iridi. Buyurdı: leşker Taşkend tarafıge müteveccih boldılar. Hān te’cıl-i tamām bile ılğar kılib seher vaqtide Taşkendning bir fersahlıqığa yetüştiler. Hān tiledikim bî-tavaqquf özini Taşkendning dervāzesiğa yetgürgey. Hamza Sultān didi: leşker te’cıl bile kildiler, bu yerde bir miqdār turub tavaqquf itseler yahşı bolur iridi. Hānğa ma’kūl bolub tavaqquf itti. Tā kim bāmdād namāzını eda kıldılar. Āndın soñ atlanıb yolğa kirdiler. Kün çıqğan vaqtde Taşkendge bardılar. Taşkend halkı bularnı uzaqdın körüb etfāl ü ‘ıyāllerin alıb şehrge kirib dervāzeni tartdılar. Tamāmî māl ü esbābları taşkarıda qaldı. Leşker tarac

32-b

-ğa muqayyed boldılar.

Beyit:

Be-gāret futādend leşker-i heme

Çū keregān derende hū der reme¹⁶³

Sipāhiler şehrni almaqdın yüz kaytarıb gāretğa meşgūl boldılar.

Beyit:

Eger Tork-rā mojde-yi gāret dehend

Bih est er buhleş beşāret dehend¹⁶⁴

Eger şehrge müteveccih bolsalar şehrni alur irdiler. Hāşıl-ı kelām ol kün taracğa iştiğāl körküzüb köb ulca aldılar. Çün kiçe boldı Hān ve Sultānlar şehrning bir tarafıge tüştiler. Leşker istirāhat tapdılar. Hemol kiçe Sultān Maḥmūd Hān Aqşıdın kilib Taşkendning bir fersahlıqığa tüşüb Hānning kilgen haberin işitib, maşlahat kılib, yarım āqşāmda āheste kilib, özlerin şehrge yetkürüb neqqāre-i şādını şedāğa kirküzdiler. Hān bildikim Sultān Maḥmūd Hān şehrge kiribdūr, leşkerge buyurdı kim: ulcalarıñgızı Türkistānğa yetkürüñg. Her kişi öz ulcasını Türkistānğa yetkürmekning sadedide boldı. Ol cümledin Maḥmūd Sultānning mülāzımlarının bir fevc ittifaq itib Sultānğa didiler: bizler tamāmî leşkerdin burunraq ulcamızını Türkistānğa yetkürey.

Beyit:

Koftem sipāh derd-i gam ez dil birün konem

Rāhîst teng leşker-i besyār çon konem¹⁶⁵

¹⁶³ “Bütün askerler hasat zamanı tarlaya dalan bildircin sürüsü gibi yağmaya başladılar.”

¹⁶⁴ “Eğer Türk’e yağma müjdesi verdiği zaman cimrilere müjde versen iyi edersin.”

¹⁶⁵ “Dedim: Atlı gönlünüzden gam ağrısını çıkartayım, Madem ki dar bir yoldur asker çok böyle yapayım.”

Bu sebedin Maḥmūd Sultān hemmedin burun qayıttı. İttifāken Emīr Aḥmed Moğol kim bahādır-ı nāmdār irdi. Ol eşnāda Otrarğa barıb

33-a

Etrāfını tarac kılib Taşkendge qayıtıb irdi. Uzaqdın Maḥmūd Sultānını munçe emvāl bile körüb bildikim: Taşkendni tarac kılib Türkistānğa baradurlar. Şibanî Hānnıñg hem kilgenidin ḥaberi yoq irdi. Öz ādemlerin köbrāq ve Maḥmūd Sultānıñg kişilerin āzrāq körüb sedd-i rāh bolub uruş başladı. Maḥmūd Sultān merdānelik bile uruşğa kirib iki tarafdın köb küşişler itildi. Āhir muḥālifler Sultānıñg etrāf-i cevānibin alıb atını oq bile urub Sultānını piyāde kıldılar. Āndın soñg destgır kılib bāşqa yoldın Taşkendge müteveccih boldılar. Çün Şibanî Hān bularnıñg uruşğan yerlerige kilib Maḥmūd Sultānıñg vāqı'asındın ḥaber taptı. Bildikim tedbır kıldın kitibdur ve Sultānını Sultān Maḥmūd Hānnıñg aldıge alıb barıbdurlar, nā-'ilāc sür'at bile Türkistānğa mürāca'at itdi.

Sultān Maḥmūd Hān Maḥmūd Sultānını Şibanî Hānnıñg Aldıge Yiberge

Çün Maḥmūd Sultānını Sultān Maḥmūd Hānnıñg aldıge kiltürdiler buyurdı: Bend kılib qoysunlar. Bes Sultānını alıb çıktılar . Ol vilāyetde İtek Sultān kim Özbek Sultānlarınıñg uluğlarındın irdi ve Sultān Maḥmūd Hānnıñg

33-b

küyavı irdi ve Maḥmūd Sultānğa 'adāveti bar irdi. İzdirāb-ı tamām bile ānı taleb itdi. Tā kim intikām alğay. Sultān Maḥmūd Hān qabul kılmadı. Ümerā hem ānıñg qatlığa sa'y itdiler. Sultān Maḥmūd Hān 'ākil kişi irdi. Dūrendişlik bile zāhirde muḥālefet bolsa hem muḥabbet-i qadīmīnıñg ri'āyesin tutub bir neçe kündin soñg Maḥmūd Sultānını meclisge taleb itib i'zāz ü ikrām bile Şibanî Hānnıñg tarafıge yiberdi. Yana 'ahd ü sovgendni taze kıldılar. Şibanî Hān, Maḥmūd Sultānını körüb didi.

Beyit:

Lillāhilḥamd ki bār-i dige ey şem' tirāz

*Çeşm-i umīd berūyî çū golet kerdem bāz*¹⁶⁶

Mundın bir neçe kün ötkendin soñg Şibanî Hān leşker tartıb Semerqand üstige yürüdi. Bu ḥaberni Sultān 'Alī Mīrzā işitib şehriñg etraf ü cevānibin mazbūt itdi. Şibanî Hān mundın ḥaber tapıb Qarşığa barıb tarac itib āndın Kışge bardı ve ānı hem tarac itdi. Ol miqdar māl leşker ehlinıñg qolığa tüştikim ānı alıb yürümekdin 'āciz kildiler. Āndın soñg ol emvālını sürüb Türkistānğa qayıttılar. Bir neçe kün turub sene toquz yüz bişde (905) yana

¹⁶⁶ "Allah'a hamd olsun ki yeniden yükseldin ey ışığım, Ümit gözünü yüzünde gül gibi açtım."

atlanıb Semerķand tarafıge yürüdiler. Ol āvānda Sultān ‘Alī Mīrzākım Sultān Maħmūd Mīrzānıñ oğlı irdi. Ol yaşlıkı sebebidin ümerā ve erkān-ı devletniñ ve atlı ve piyādeniñ

34-a

Ri’āye-i hātırların tuta almadı. Yana Şıbanî Hān işittikim ānıñ bile emîr’ül-ümerāsı Emîr Muħammed Mezîd Tarħānnıñ aralarında bir kudüretniñ ‘aқd-i mün’aқid bolubdurkim hiç şüret bile ānıñ açılmaқınıñ imkānı yoқdur. Kün be-kün teraқķıdedur ve bu tızlık bile ānıñ silsilesiniñ üzölmekige delıldür.

Beyit:

Girih der dil-i dūstān çon futed

Zi keff reşte-i rifķ birün futed¹⁶⁷

Yana Semerķand ekābirleriniñ hem aralarında nifāķ tüşüb ‘edāvet-i küllige yüz koyubdur. Huşūşen Hoca ‘Abdullāh Kıddise Sırrehu¹⁶⁸’nıñ evlādları bile ‘edāvet itibdurlar ve başķa ekābirniñ hem aralarında nizā’lar peydā bolub istıze artıbdur.

Beyit:

Sitıze be-cāyî resāned sohen

Ki vîrān koned hānedān-i kohen¹⁶⁹

Ve Munda şekk yoқdurkim bir cemā’anıñ aralarığa nifāķ tüşe tefriķa ve perişānlık ve vîrānlıkdın başķa nimege delil imesdur. Bes her çend tızraķ Semerķand tarafıge yürüş itseler şevābğa aқrebdur. Tâ-kim ħalāyık teşvîşdin kutulğaylar.

Beyit:

Zi hūrşîd miħnet rehend ins u cān

Nişîmend der zill-i emn u emān¹⁷⁰

Çün Şıbanî Hān bile Sultān Maħmūd Hānnıñ aralarında ittiħād ve dostlık istiħkām tapıb irdi. Āñğa kişi yiberib Semerķandğa barmaқınıñ ruħşatın taleb itdiler. Sultān Maħmūd Hāñğa begāyet müstaħsen tüşüb Taşkend ümerālarıdın Emîr Aħmed Mođol ve Emîr Bende-i ‘Alîni kim şecā’at bile meşhür

¹⁶⁷ “Dostların gönüllerine anlaşmazlık (dügüm) düşünce, Lutuf ipi de avuçtan düştü.”

¹⁶⁸ Allah sırrını mübarek eylesin.

¹⁶⁹ “Münakaşa bir yerde dile düştü mü, eski hanedanı yıkar.”

¹⁷⁰ “Sıkıntı güneşinden insan ve cinleri kurtardı, emniyet gölgesi altında oturdular.”

34-b

İrdiler biş miñg kişi bile yiberdi. Çün Moğol leşkeri kilib Şibanî Hänniñg leşkerige hoşuldılar. Hân filhâl Semerqand tarafıge revân boldı.

Beyit:

Be-‘ovn-i hodāvendegūn-i mekān

Revān şod be-sūy-i Semerqand hān

‘Asakīr zi donbāl-i ū fevc fevc

Çū deryā-yi ‘ummān āyed be-mevc¹⁷¹

Çün Hänniñg kilgenining haberin Sultān ‘Alī Mīrzāğa yetkürdiler. Sultān ‘Alī Mīrzā Semerqandniñg ekābir ü ‘ayānları bile meşveret itib qal’anıñg etrafın ihtiyāt itib olturdılar. Semerqand qadīmdin muhkemlik bile meşhūr qal’adur. Bular qal’anıñg istihkāmığa i’timād itib olturdılar. Şibanî Hān

Beyit:

Her rūz devletī zi nov forşetī zi nov

Bādā naşibeş ez eşer-i çerh tīz rov¹⁷²

Leşker bile peydā boldı. Kilib qalanıñg etraf ü cevānibin gāyet istihkāmda kördiler. Ümerā ve erkān-ı devlet ‘arz itdilerkim: bu şehri uruşub almak müşküldür. Münāsib budurkim qal’anı kamab yatarmiz āhir teng bolub qal’anı birürler. Hān ümerāniñg hātırları üçün on kün tevakkuf itdi. Āndın sonğ hükm itdikim: leşker barıb uruş itsünler ümerā ve salātın herçend ‘arz kıldılarkim burunğı sultānlar kilib hîç biri şehriñg yavuqığa kile-almaydurlar. Ba’zıları etrafniñg hendekidin ötüb dervāzeniñg aldığa

35-a

Yavuş kilgende şikest tapıb leşkeri hendeklarğa yıkılıb zāi’ bolubdurlar. Neçün kim Semerqand halkı sipāh ve ra’iyyet heme cengî ve bahādırur. Şibanî Hān bu sözlerge kulak salmay. Hükm itdikim: leşker dervāzeğa barıb uruş itsünler ve özi hem Dervāze-i Şeyh zādeğa müteveccih boldı. Şehr etrafıda bu yerdin haterîrak yer yoqdur. El-kışşa şehrdin atlı ve piyādedin illik miñg miqdārı kişi uruşğa muqayyed boldılar ve cem’ikim muqaddeme-i leşker irdiler. Kilib Hānğa hoşulub şehr halkı bile uruşmaqğa meşgul

¹⁷¹“ Mekanın sahibi olan Allah’ın yardımıyla, Semerkand’a yöneldi Han, Arkasında öbek öbek, umman derya gibi çalkalanarak gelen askerler.”

¹⁷²“Devlet hergün yeni bir fırsattan diğerine, Şansın hızlı döndüğüne işaret olsun.”

boldılar. Hân leşkerge hükm itdikim: gâh kaçıb gâh uruşub özleriñizni bağlarıñıñ küçeleridin taşkarığa alıñ! Leşker bu ıarıka kılıb kemkem şehr halkını Dū Ābe mevz'îdağı meydānga kiltürdiler. Ādın soñ hân bahādırlar bile Ālarıñıñ üstige at salıb evvelgi hamlede Ālardın köb kişini katl itdiler ve köb kişi zahmdār bolub hezîmetge koydılar. Piyâdeler atlarıñıñ ayakları astıda helâketge yetdiler ve bir miqdārları özlerini hendekğa urub yüz meşekkat bile özlerini ıal'anıñ içige aldılar. Hân bir zamān ol yerde turdı. Dervâzedin hiç kişi çıkmadı. Ādın soñ ol yerdin ıayıtıb Çār Reh Dervâzesiğa barıb tüşüb Bağ-ı Nev divārınıñ ıarafıda tevakkuf itdi.

35-b

Yana leşkerniñ bahādırları na'ra tartıb süren saldılar şehr halkı kördikim leşker haıerî yerde turubdurlar. Yana cür'et peydā kılıb lâ'yu'ad ve lâyuhsâ Çār Reh Dervâzesidin çıkıb uruş başladılar. Hân özni teğâfûlğa salıb hile bile yana Ālarıñıñ meydānga çıkarıb beyekbār at salıb köb kişini katl kıldılar. Leşker şikest taptı. Bahādırlar tıg tartıb izlerige tüşüb katl kılabirdiler. Ālar özlerini hendekğa urub hendek ādemdin toldı. Ādemler ölügleriniñ üstide yürür irdiler.

Beyit:

Futādend her yekdiger esb u merd

Heme garq-i hūn der zîr kerd

Yekî dır' der ser ez gozar-ist

*Yekî ser oftāde hencer be-dest*¹⁷³

Sultān 'Alî Mîrzā ve Semerkand ekābirleri bu halni körüb heyrān bolub bolub vāhimeğa tüştiler yavuk irdikim şehr feth bolğay. Bilkut ıavmidin Emîr Muḥammed Şālih ibn-i Emîr Nūr Sa'îd, Muḥammed Bākî Tarḥānniñ leşkeridin kaçıb Hanniñ aldige kilib didi: Emîr Muḥammed Bākî Tarḥān Buḥārā ve ıaraköl leşkerini cem' kılıb on miñ kişi bile Sultān 'Alî Mîrzāniñ mededige kiledür. Hân bu haberni işitgendin soñ köç kılıb Ser-i Pul ıarafiğe müteveccih boldı ve ol yirge barıb haber taptıkim: Ol Depūsî ıal'asınıñ aldige tüşübdür. Hân ol yerde turmay ılıgar kılıb namāz-ı digerge yavuk irdi. Depūsî

36-a

ıal'asığa yetüşti. Çün Emîr Muḥammed Bākî Tarḥān uzağdın Hanniñ leşkeriniñ ıarasın kördi, leşkerige buyurdı: şaf tartıb turdılar. Leşkeriniñ bir ıarafı ıal'a-yı Debūsî ve bir ıarafı Kūhek Deryāsı irdi. Şibanî Hân uzağ yoldın ılıgar itib kilgen bolsa hem tevakkuf itmey. Uruşğa meşgûl boldı ve yaşlıkıdın bu yan herkez namāzını ıazā kılgan imes irdi. Özi namāz-ı digerge

¹⁷³ Birbiri üstüne yığılmıştı insanlar ve atlar, Kan içinde boğuluyorlardı, biri zırh başı gitmiş, biri başı düşmüş elinde hançer.

şuru' kılib, sultānlar bahādırlar bile uruşğa muqayyed boldılar. Hān namāzdın fāriğ bolub'acַz ü niyāz bile Hāzret-i Bî-niyāznıñ dergāhıǵa yüz tutub didi.

Beyit:

Kesî-yi bîkesānî men bîkesem

*Kerem-i destgîrî be-cāyî resem*¹⁷⁴

Āndın soñǵ atıǵa minib tekbîr atıb düşman leşkerige at salıb kaql kılbirdi. Emîr Muḥammed Bākî Tarḥān bahādırlıqda yegāne-yi devrān iridi. Mundağ bolsa hem Hānnıñ ħamlesiǵa tākāt kiltüre-almay, şikest tapıb qal'a ħırdı. Esbāb ve yaraq ve ħeyme ve ħergāh heme taşqarıda qaldı. Hānnıñ leşkeri köb ulca alıb qal'anıñ ħavālisıǵa tüştiler. Hānnıñ ħātırıǵa āndağ ħuṭūr itdikim: Emîr Muḥammed Bākî şikest taptı. Buḥārāda şehrni zābt itgüdik kişi yoqdur. İmdi barıb Buḥārānı almaq münāsibdur. Bes Buḥārā tarafıǵe revān boldılar. Buḥārā ħalqı işittilerkim: Hān Emîr Muḥammed Bākîǵa şikest berib Buḥārā

36-b

Üstige yürübdür. Qal'anı ihtiyād itib olturdılar.

Nazım:

Resîd ez rāh ḥāḳān-i muzaffer

*Çū ez ūc felek mihr münevver*¹⁷⁵

Ammā Buḥārāda kişi yoq irdikim serdārlıq itgey. Süyünc Kuṭlıq Ağakim Emîr Dervîş Muḥammed Tarḥānnıñ ħaremi iridi. Ānı şehrde qoyub erkni āñǵa tapşurub irdiler. Şibanî Hān üç küñgeçe şehrniñ etrāfıda yürüb kiçe kündüz uruş itdiler törtlençi küni ekābir ittifaq itib Mevlānā Qāzı Muḥammed 'Alî Hārezmîni tuḥfe ü pıkeşler bile yiberib şehrni birdiler. Hān ālarnıñ günāhlarını 'afv itib 'ināyet-i şāhāne bile serefrāz itdi.

Nazım:

'İtā-beḥş şāhibkırān-i zemān

Būd gozeşt ez ser-i ḥūn-i ān mucrimāne

Çū duşmen-i zebūn āyedet telḳām

Būd curmbeḥşi be ez intiḳām

Be-duşmen ne-gūyî ey nîk-kîş

¹⁷⁴ "Kimsesizlerin kimsesi ben kimsesizim, Yardımınla bir yere geldim."

¹⁷⁵ "Muzaffer hakan parlak güneşin feleğın zirvesine yükselişı gibi ulaştı."

*Ki āhîr koned nîkūyî kār-i hîş*¹⁷⁶

El-ķışşa tamamı kelānterler ve erbāblar ve ķāzî ve meşāyih ve mevālî çıkıb Hānı körüb serefrāz boldılar. Çün Emîr Muḥammed Şālîḥkim Buḥārā ḥalkı bile burundın iḥtilātı bar irdi. Bu sebebden ānı Buḥārānıḡ darugalıķıģa ta'yîn itdiler. Ol Şehrge kirib ilge mihribānlıķlar kōrküzüb teskîn birdi.

Şibanî Hān Barlas Begimni 'Aķd-i Nikāhıģa Alģanınıḡ Beyānı

Ol

37-a

Āvānda nevvābdın ba'zıları 'arzģa yetkürdilerkim: Emîr Dervîş Muḥammed Tarḥānıḡ ḥaremi Süyünc Kıtlık Aģanıḡ perde-i 'iŐmetde bir nebîresi bardurkim ḥüsn-i cemālede bir kemāldur. Ata ḥarafıdın Emîr Burandaķ Barlasnıḡ nebîresidür. Ana ḥarafıdın Emîr Dervîş Muḥammed Tarḥānıḡ nebîresidür.

Beyit:

Ādemîzāde-yi zi Şüret meh

Meh kocā ũ kocā te'ālallāh

Pāk çün cib-i ğonçe-eş dāmen

*Hîç 'aybeŐ neğŐte pîrāmen*¹⁷⁷

Çün Hān ānıḡ ta'rifini işitti tāķati tāķ bolub. Mevlānā 'Abdurraḥîm Şadrnı Mevlānā Őemsüddîn Muḥammed Şadr bile Süyünc Kıtlık Aģanıḡ aldıģe yiberdikim ol müḥeddereniḡ ḥāstġarlıġın itib Şer'-i Őerîfniḡ āyîni bile nikāh kılıb tîz ḥāzır itgeyler. Çün ikevleri barıb ḥāstġarlıķ itdiler. Süyünc Kıtlık Aģa serefrāz bolub hemol laḥzada ol kıznı nikāh kılıb mu'āfe-yi zerniġārgā salıb yiberdi. Şibanî Hān zifāf ḥalvethāneside vaşl -ı ğülizārındın maķŐüd külin tirdi.

Beyit:

ĠulfeŐān sāḥt kāḥ-i āslî rā

Der gul āverd Őāh-i vāŐlî rā

Rîḥt derḥāl neķķare-yi bîġeŐ

*Der ğuŐāyeŐ be-kūre-yi āteŐ*¹⁷⁸

¹⁷⁶ "Sahipkıran-ı Zaman baġıŐlayıcı idi. Suçluların canını baġıŐladıġı halde alçak düşman geliŐinden mutsuz. İntikam yerine baġıŐladı düşman sustu. Ey İyidinli sonraki işlerinin sonu da iyiliktir."

¹⁷⁷ "Ay yüzlü bir insanoġlu, Ay nerede o nerede Allah yüceltsin, Namuslu açılmamıŐ bir gonca, Etrafında hiç ayıp yok dönen."

¹⁷⁸ "Ġülsaçan kasrın temelini attı, BirleŐen dallardan ğül topladı, Davullar altın saçtı, Ocaġın ateŐi harlandı."

Bu vâk'adın soñg Muḥammed Bâkî Tarḥänniñg şikest tapğanı ve Buḥārāniñg feth bolğanınıñg ḥaberi Semerḳandda Sulṭān 'Alî Mîrzāğa yetüştü. Semerḳand ekābiriniñg ḥavf ü hırāsı birge miñg bolub didiler. Aḥir tamāmî Maverā'ün-nehrni Şibanî Ḥān algusıdur.

Nazım:

37-b

Şeh Muḥammed Şibānî Ḥān est in

Rāstî İskender-i Şānî est in

Dolet-ārā in est kender zāt üst

*Comle-i şāhān-i 'ālem māt üst*¹⁷⁹

Devletiniñg delilleri cümlesidindurkim: ol āvānda Emîr Muḥammed Mezîd Tarḥān, Sulṭān 'Alî Mîrzāğa Semerḳand hükümetiniñg ihtiyārın aślâ birmes irdi. Bu sebebdin ikevleriniñg aralarığa 'adāvet tüşüb irdi. Emîr Muḥammed Mezîd bildikim Sultan 'Alî Mîrzādın āñğa zarar yetgüsidür. Bi'z-żarüre āqşām içinde ümerāların ba'zıları bile ittifaḳ itib 'iyāl ü eṭfālin alıb şehrdin çıkıb Semerḳand ḥavālisiga tüştü. Sulṭān 'Alî Mîrzā bu ḥāldin āgāḥ bolub erkān-ı devlet bile muñğa ḳarar birdilerkim: Mālların tarac kılıb ehl-i 'iyālin esîr itgeyler. Bu ḥāldin Ḥāzret-i velāyetmāb Ḥoca Ḳutbüddîn Muḥammed Yaḥyā Ḳuddise Sırreḥü āgāḥ bolub filḥāl Emîr Muḥammed Mezîdniñg yanığa kilib tamāmî 'iyāl ü eṭfālin ve tamamî emvālin alıb öz üylerige kiltürdiler. Ol zamānda ol Ḥāzret āndağ irdilerkim eger bir kişi ol Ḥāzretniñg civārlarında bolsa ḥāḥ Mîrzā ve ḥāḥî özge kişi aślâ āñğa daḥl ite-almas irdiler. Ammā Sulṭān 'Alî Mîrzā, Emîr Muḥammed Mezîdniñg çıkıb kitgenidin köb vehm iter irdi ve ümerā ve bahādırlarkim āniñg vehmidin her yerlerde pinḥān bolub irdiler çıkıb kilib Sulṭān 'Alî Mîrzāniñg

38-a

Dîvānhānesiniñg işikide izdiḥām itdiler. Emîr Muḥammed Mezîd Tarḥān ḡāyet muzḍar¹⁸⁰lıḳdın bir mu'temed kişisini Andicāñğa Bābür Mîrzāniñg ḥizmetlerige yiberdikim eger bu tarafge kilseler Sulṭān 'Alî Mîrzāniñg Semerḳandnı başargudik ḳuvveti yoḳdur. Yana birevni Taşkendge yiberib Sulṭān Üveys Mîrzā ibn-i Sulṭān Maḥmūd Mîrzāğa Semerḳand fethiniñg va'adesin birdi. Bu iki şehzāde Semerḳand tarafige müteveccih boldılar. Şibanî Ḥān bu ḥaberni işitib sulṭānlar bile meşveret itib Buḥārāni Emîr Muḥammed Şāliḥğa tapşurub sür'at bile Semerḳand tarafige revān boldılar Taşkendge yetüşkende izleridin Emîr Muḥammed Şāliḥniñg nāmesi kildikim

¹⁷⁹ Bu Şah Muhammed Şibanî Han'dır, Doğru İkinci İskenderdir, Devleti süsleyen onun zatıdır, Bütün âlem şahlarının matı odur.

¹⁸⁰ Zorunda kalmış, mecbur olmuş. Metinde; مضطر

Emîr Muḥammed Bâkî Tarḥân kaçıp Qarşığa bargan irken Buḥārā ekābirleridin ba'zıları Emîr Muḥammed Bâkîğa kişi yiberib ānga Buḥārāni bermekniñg va'adesin itibdürler. Fîlhâl Şibanî Ḥân atlanıb Buḥārāğa qayıttı. Ol ḥalde Emîr Muḥammed Bâkî Tarḥân Buḥārā ḥavālisiğa yetüşüb iridi. Qayıtıb Qarşığa barıb muḥkem bolub olturdu. Ḥân kilib Buḥārāğa tüşüb costcū kılib serkeşlik itgen kişilerni tapıb qatlğa yetkürdi ve esîr itdi. Tâ kim özgelerge 'ibret bolğay.

Beyit:

Selāmet er talebî ez fużül dest bedār

*Ve ger ne şāḥ fużülî nedāmet āred bār*¹⁸¹

Ve mälların tarac itdiler. Yana ḥükm boldı Buḥārāda ḥavlı be-ḥavlı¹⁸²

38-b

Yürüb her kişide fesād 'alāmeti zāhir bolsa mälın tarac itib özin qatl itdiler ve amān birib şehrniñg ḥired-i kelānıdın mäl aldılar ve sipāhîlerniñg mälların her qayda gümān itseler barlab aldılar ve bıkır kızlarnı ulca kıldılar ve qal'anı vîrān itdiler.

Beyit:

Sūy-i burc bāru revān tāhtend

Berdî zemîneş yekî sāhtend

Çenāneş zi pā-i ū fekend zūd

*Ki gūyî ber ān şehr bārū nebūd*¹⁸³

Qıt'a:

Be-fer-i devlet te'yîd-i beḥt sa'y-i felek

Cihān be-şāh-i cihān geşt tāze u ḥorrem

Sipehr mertebe ḥān Şibanî ān şāhî

*Ki hest devlet-i dîn rā bā ū muḥkem*¹⁸⁴

Rubā'î:

Hestend hem do ḥosrevreveş dil

¹⁸¹ Sağık istiyorsan gereksiz dalları temizle, Yapmazsan gereksiz dalın meyvesi pişmanlık olur.

¹⁸² Avlu olsa gerek.?

¹⁸³ Burclar üzerine hücum edip taştan burçları yerle bir ettiler, O kadar hızlı yıktılar ki, Sanırsın şehrin hiç burcu yoktu.

¹⁸⁴ Devletinin ışığı baht ve talihini onaylalamakta, Dünya Cihan Şahına döndü taze ve mutlu, Gökyüzü mertebeli Şibanî Han büyüktür, Onunla devletin dini güçlüdür.

*Ez gāyet ittiḥād der her meḥfil
Mānend do āftāb der yek meṭle’
Yā hemçū do māh-i bedr der yek menzil* ¹⁸⁵

Mesnevî:

*Ġiyaseddin-i devlet ḥān bin ḥān
Mu’izu’s-salṭana Maḥmūd Sulṭān
Muḥammed ḥeşletî Maḥmūd nāmî
Hüseynî sîret o Heyder maḳāmî
Çū nām-i ḥîş Maḥmūdu’l-fi’ālî
Çū beḥt-i ḥîş mes’ūdu’l-ḥişālî
Be-sulṭānî zuhūr tām̄m dared
Çe sulṭānî ke sulṭān-i nām dāred
Şeh-i zāhid veşî pākîze dînî
Mucāhid şîve şāḥib-i yaḳînî
Be-zahir ‘ārif-i rāh-i ṭariḳat
Be-bātin kāşif-i serḥakikat
Nihofte der libās pādişahî
Esās-i ma’arifet çendānke ḥāhî
Dem-i cānperver ū ez faşîḥî
Şode zāhir bā ‘icāz-i mesîḥî’¹⁸⁶*

*(Ta ‘âlâ Şe’nuhu ‘an külli delehin)(Allah onu her türlü delilikten
(sapkınlıktan) yüce tutsun.*

Kıt’a:

*Beher serî neresed şovket-i serî kîn tāc
Nihand ber ser-i ānkes ke serverî dāned
Zi feyz-i āb-i ḥeyāt ān ḥezir*

¹⁸⁵ “İki hüsrev gönül, her mecliste birlikte, Aynı yerden doğan iki güneş, Yahut aynı yörüngede iki dolunay.”

¹⁸⁶ “Han oğlu han devletin Ġiyâseddîn’i, Saltanatı yücelten Mahmud Sultan, Hasleti Muhammed adı Mahmud, Hüseyin ahlaklı ve Ali makamlı, İsmi Maḥmūd’ül-fi’alî (iyi işleri olan)’dir, Bahtı kutlu özelliklidir. Sultanlığı eksiksiz ortaya çıktı, Ün sahibi bir sultan, Zahit bir şah ve güzel temiz dinli,Mücahit davranışları kesinlik sahibi,Dışarıdan tarikat yolunun arifi, İçerden hakikat kaşifi, Padişahlık elbisesi altına gizli, marifet sahipliği böyle gerektirdi, Güzel konuşmasının hayat veren nefesi, Örtülü mesihliği ortaya çıktı.”

39-a

Şevd zinde

*Ke der taleb reh o rusum-i Sikenderî dāned*¹⁸⁷

Şibanî Hân bu bülend mertebeni Şāh ‘Ākıbet Maḥmūdġā münāsib körüb
Buḥārā ḥükümetin ānġa müsellemler tutdı.

Rubā’î

Şāhî ke ziyān bedovleteş sūd şevd

Ber ḥārā ger ḳadem nihād ‘ūd şevd

Ber seḳf-i sipihr nevisi nāmeş

*Her ‘ākıbetî ke hest māhmūd şevd*¹⁸⁸

Elḥaḳḳ bu maṭla’-i şāhî bu pâdişāhlıḳ manşıbınıġ tehniyetide ġāyet de
münāsib tüşti.

Rubā’î:

Şāhî ke zi dest o dil-i bahşende-yi ū

Şod baḥr o seḫāb her do şermende-yi ū

Sultān-i zemān hem ūst Maḥmūd hem ūst

*Şāhān-i dige Ayaz-i ū bende-yi ū*¹⁸⁹

Rubā’î:

Bādîst nefş der gozer best o guşād

Berbād-i nefş ḫeyāt-i mārā bunyād

Ez ‘omr hemîn yeknefs o ān hem bād

Berbād ke tekye kerd kez pā ne-futād

Devām Sultan işini şerî’at bile ārāste ḳılıb ‘ibādetġa meşġul irdi.

Beyit:

Kesî rā ke bāşed ḫired rehnumūn

Nekereded mukayyed bed bināî dūn

¹⁸⁷ “Her baş bu ululuk tacına erişemez, Liderliġi bilen kişinin başına konar, Ab-ı Hayat’ın bereketiyle yeşerib
yaşar, İskenderlik yol yordamının bileni talep eder.”

¹⁸⁸ “Şah devletinin zararı kazanç olsun, Karataş’a bassan ūd ağacı olsun, Eġer adın gökyüzüne yazsan,
Herşeyin sonu mutlu olsun. Akibet Mahmud; Sultan Mahmud’un lakabı.”

¹⁸⁹ “Şahın gönlü ve eli ihsan etmekte deniz ve gözleri utangaç oldu, Zamanın sultanı ve Mahmud’u (Gazneli
Sultan Mahmud) odur, Diġer şahlar onu Ayaz’ı (Gazneli Sultan Mahmud’un nedimi) ve kuludur.”

Nenū şod mey gâflet ez cām-i vey

Nîfetud pey-i dā ne der dām-i vey

Murādāt rā pāy ber ser nihad

Vezîn pāye kāmî ferāter nihad

Çün Şibanî Hân Sultân Maḥmūd el-'Evāqıbnı Buḥārā zabtı için koydı didi devām ra'iyetğa şefkat körküzüb Emîr Muḥammed Bâkî Tarḥānnıḡ tarafındıkim Qarşıdadur. Peyveste bā-ḡaber bolub ḡezmü ihtiyādını qoldın birmegeysin. Yana buyurdı ol fırqa kim uruşda ölüb irdiler ve ol kişilerkim kaçıb Bâkî Tarḥān

39-b

Ṭarafıge kitib irdiler. Ālarnıḡ mällarını kim māl ḡāyetdur, 'Abdurraḡîm Şadr ve Qâzî Bıkçık ve Mevlānā Maḥmūd Dîvānğa buyurub ümerā ve bahādırlarğa taqsîm itdiler.

Nazım:

Be-fermān-i Hân-i felek-iḡtişām

Vezîrān-i dānā be-şedā ihtimām

Giriftend emvāl-i ḡāyet besî

Be-ḡismet resāndend bā herkesî¹⁹⁰

Şibanî Hân Semerḡandını Alḡanınıḡ Beyanı

Bu vâkı'alardın soḡ bir kün ḡaber kildikim: Sultân 'Alî Mîrzā bile Emîr Muḥammed Mezîd Tarḥānnıḡ aralarıdaḡı köhne 'edāvet yana tazelanıbdur. Emîr Muḥammed Mezîd Tarḥān mütevehhim bolub evlādı Dost Muḥammed Tarḥān ve Qul Muḥammed Tarḥān ve Pür Muḥammed Tarḥān ümerādın bir cemā'a bile ittifaḡ itib Kîş vilāyetıḡa barıbdurlar ve her ṫarafdın gurūh-i enbūh eṫrāflarıḡa cem' kılıb uruş başlamaḡnıḡ şadedidedürler.

Nazım:

Rūzgār ez kesî ke bergerded

Heme eṫāl-i ū diḡer kereded

Sernihed der ṫarîḡ-i nādānî

Tā keşed kār-i ū be-vîrānî¹⁹¹

¹⁹⁰ " Gök gibi ihtışamlı Han'ın fermaniyle bilge vezirler gayrete gelip çok fazla mallara el koydular, herkes kısmetlendirildi."

¹⁹¹ " Bir kişinin şansı döndümü her işi deḡişir, Büsbütün viran oluncaya kadar ahmaklık yoluna çaresiz baş koyar."

Ve Emîr Mezîd Tarhân Bâbur Mîrzâğa kişi yiberib Semerqand fethi va'adesin itib taleb kılıbdur ve özi Taht-ı Karacağa tüşübdür. Emîr İbrâhîm Tarhân Şîrâz kal'asığa kilib kal'anı ihtiyâd itib muhâlefet 'alemin köterib tarhânlar bile müttefik bolubdur ve Semerqand sâkinleri cem' bolub heyrân ve perîşanlıkdadurlar golleleri hem otlanıbdur. Yana Semerqandda Hoca Nâşîrüddin 'Abdullah Kuddise Sırrehu'l-'azizniñ evlâdlarının Hoca

40-a

Muhammed 'Abdullah ve Hoca Kutbüddin Muhammed Yahyâ ve Semerqand ekâbirleridin cem'-i keşîr ittifaq itib kâsem yâd kılıbdurlarkim: Sultân 'Alî Mîrzâğa muhâlefet itmegeyler ve Türklerdin Emîr Celâlüddîn İbrâhîm Hânî ve Emîr Sultân Hüseyîn Argün ve Emîr Yûsuf veled-i Emîr Eyyüb ve Emir Cân-ı 'Alî veled-i Hoca 'Alî Bay ve Emîr Heybet Koçın Çağatay ümerâlaridin cem' keşîr bile yekcihet bolub Sultân 'Alî Mîrzâniñ itâ'at ve inkiyâdı kemerin bağlab ceng ü cidâlğa âmâdedurlar. Mundın gâfilkim sitizekâr kişilerinîñ rüzgârları intikâl mu'rizıdadur. Hâlleriniñ âsüdeliği ve köngülleriniñ fâriğlığı zevâl 'arşasında

Meşnevî:

Yek do goncişk dîdem âsüde

Rûz şeb yâr-i yekdiğer bûde

Her do râ hâne ber dirâht-i bolend

Fâriğ ez her gamî ne-dîde gezend

Rûzî ez rûzhâ meger be-sitîz

Ez belâyişân nemâned râh-i gozîr

Ger ne-bûdî sitîze dilişân

*Kes kocâ mî girift gâfilişân*¹⁹²

Şibanî Hân bu haberni işitgendin soñ sultânlar ve emîrler bile Semerqand üstige barmakniñ meşveretin itdi.

Beyit:

Çû doşmen za'if est kuvvetter est

*Revân def'ân kon ke forşetter est*¹⁹³

¹⁹² "İki güvercin gördüm rahat ve huzurlu birbirlerine dost idiler, Her ikisinin evi olan yüksek ağaçta her türlü gamdan azade ve zarar görmeden oturdular, Günlerden birgün düşmanlık çıkınca her biri ayrı yöne uçtular, Dertlerine çare kalmadı, Gönüllerinde düşmanlık olmasaydı kim onları gafil ele geçirebilirdi."

¹⁹³ "Düşman zayıftır, daha kuvvetlidir, Harekete geç fırsatı kullan def et."

El-kışsa Şibanî Hân sultânlar ve emîrler bile atlanıb Semerqand tarafige müteveccih bolub

40-b

Leşkerge emr itdikim: şây(?) tutub izdin özleriñgizni yetkürünğ. Çün Hân Buḥārā zabtıdın ḥatır cem' boldı. 'Askerlerniñ her birige bir iş ta'yîn itib memleketni ehl-i şer ü fesâdnıñ vücudlarıdın pāk itdi ve in'am ü ikrâmlar bile ehl-i 'ilm ü fetvâ ve aşḥâb-ı zühd ü takvânıñ ḥatırların şād itdi.

Nazım:

Pāk şod ân ḥitte ez şer o fesād
Molk-i vîrân ro hem ma'mūrî nihād
Ehl-i dānîş rā besî i'zâz kerd
*Ānke nādān būd ez serbâz kerd*¹⁹⁴

Nazım:

Ser-i ân leşker şāhibkırānî
Heme ez dūde-yi Çingîz Hânî
Resîd ez yek ṭeref fovcî zi sultān
Ve zān sūy-i diğer cem'î zi noyān
Emîrān-i dilāver bî nihāyet
*Çigerdārān birūn ez ḥadd gāyet*¹⁹⁵

El-kışsa heme fevc fevc kilib cem' bolub Şibanî Hānnıñ izidin revān boldılar bu ḥaber filḥāl Semerqandğa yetüştı.

Nazım:

Be-lerzîd ber ḥîş-i Sultān 'Alî
Ser efkend der pîş Sultān 'Alî
Emîr ezîn kışşe ḥeyrān şodend
*Ze cem'ıyyet-i ḥod perîşān şodend*¹⁹⁶

¹⁹⁴ "O büyük şehir şer ve fesaddan temizlediler, Viran ülke mamur oldu, Bilginlere lütufta bulundular, Cahilleri asker ettiler."

¹⁹⁵ "O ordunun başı O sahipkiran, Hepsi Çingiz Han hanedanından bir grup sultan etraftan geldi, Diğer taraftan bir topluluk noyanalardan, Cesur emirler sayısız, Yürekli haddinden fazla."

¹⁹⁶ "Sultan Ali'yi bir titreme aldı, Sultan Ali'nin boynu büküldü, Emirler duyduklarından şakına döndüler, Cemiyetleri perişan oldular."

Fîl-hâl kişi yiberib Hocalarını cem' kılıb Sulţān 'Alî Mîrzānîᅇ bārgāhıᅇa kiltürdiler. Heme maşlahat kılıb Hoca Muᅇammed 'Abdullah ᅇuddise Sırrehu kaçmaᅇnı evlā kördiler.

Beyit:

Çāre kār coz firār nedîd

*Eminter ez firār kār nedîd*¹⁹⁷

Ayıttılar Hānnîᅇ kileturᅇan ᅇaberin işitib ānçe vehm ü hirās meᅇᅇe ᅇalebe kıldıkim ᅇavf budurkim cānım tenniᅇ ᅇehridin çıᅇmaᅇay ve bî tavaᅇᅇuf Sulţān 'Alî Mîrzādın

41-a

Taşᅇendge kitmekniᅇ ruᅇşatın tileb filfevr turub revāne boldılar. Her çend Mîrzā başlık tamāmî ümerā tavaᅇᅇuf itmekleriniᅇ istid'âsın itdiler aşlā ᅇabül kılmadılar.

Mışr'a:

*Berā-yi ᅇâtir-i merdom nemî tevān morden*¹⁹⁸

Pes meclisidin çıᅇıb tamāmî müta'alliᅇâtların alıb Taşᅇendge 'azm itdiler. Hoca ᅇutbüddîn Muᅇammed Yaᅇyâ herçend tavaᅇᅇufᅇa tergîb itdiler. Muᅇammed 'Abdullah ᅇabül kılmay didiler. Hān-ı Şāhibᅇırānnîᅇ meᅇābet ü şelābetidin endîşe kılmay. Semerᅇandda tavaᅇᅇuf itmek ᅇezm ü dūrendîşlik tarîᅇidin ber kerāndur.

Nazım:

Be-şāhibᅇırān hemserî cāhilî est

İzū ber kerān būden ez 'ākilî est

Çū şāhibᅇırān rā meᅇābet ᅇāvî est

*İzū dūr būden selāmet revîst*¹⁹⁹

Āᅇir birbirlerige vedā' kıldılar. Hoca ᅇutbüddîn Muᅇammed Yaᅇyâ Semerᅇandda ᅇaldı. Egerçe Hoca ᅇutbüddîn Muᅇammed Yaᅇyâ hem müteᅇᅇî irdiler. Ammā keşret-i 'iyāliniᅇ vāsıtası bile ᅇiç şüretde mecāl-i intiᅇāl yok irdi. Bi'z-zarūre ayakların tökel itegike çıᅇıb beyᅇüde teredüddin ᅇol saᅇlab tavaᅇᅇuf itdiler. Neçün kim Resül-i Ekrem Şallāhu 'Aleyhi Vesellem du'āda buyurubdurlarkim: (Allāᅇümme es'eluke er-riᅇā ba'de'l-

¹⁹⁷ "Kaçmaktan başᅇa çare görmediler, Kaçmaktan daha ᅇüvenli iş görmediler."

¹⁹⁸ "Halkın hatırı için ölemezdiler."

¹⁹⁹ "Sahipᅇıranla mücadele cahilliktir, Ondan geri durmak akıllılıktır, Sahipᅇırandan kork ᅇüçlüdür, Ordan uzak duran selamet üzredir."

қада')²⁰⁰ Ve Mūsâ 'Aleyhisselâmğa vaHY kildikim : (Y'ebne 'İmrân riđâ'î fi riđâ'ike bi қада'î)²⁰¹

Çün Sultân 'Alî Mîrzâğa 'iânet körküzüb salţanat tahtıda olturguzub irdiler.

41-b

Bi'z-zarûre ânğa hemrâhlık itib şehriñg muhâfazatığa iştiğâl körküzdiler ve şehriñg etrâfıda aylanıp mülçerlerğa âdem ta'yîn itib imkânı barıçe âdemlerğa köñgül birib қal'adârlık esbâbın müheyyâ қılır irdiler. Çün Bâbur Mîrzâniñg Hoca Kuţbüddîn Muhammed YaHYâğa irâdet-i қadîmisi bar irdi. Hoca Kuţbüddîn Muhammed YaHYâ'nıñg âniñg tarafıge nazâr-ı muhabbeti bar irdi. Ve ol eşnâda Emîr Muhammed Mezîd Tarhânnıñg işâreti bile Kîş vilâyetıge kilib irdi. Peyveste Kîşge kişi yiberib âniñg aĥvâliniñg teccessüsün iter irdiler. Bu sebedin Sultân 'Alî Mîrzâ herâsân irdikim: mebdâ Hoca âni şehрге kirküzgeyler egerçe her kün şöĥbetleri şerefi bile müşerref bolur irdi. Ammâ bu ma'nâdın begâyet mütevehhim irdi. El-ĥaĥĥ bu nifâĥ hem Şibanî Hânnıñg devletiniñg delili irdi ve bu nifâĥniñg sebebiden Semerқand bî-teklif fetĥ boldı. Çün Sultân 'Alî Mîrzâ ve erkân-ı devlet, Şibanî Hânnıñg kilgenidin ĥaberdâr bolub şehri ihtiyât itmekge iştiğâl körküzüb ve özleri dervâzeniñg üstige çıkıp Şibanî Hânnıñg leşkeriniñg köbtigin körüb müteĥayyir boldılar. Çün Hân sipâĥ-ı bîgirân bile kildi. Ümerâ ve leşker bile şehriñg etrâfin

42-a

Çün Semerқandnı kamal itib olturdılar. Bu ĥaber her tarafge yetüşti. Sultân Üveys Mîrzâkim Taşkenddin kilib irdi. Emîr Muhammed Mezîd bile mülâĥĥî bolub bu ĥaberni işitib ĥavf itib filhâl Taşkendge қayıttı. Emîr Mezîd Tarhân Kîşge barıp Bâbur Mîrzâğa қоşıldı. Çün Sultân 'Alî Mîrzâniñg nifâkı Hoca Kuţbeddîn Muhammed YaHYâğa zâĥir boldı Kîşge kişi yiberib Bâbur Mîrzânı kilmekge mecâl bolmadı. Sultân 'Alî Mîrzâ bu ĥâldin ĥaber tapıp muzđar bolub ba'zı ümerâ bile meşveret itib muñga қарар birdilerkim âĥir Hoca Muhammed YaHYâ Semerқandnı Bâbur Mîrzâğa birürni üçün biz ândın burunrak Şibanî Hânğa birmesimiz.

Mışr'a:

Ki bârî çon merâ nebûd nebâşed digerân râhem

Beyit:

²⁰⁰ "Ey Allahım kazadan sonra rıza dilerim."

²⁰¹ "Ey İmran'ın oğlu benim rızam kazamla birlikte senin rızandadır hoşnut tutmaktadır."

Her ki bā u der-i irādet zed

Der-i gencîne-yi sa'ādet zed

Hubb-i ū rā kesî ki pîş bord

*Reh be-genc murād-i hîş bord*²⁰²

Bes pinhānî mu'temedleridin birini mektûb bile Şibanî Hānnîᅡ aldıge yiberdi. Mektûbnîᅡ mezmûnı bu irdikim:

Beyit:

Coz-i āstān-i tevam der cihān-penāhî nîst

*Ser-i merā becoz-i in hevālegāhî nîst*²⁰³

Eger meniᅡ günāhımnı 'afv itseler körnüşlerige barurmen. Hān bildikim rāst itedur. Fîlhāl Emîr Hāvend Buᅡārānkim ᅡadîmü'l-eyyāmda Buᅡārādn Türkistānga barıb

42-b

Hocā Nāşırüddin 'Abdullah'nıᅡ mülāzemetin itib soᅡgra Hānnîᅡ mülāzemetiᅡa kilib irdi. Mektûb bile Sulᅡān 'Alî Mîrzā ve Hoca Muᅡammed Yahyā ve şehr ekābirleriᅡa yibardılar. Çün ol şehrge kildi ol Hoca Muᅡammed Yahyāᅡa Hānnîᅡ peygāmın yetkürdi. Hoca ᅡabül ᅡılmadı. Āndın soᅡ Sulᅡān 'Alî Mîrzānıᅡ aldıge kilib ānıᅡ bile ᅡalvetde ittifaᅡ itib sözni bir yerde koydılar. Hoca Mîrzānıᅡ ilçi bile ᅡalvetde sözleşgenidin bedgümān bolub her kün Mîrzānı paylab yürür irdi. Bir kün heme namāz-ı cum'a oᅡumaᅡᅡa cem' boldılar. Mîrzā müttefiᅡ bolᅡan ādemleri bile atlanıb Dervāze-i Çehār Rāheni açıb ᅡıkıᅡ Hānnîᅡ mülāzemetiᅡa kildiler. Hān körnüş birib porsiş-i müşfiᅡāne ve nevāziş-i şāhāne bile serefrāz ᅡıldı. Muᅡammed Tîmür Sulᅡānnıᅡ ᅡargāhınıᅡ yanıda āᅡᅡa ᅡargāᅡ tikib birib i'zāz ü ikrām bile ānda olturguzub buyurdi. ᅡabl-ı şādîni şedāᅡa kirküzdiler. Şehr ᅡalkı bu ᅡāldin āᅡāᅡ bolub Hoca fîlhāl atlanıᅡ herçend ilni dervāzeni bend itib ᅡamal bolmaᅡᅡa tergîb itdi. Hiç kişi ᅡulaᅡ salmadı şehr ümerāları mişl-i Emîr İbrāhîm Cāfi ve Emîr Heybet ᅡoçın ve Emîr Sulᅡān Hüseyin Argün ve Emîr 'Abdulvahāb Şıᅡavul tamāmî ekābir-i şehr bile ittifaᅡ itib tuᅡfe ve pîşkeşler alıᅡ şehrdin ᅡıᅡtılar.

Nazım:

Bā tîr ᅡazā siper necūyed huşyār

Bā ᅡamle-yi taᅡdîr çe şehrā çe hişār

²⁰² "Her kimki ona yöneldi, Saadet hazinesinin kapısını ᅡaldı, Onu seven kişi amacına ulaşıᅡ muradının hazinesine erdi."

²⁰³ "Senin eşiᅡinden başᅡa cihanın sığınaᅡı yok, Başıᅡımıza bundan başᅡa havale yeri yok."

Hiftān ze rizā kon o hişār ez teslim

Bā heyl-i hevādişet çū ofted peykār²⁰⁴

El-kışşa kilib Hānnı kördiler āndın soñg Hoca Muhammed Yahyâ hem nâ
‘ilâc bolub iki oğlı

43-a

Hoca Zekeriyâ ve Hoca ‘Abdulbākî ve yana Mevlāna Kemālleddin Hoca Hāvend ve Hoca ‘Abdullātîf ve naķib Emîr Abdalbāsiţ ve Cenāb-ı Hoca Hired Kāzî ve Hoce Ebūlmefāhir ve ğayr hem bile kilib Hānnı kördiler. Hān, Emir Cānuvefānı daruđalıķ mansıbığa ta’yın itdikim Emir Celālüddin-i Şānî Tarhān ve ānıñ birāderi Emîr Fāzıl Tarhān bile şehrni zabt itib ğāyibniñ mālın hazāneğa yetkürgey ve hemol kün köç kılib Kān-ı Gilge kilib tüşti. Her kün Tîmür Sultān bile Sultān ‘Alî Mîrzānı körnüşge taleb itib mihribānlıķlar körküzür irdi. Hoca Kuţbüddin Muhammed Yahyâ dibdurkim: eger Şibanî Hānnıñ bu tariķada fezāil-i nefsanî ve haşāil-i rühānisidin burunraq vāķıf bolsam irdi. Okātımnı bu bî-‘akl şehzādelerniñ şöbetlerige zāî’ kılmaz irdim. Zamanede Şibanî Hān dik mürşid yoķdur.

Beyit:

Ānrā ke hān be-hizmet-i ğod beħşid iħtişāş

Ez şed hezār ķayd beyekdem koned ğalās²⁰⁵

Fethdin bir neçe kün burun şeyhülislām Nizāmüddin Hoca Ebūlmekārim, Kışge barıb irdiler. Şibanî Hān fethdin soñg Semerķand ekābirleridin soradılkim ol Hazret ni üçün Keşge kittiler. Alar kitgenleriniñ sebebin ‘arżğa yetkürdiler. Şibanî Hān ‘ināyetāmîz mektüb yazıb yiberdi.

Kıt’a :

Der ān nāme merkūm derek-i emānî

Vezān rik’a ma’lūm meārib-i neyl

Sevād-i ‘ibārat-i ğoş ber beyāzeş

Çū ber ğāter-i rüşen efkār-i şāyib²⁰⁶

²⁰⁴ “Kaza oklarına siper bulamadı akıllı, Takdirin hamlesine ne sahra dayanır ne hisar, Zirhlar razı olur ve hisarlar teslim, Ordunun savaştan haberi olunca.”

²⁰⁵ “Han bir kişiyi kendine hizmetine mahsus kılsa, Onu yüzbin prangadan bir anda kurtarır.”

²⁰⁶ “ O zikredilen mektupta cehennemden kurtuluş, O rik’ada muradına erme, Kağdın beyazı üstündeki yazı parçaları, Aydınlık bir gönülde dürüst fikirler gibi.”

Hoca Nizāmüddin Ebūmekārim hoşhāl bolub kilib ‘ināyāt-ı hüsrevāneğa mazhar

43-b

Boldılar ve iki ferzendleri Dîzeķde irdi. Ālarğa hem kişi koyub kiltürdiler ve Buḥārādın hem Hoca Hāvend ve Sa’adüddîn Hoca İbrāhîm kilib irdiler. Her kün Şibanî Hānnıñg hizmetlerige Semerķand ve Buḥārā uluğları cem’ bolur irdiler. Bir niçe kündin soñg Kān-ı Gildin köçüb Kūhek Suyınıñg kenārıda Ferāşān қaryesiğa kilib tüştiler. Hoca ‘Alî Baynıñg oğlı Emîr Cān ‘Alî ol eşnāda Hoca Ribātığa barıb irdi. Tā kim mülāzımlarını müselleḡ kılıb şehрге kirküzgey. İştitti Sultān ‘Alî Mîrzā çıkıb Şibanî Hānnı körüb şehrnı biribdur. Fîlhāl tuḡfe ü pîşkeşler alıb kilib Hānnı körüb iltifāt-ı şāhāneğa müşerref boldı. Şibanî Hān Buḥārādın atlanganda Cenāb-ı ‘Abdūrahîm Şadrnı koyub kilib irdi. Semerķandnı alğandın soñg Buḥārāğa fetḥnāme yiberib Mevlānā Şadrnı taleb itdi. Ferāşān қaryesiğa Hān kilib tüşken vaķtde ‘Abdūrahîm Şadr Buhara’dın kildi. Mundın bir neçe kün ötkendin soñg Hānğa haber yetkürdilerkim: Emîr Cān ‘Alî bir cemā’a bile ittifaķ itib Sultān ‘Alî Mîrzānı aradın alıb çıkıb serkeşlik itmekniñg şadedidedürler. Hān Şadr bile maşlaḡat itib muñğa karar birdilerkim Sultān ‘Alî Mîrzā bile Emîr Cān ‘Alîni nifaķ itmeslerdin burun siyāsetğa yetkürgeyler.

Mışr’a:

Ser der ser-i ān konî ke der serdārî²⁰⁷

Ve hemol kiçe ikevin tutub қatlğa yetkürdiler ve Hoca Muḥammed Yaḡyānı hem tutub bir cemā’anı ānıñg

44-a

Muḡafazatı üçün қoydılar ve Hoca Hired Kāzîni hem muḡkem itdiler. Erkān-ı devlet didiler bularnıñg serkeşliklerige sebep mällarnıñg ferāvānlıķıdur. Mällarnı alıñg. āndın soñg serkeşlik ite-almaslar.

Bes Hān ḡükm itdikim Semerķand ekābirleridin her kişi memleket işlerige daḡl itib yürügen bolsa mällarnı zabt itsünler ve ‘Abdūrahîm Şadrğa buyurdılar: Hoca Muḥammed Yaḡyānıñg ve ferzendleriniñg emvālin zabt itsün ve Şemsüddin Muḥammed Şadrğa buyurdılar tā kim Hoca Hired Kāzîniñg emvālin zabt itgey ve Emîr Bîk Atağa Emîr Abdūlbāsiḡniñg emvālin zabt itmekni buyurdılar ve Çağatay ümerālarınıñg esbāblarnı zabt itmekge bahādırlarnı buyurdılar bir neçe künde bahādırlar ol miķdār māl taptılarkim köb yıllarnıñg içide ol miķdār emvālnı tapmaķ muḡāl irdi. Şadrnar zabt itgen mällarnı kiltürüb ḡazineğa tapşurdılar. Ve ḡazret-i

²⁰⁷ “Önderlikteki başını kaldıranı başından etmeli.”

‘Abdülmü’min Dîvānkim burun Sultān Aḥmed Mîrzānîᅇ divānı irdi. El-ᅇāl zamāne havādiᅇi sebebidin māl ve esbābı ᅇolıdın kitib kūᅇe-i ‘uzletde olturub irdi. ᅇān ānı ᅇaleb itib dîvānlıᅇ mansıbın birib özi bile ᅇehrge iltib ᅇāzret-i ᅇocanıᅇ kiᅇileri ve mürîdleriniᅇ māl ve esbābların kiltürüb

44-b

ᅇazîneᅇa kirküzdiler. Ammā ᅇāzret-i ᅇocanıᅇ dūnyāᅇa meylleri yoᅇ irdi. Ammā anaları ve ᅇaremleri ve ferzendleride ol miᅇdār metā’ ve üy esbābları ᅇilā ve cevāhir bar irdikim ᅇesābᅇa rāst kilmes irdi. Ol eᅇnāda ᅇoca Maᅇmūd Dîvān hem Buᅇārādın kildi. ᅇün ᅇeyᅇᅇ’ül-islām ᅇeyᅇ Ebūleysnîᅇ evlādları başᅇa ekābir dik umūr-ı mülkge daᅇl itmes irdiler.

Beyit:

Kesî kû be-gîᅇî bûd hūᅇmend

Neyābed zi āsib-i gîᅇî gezend

Be-endîᅇe bunyād kārî koned

Kizān ᅇiᅇ rā ᅇiᅇārî koned

Bih peyᅇüle-yi der koned cāy ᅇiᅇ

Ke dared derū bāᅇ kālāî ᅇiᅇ

ᅇıbanî ᅇān ol ᅇāzretni menāᅇıb-ı ‘alîyeᅇa ᅇāᅇ itdiler ve ᅇoca ᅇāvendni ᅇeyᅇ’ül-islām itdiler ve ᅇoca ‘Abdullaᅇîᅇ’ni ᅇāzî itdiler ve miᅇᅇ tenāb yer birdiler.

Ve ᅇoca Ebū’lmeᅇārimᅇa ᅇükm itdilerkim: sefer ve ᅇuzurda rikāb-ı hūmayunnıᅇ mülāzımlarındın bolᅇaylar.

Ve ᅇoca Münîrni Buᅇārā ekābirleridın itib Buᅇārā ‘azmî ruᅇᅇatın birdiler ve sultānlar ve emîrler ve bahādırlar üçün Semerᅇand ahālilerige amān birgenleri üçün salᅇut salıᅇ Maᅇmūd Dîvānᅇa ānı ahālidin alıᅇ cem’ kılmaᅇᅇa emr itdiler ve Emîr Bîk Ataᅇa mühürdārlıᅇ mansıbın birdiler. Ol eᅇnāda ᅇānnıᅇ ᅇāᅇırige kildikim Sultān Aḥmed Mîrzānîᅇ ᅇaremi ᅇādîᅇe ᅇānımnı ᅇayd-ı nikāᅇige kirküzgey ve ol Sultān Yūnus ᅇān

45-a

-nıᅇᅇ kızı irdikim Moᅇol ᅇānlarındın irdi. Ānı nikāᅇige kiyürdi. Ammā ᅇıbanî ᅇānnıᅇ ümerāları ittifaᅇ bile neᅇe mertebe ‘arz itdilerkim: ᅇāzret-i ᅇoca Muᅇammed Yaᅇyānı ᅇatlı itgeyler yā Mekkege yibergeyler. ᅇün ᅇıbanî ᅇānnıᅇ ᅇocaᅇa ihlāᅇ ü ‘itikaᅇı bar irdi, ᅇabül ᅇılmadı. Ümerā ᅇücüm itib ᅇānnı öz ᅇavrige ᅇoymadılar. Han nā-‘ilāc bolub ᅇocanı ᅇaleb ᅇılıᅇ didi: Ümerā maᅇᅇlaᅇatnı ānda körübdurlarkim; Siz Mekkege barᅇaysız. ᅇāzret-i ᅇoca didiler: köb müddetlerdin beri özümniᅇ hem köᅇᅇlimde bu müdde’ā

bar irdi. Rūzgār ‘alāyıkı sebebidin bara-almay yürür irdim. İmdi Hân-ı şāhibkırānıñ devletleridin bu maqşadımğa yetermen. Bes hemol kün ruşsat alıb Ferāşān kıaryesidin Bağ-ı Māturıdgākım menzil-i şerıfleri irdi, barıb ferzendlerini taleb kıılıb vaşiyetler ittiler. Şıbanı Hân, Özbek ümerālarınıñ kütēhendış ve nādānlıklarıdın āgāh irdi. Cenāb-ı Şadāretmeābnı taleb itib bir özige maşşūs atnıkım bir kıçe kündüzde otuz fersahğa qarıb yol yürür irdi, yiberib peygām itdikim bu yügürek atnı minib (el-Firāru mimmā lâ yutāku min suneni’l-murselın) ‘nıñ fehvāsıdın bā-ħaber bolğaylar. Çün Şadr barıb atnı Hocağa birib Hānıñ peygāmın yetkürdi. Hoca ta’zım ve du’ā ve şenādın soñg didiler. Taqđırde qalemniñ haqqımda ānı yazğandırkim men bu cemā’a

45-b

-nıñ qollarıda şehıd bolğaymen. Āndın kaçıb kıutula-almağumdur. Bes her nimekim dib irdiler vukū’ğa yetti.

Şıbanı Hānıñ İkilenci Hārezm Üstige Barganıñ Beyanı

Nāmdār fethleriniñ cümlesidinkim ‘ālî mıqdār sultānlarğa müyesser bolub Hārezm diyārınıñ fethidur. Mundağ taħkıkğa yetibdurkim evvelde Hārezm memleketi Deşt-i Kıpçaq nāhiyeleriniñ bilād-ı ma’müreleridindir ve şāhibkırān bolğan uluğ pādişāhlarğa mundın gorız yoqdurkim Hārezm memleketi taht-ı hükümetleride bolğay neçünkim eger mağrib tarafıdın bir şāhibkırān maşrıq tarafınıñ fethi üçün ‘azm itse ve Hārezm diyārığa mālİK bolmasa ve ānıñ a’dā-yı devleti ol diyārğa müstevli bolsalar ve āñğa ol diyār ehliniñ mededleri bolmasa meşāriq-ı arzınıñ futūhığa ikdām ite-almasdur. Nı üçünkim Hārezmîlerniñ cengcūlarınıñ muħātereleridin endışe kıılır ve eger maşrıq tarafıdın birev mağrib teshıri üçün ‘azm itse ğarb ma’muresiğe dāhil bolğanda evvelgi bilād oldur başlab ānı müsahħar itib kuvvet tapmasa ğarbnıñ ‘azmi āñğa su’ūbetdin ħālî irmesdur. Fılcümle Hārezm memleketiniñ teshıri her kimge dest birgen irmesdür ve ol bilādınıñ fethiniñ yumnu bile ve Hārezm cengāverleriniñ mededleri bile şark ü ğarbnı feth kıılıbdurlar ve ānıñ teshıri nāmdār sultānlar

46-a

ve kāmkar ħaķanlarınıñ maħall-i faħrleri bolubdur.

Beyit:

Her ke şod pādişāh der Hārezm

*Geşt feth-i memālik ū rā cezm*²⁰⁸

Çenānçi burunğı pādişāhlarınıñ tārıhleridin āgāh bolğan kışilerge bu ma’nā zāhırdurkim nāmdār pādişāhlarınıñ köbraqları Hārezm teshıriñiñ vāsıtası bile memālikge istilā tapıbdurlar. Nāmdār pādişāhlarınıñ cümleleridin Atsız

²⁰⁸“ Kim Harezme padişah olduysa, Onun devleti sağlamaştı.”

Hârzemşâhkim Hârezm sultânlarınınġ evvelidur. Çenânçi târihlerininġ fehvâlarından ma'lûm bolurkim ânınġ atası Sultân Sencer ibn-i Melikşâh Selcûkîninġ tâştberdâr gulâmı irdi. Ol künlerde Hârezm memleketi Sultân Sencerninġ tâştânesiġa muqarrer bolġan vazîfe irdi. Atsız, Sultân Sencerninġ tarafından ol memleketninġ hükümeti ve istilâsiġa dest tapıb irdi. Hârezmning hükümet ve şevketi ânınġ dimâġın fâsid itib Sultân Sencerninġ itâ'ati caddesidin münharif bolub muhâlefet 'azmin cezm itdi. Bâ-vücüd za'if neseb özini saltanat ve istilâġa müsteħaķ bilib irdi. Munınġ sebebi ol memleketninġ bahâdırlarınınġ bâ-ķuvvet ve âmüzġarlıķı ve leşkerininġ cerrârlıġı irdi. Sultân Sencer bu hâldin âġâh bolub Hârezm üstige atlandı. Tâ kim ol müfsid gulâmın yer bile yeksân itgey. Ayturlarkim: Sultânning bu 'azmiġa sebep bu irdikim Reşîdüddîn Vatvâtķim nâmdâr şu'râdın irdi.

46-b

Bu maṭla'nı Atsıznıġ medħide dib irdi.

Beyit:

Tâ Melik Atsız be-taḫt-i mulk der âmed

*Dovlet-i Selcûķ o âl-i ū be-ser âmed*²⁰⁹

Bes Sultân Sencer uluġ leşker bile Hârezmġe 'azm itib ġizmetide melik'üş-şu'arâ Hekîm Enverî hem bar irdi. Çün Hezâresbġe yetüştiler ahâli ķal'anı ihtiyâd itib ķamaldılar. İttifâķen Reşîd Vatvât hemol ķal'ada bar irdi. Enverî bu rubâ'îni atıb oķġa baġlab ķal'anınġ içiġe atdı.

Rubâ'î:

Ey şâh-i cihân-i rūy-i zemîn kesbter est

Ve zi dovlet-i iķbâl-i cihân ġesbter est

Emrūz beyek ġemle-yi hezâresb begîr

Ferdâ Hârezm şed Hezâresbter est.

Ve Vatvât bu rubâ'îni kūrūb müteġayyir bolub bir beyt bile cevâb itib oķ bile ķaytarıb yiberdi.

Beyit:

Ger ġaşm-i to ay şâh şeved Rustem gord

*Yek ġer zi hezâresb-i to ne-tevâned bord*²¹⁰

Ayturlarkim munınġ soġġı kūni ķal'anı fetħ ķılıb Sultân ġūkm itdikim Vatvâtın tapıb yetti pâre ķılsunlar Vatvât özini Enverîġe taşlab irdi. Sultân

²⁰⁹ "Melik Atsız mūlkūn tahtına ġeçince, Selcuk Devleti ve hanedanı ortadan kalktı."

²¹⁰ "Ey şâh senin dūşmanın Kahraman Rūstem bile olsaydı, Bin atından (Hezâresb'inden) bir eşek dahi alamazdı."

hamāmdın çıkıb kilür irdi. Enverî Sultānıñ qarşusıǵa kilib tiz büküb didi: Vaṭvāt bir za’if cānverdurkim yetti bölmekge qābl irmesdür. Eger iki pāre kılsalar yaqşıraǵ bolur irdi. Sultān tebessüm kılıb günāhın ‘afv itdi. El-kıışsa āndın soñ Sultān Hārezm üstige barıb köb müddetler ānı muḥāşara kılıb neçe neçe mertebe ceng-i sultānî kılıb qal’agırlıkniñ türlü esbābların tayyār itib ašlā āñǵa dest tapa almadı. Āhir muñǵa rāzı boldıkim Atsız qal’adın çıkıb at üstide Sultānǵa ta’zım bile selām

47-a

Birib izige qayıtıb kitgey. Tā kim Sultān qal’anı ala-almadı digen söz meşhūr bolub şevketi sınmaǵay. Atsız bu sözni qabūl kılıb çıkıb Sultānǵa selām birib qayıttı. Āndın soñ Sultān hem leşkerini alıb öz vilāyetiǵa mürāca’at kıldı. Āndın soñ Atsız kuvvetlenib Hārezm devleti teraqqıǵa yüz koydı. Çün Sultān Sencer Guzlarıñ qollarıda esır boldı. Atsız Sultānı ḥalāş itmek bahānesi bile Hārezmdin çıkıb Māverāü’n-nehr ve Ḥorāsān memālikige istilā taptı. İki yüz yıl geçe Māverāü’n-nehr ve Ḥorāsān memālikiniñ saltanatı Hārezm şāhlarıñ qollarıda qaldı. ‘Irāq ve Hindūstān hem ālarıñ taht-ı taşarruflarıǵa kirdi. Soñra kevkebe-yi Devlet-i Çengizî Hārezmşāhiye Devletleri esāsın zır zeber itdi. Ğarāz-ı Hārezmniñ fetḥi her pādīşāhǵa müyesser bolǵan irmesdur. Emır Tīmūr kilib hem neçe mertebe ağır leşker bile muḥāşara kılıb ū āhir eyyāmıda fetḥ kıldı. şāhibkırānlardın hıç birleri Şibanî Hān dik āsānlıq bile Hārezmni ala-algan irmesdurlar.

Beyit:

Beher sū ke baḥteş ferāzed ‘alem

Nihad fetḥ o noşret bedān reh-i ğadem

Beher cā ke ‘azm sipāheş būd

Nesīm-i zefer-i peyk rāheş būd

‘Aceb nīst çon himmeteş ‘azm kerd

Be-yek ḥemle-i kes fetḥ-i Hārezm kerd²¹¹

Bu fetḥ-i nāmdār dāstānınıñ tafşili bu tarıqadadurkim: çün Şibanî Hān tamāmî Türkistān bilādları ve Māverā’ün-nehrni müsahḥar kıldı. Türkistān vilāyetini Köçkünçi Hānǵa tefvız itdi ve Taşkendni ānıñ birāderi Siyünc Hoca Hānǵa tapşurdı ve Andicānda Cānıbeg Sultānı hākim itdi.

²¹¹“ Her tarafta bahtın yükseldi alevi, Adım attığın yere fetih ve zafer koyuldu, Ordunun gittiği her yerde, Zafer rüzgarının ulaşı yollarındaydı, Şaşılacak bir şey yok senin himmetinle azmettiler, Tek hamlenle Harezmi feth ettin.”

47-b

Şehruhiyeğa Emîr Ya'kûb Vefādârı hâkim itdi ve Semerqandnı Ahmed Sultânğa tapşurdı ve Hişârı Hamza Sultân ve birâderi Mehdî Sultânğa tapşurdı ve Tirmizni Seyyid Muhammed Sultân ibn-i Seyyid Babahânğa ve Künduznı Emîr Kanber ve Seyyid 'Aşıkğa tapşurub memâlik umûriğa intizâm-ı tāmam yetüştü.

Kıt'a:

Zâlimân râ çû rûzgâr bukkâst

Rovneq-i kâr-i 'adl efzûn şod

Ez felek emn çon furûd âmed

*Fitne-i berbest-i bâr o bîrûn şod*²¹²

Ol esnâda haber kildikim Hârezm hâkimi Hüseyin Şûfî 'işyândın dem urub tuğyân yolığa qadem koyubdur. Fîlhâl Şibanî Hân emr itdikim leşker-i nuşretşi'âr aqtâr-i diyârdın serencâmların tutub kilib Buğârâda cem' bolsunlar ve özi Semerqand'dın kilib Buğârâğa tüşüb bir neçe kün tavaqquf itdi. Ol esnâda münâsib köründikim: Şehzâde-i ercümend 'Abdullah Bahâdır Sultânkim atasınıñ müsteqarr eyâletide qarâr tapıb irdi ve Buğâra hükümeti anıñ rây-i enverige mufevvez irdi. "en-nikâh-i sünneti" nıñ mezmûniçe mütesennin bolgay. Bes şehzâdeniñ nevvâbları toy başlab ol müşterî-i sipihr-i celâlet perde-i 'işmetniñ nâhîdi bile muqârin boldı. Āndın soñ 'asâkir-i manşûre kilib cem' boldılar. Hân ekâbir ve eşrafnı hâs hil'atlar bile serefrâz itib leşker bile Buğârâdın çıkıb Qaraköl tarafıge 'azm itdi. Çün ol vilâyet vâlisi Mehdî Sultânıñ bî-ihitimâmlığı sebebidin ihtilâl ve perîşanlıqğa yüz koyub irdi. Ve Mehdî Sultân ra'iiyet ri'âyetide ihmâl itgeni cihetidin bîkâr bolub

48-a

Hişâr tarafıge kitib irdi. Hân Seyyid 'Abdülğaffâr Dîvânni ol vilâyetniñ zabtı ve nesaqı üçün buyurdı. Ol âvânda qış kilib ittifaqen ol yıl gâyetde savıq boldı.

Beyit:

Çenân ceş sermâ koned dest bord

*Ke nî püstîn dâfi' âyed ne burd*²¹³

²¹² "Zalimlerin ağlama vaktidir, Adil için parlaklığı arttı, Gökten huzur aşağı indi, Bağlanan fitne yükü dışarı çıktı."

²¹³ "Öyle soğuktu ki ordu nasıl harekete geçsin, Ne kürk korur ne kaftan."

Hân Karaköldin köçüb Āmūye Deryāsınıᅇ kenārıᅇa kildi ve çün Çārcūy Qal’asıᅇa yetüştü. Emîr Yār ‘Alî Könlenkim Sultān Hüseyn Mîrzā ānı qal’āᅇa ᅇākım itib irdi. Ĝāyet ᅇavf ü hirāsdın Hānᅇa kişi yiberib ‘arz itdikim: eger günāhımnı ‘afv itseler qal’anı birib muᅇî’ bolurmen. Han kişisige serpāyî birib yanıᅇa Emîr İbike Tarᅇānnı қоşub yiberdi. Soᅇᅇᅇi küni Emîr Yār ‘Alî tuᅇfe ü pîşkeşler bile kilib iltifāt-i şāᅇāneᅇa ihtişāş taptı. Hān Çārcūy Qal’asınıᅇᅇ ᅇükümetin Emîr Muᅇammed Şālihᅇa müselleᅇ tutub buyurdıkim: Emîr Yār ‘Alîniᅇᅇ köçin Ordu-yı Hümāyūnᅇa yiberib ziyādet-i esbābᅇa mutaşarrıf bolub qal’anıᅇᅇ muᅇāfazatıᅇa iştiᅇāl körküzgey. Çün Emîr Yār ‘Alîniᅇᅇ köçi Ordu-yı Hümāyūnᅇa yetüştü Hān emr ittikim Emîr Yār ‘Alîniᅇᅇ köçi Karakölde tavaᅇᅇuf itib özi Hārezm leşkeri ᅇarafıᅇe müteveccih bolᅇay. Çün Hān Çārcūy teshîridin fāriᅇ boldı, Hārezm ᅇarafıᅇe yürüş itdi ve ᅇiç yirde tavaᅇᅇuf itmey. Menzil ü merāᅇilni ᅇayy qılıb Hārezm ᅇavālisiniᅇᅇ yavıᅇıᅇa yetüştü. Fermān boldıkim: Şehzāde Sultān Muᅇammed Tîmür ve ‘Abdullah

48-b

Sultānnı bahādırlar bile Yurtavulı resmide ᅇoyūk yolıdın yiberdiler. Sultānlar biş miᅇᅇ kişi bile kilib uruş başladılar. Hān hem ileridin kilib Hārezm ᅇavālisıᅇa tüştü ve birevni ilçi qılıb Cîn Şūfiᅇa yiberdi. Nāme mezmūnı buᅇim bu qal’anı feth qılmak için kilibdurmiz. Eger fethi müyesser bolmasa kayıtmak mümkün irmesdür.

Beyit:

To mî dānî ke ger men kîne ᅇāᅇem

Niyāred kūᅇ tāb-i in sipāᅇem

Eger leşker keşem ber keşver-i Rūm

*Ne keşver māned o ne kayşer-i Rūm*²¹⁴

Dānālıᅇniᅇᅇ lāzımı budurkim devleᅇᅇāᅇlik yolıdın mülāzemetimizᅇa kilgeysin.

Beyit:

Ey ki der çū nāle zencîr be in dergāᅇî

*Nāle be-guzār derā ez der-i do(v)leᅇᅇāᅇî*²¹⁵

Cîn Şūfi bu devletdin yüz kaytarıᅇ qal’asınıᅇᅇ muᅇkemlikige inanıᅇ itā’at makāmıdın munharif boldı ve nāsevāᅇ cevāᅇlar yiberdi. Neçün kim Hārezm

²¹⁴ “Sen bilirsin, eᅇer ben kinlenirsem, Bu orduma daᅇ bile dayanmaz, Eᅇer Rum ülkesine sürsem ordumu, Ne ülkesi kalır ne de Rum kayzeri.” (Rum tabiri Anadolu, Rum kayseri ise Osmanlı padişahına işaret etmektedir)

²¹⁵ “Ey ki o kapının zinciri bu dergaha haykırıyor, Haykırışı kapıları geçip bu devlete ulaşıyor.”

Kal'ası gâyetde bülend ü muhkem irdi. Hân'ning âning kelâm-ı nâfercâmıning istimâ'idın nâyire-yi gazabı işti'âl tapıb buyurdıkim: Selâtin ve ümerânıng her biri bir mülçerga tüşüb qal'anı muhāsara kılmakğa iştiğâl körküzgeyler ve özi qal'anıng etrâfıga kilib her kişini bir mülçerga ta'yîn itib Pulhâne mevzi'ığa nüzûl itdi. Timur Sultân ve 'Abdullah Sultân ve tamâmı bahâdırlar dest-i rāst ve dest-i çebdin her biri öz mertebeside ta'yîn tapıb qal'anıng etrâfın ihâta kıldılar.

49-a

Her kün bahâdırlar qal'anıng kenârığa kilib uruş başlar irdiler. Çün Hoyûk yolu uzak ve leşker gâyetde köb irdi. Azuqaları tamâm boldı. Hân her tarafge çapavul atlı yiberdi. Âlar Hoyûk havâlisidin köb at ve tive ve öküz ve koy tapıb leşkerge kiltürdiler. Hân ve sultânlar bu ma'nânı yahşı tefe'ul itib bu ma'nânı fethniğ mukaddemesidin sanadılar. Sultânlar ve bahâdırlar ittifaq bile hânğa 'arz itdilerkim: Eger bizlerge hüküm bolsa elhâl yükürüb qal'anı alurmiz.

Mesnevî:

Be-tâyîd-i perverdigâr-i kadîm

Be nîrüyî bâz vey hân-i 'azim

Der âyîm ez reh-i ceng o neberd

Ber ârîm ezîn tûde-yi hâk kerd

Beyek hamle-yi mâ comle merdân kâr

Çü in qal'a sâzîm vîrân hezâr

Hân didi: Hâlen bu qal'ada Türkmenlerdin bir cemâ'a yekcihet bolubdurlar. Can ü hemîdin uruşda küşeşler iterler. İhtimâli barkim: bu sûretde âlardin leşkerge âsîb yetüşgey. Maslahat budurkim birneçe kün tevekkuf itemiz. Kün be-kün âlarnıng kuvvet ü muknetleri za'afğa yüz koyar. Bara bara qal'anı almaq âsânrak bolur. Der vâqi' bu endişe hikmet ü maslahatge makrûn irdikim hemânâ memer-i ilhâm-ı Rabbânîdin hânıng hâtırığa hutûr itib irdi.

Hânıng Cîn Şüfiğa Nâme Yibergeni ve Cîn Şüfi'nin Cevâbıng Beyanı

49-b

Şibanî Hân tiledikim Cîn Şūfîğa nāme yiberib nasihat kılğay. Bes münşîge buyurdi: Nāme yazıb tayyâr itdi. Bu mezmündakim bu ƣal'anı feth kılmagunçe hîç vech bile kitmekümidür. Eger nasihatni ƣabûl itsenġ 'ināyet-i pâdişāhî bile serefrāz bolursin. Emr itdük tā kim tamāmî Türkistān ve Māverā'ün-nehr'din ġalle kilgey. Tā şehrni almasaƣ ƣayıtmak hiyālî muhāldur. İmdi maslahat āndadurkim tezerru' ü niyāz bile kilib iltifāt-ı hüsrevānedin hürrem bolub hatālarıngġa 'afv riƣa'î ƣıkilgey.

Hân buyurdi ol nāmeni oƣġa baġlab ƣal'anıng içige atdılar. Ahālî nāmeni alıb iltib Cîn Şūfîğa birdiler. Cîn Şūfî ol nevāzišnāmeniġ kim hakikatde necatname irdi mazmunıdın agahlık tapıb cehl tili bile mundaġ nālāyƣ cevāb yazmaƣnı buyurdi. Mezmünü bu irdikim: Bizniġ bu hasîn-i hasінде mutehassin bolub muhāfazatga iştiġāl körküzmekimiz Sultān Hüseyin Mirzāğa devlethāhlık üçündür. Tizdurkim sultāndın ağır leşker bizlerniġ mededimizge kilgüsidür ve bu ƣal'anıng içide hem on miġ cengi bahādırlarımız bardurkim ālarınıġ köbrakları hîş ü aƣrabalarımızdındur ve dört yıllık azuƣamız mürettebdür. Tā tende başımız ve bedende cānımız bardur. 'Acz ü zebün

50-a

-lık tarikin ihtiyār itmes. Mizniġ ve tamāmî ƣal'a ehlining okātımız hemişe uruşda ötedür. Ve uruş devām bizlerniġ 'âdetimizdür. Hîç vech bile bizlerge uruşdın melâlet yokdur. El-ƣışsa bu nāmeni oƣġa baġlab hānniġ ordusu tarafige atıb yibardılar. Çün hattnı kiltürüb hānġa birdiler hān nāmeni mutāla'a ƣılıb mezmündın āġāh bolub didi: Tā bu cāhil bedbahtnıġ ayaƣı rüzġâr-ı sadmeleriniġ taşıġa tigmese uruşdın ilig ƣikmesdür. Lācerem emr boldı: leşker ol yirde karar tutmaƣnıġ serencāmın tuta birdiler ve selātin ve ümerā ve erkān-ı devlet ve tamāmî leşker ol yirde ƣışlak terhin başlab yıġaçdın ve ƣamışdın özlerige üyler yasamaƣġa muƣayyed boldılar. Hārezmniġ ƣışını ve savıƣını āndagkim Fahr-i Hārezm İmām Ebū'l-Ƙāsım Cārullah Zemahşerî Hārezm savıƣı bābında inşā ƣılıbdurkim:

Kıt'a:

Hārezm hest ƣon gorre-yi zemherîr

Nisbet konî be-merdom-i ü hemçü düzeh est

Çün ol bilādniġ havāliside otun köb irdi, heme halk ot yaƣmaƣ bile savıƣnıġ şiddetleriniġ def'in iter irdiler. Leşker rahat bile ber ƣarar boldılar ve ġalle vechidin hem hîç tenglik tartmadılar. Neçünkim Karaköl zābiği 'Abdülgaffār

50-b

Dîvân izzetini üzmey. Galle kiltürürür irdi ve Maḥmūd Dîvân Semerḳandın ve ‘Abdullah Sulṭānning dîvānları Buḫārādın azuḳa yiberür irdiler.

Emir Hüseyin Ali Kongrat’ning Şehâdeti

Her âfrîdekim ‘adem şährâhıdın vücūd diyârınıḡ ḳarârgâhıḡa yetüştî. ‘Akıbet ecelniḡ semend-i rehneverdige minib fenâ biyâbânınıḡ bâdîyepeymâi boldı.

Bu icmâl-i tafsîli olkim bahâdırlar bir âḳşâm ḳal’âḡa kasd itib uruş başladılar Emir Hüseyin Ali Kongrat öz nökerleri bile tayyar bolub öz mülçerida peydâ ḳal’âḡa müteveccih bolub turdı ve nökerleri mülçerge barıb ḳıtâl ve muḫârebega kol uzattılar Cin Sufi anı körüb karvan bahadırlar bile ol rahnede turgan ahalining medetlerige kilib muharebe otıḡa işti’âl birdi. İki tarafın merdâne uruşlar ve küşeşler zuhârḡa yetdi. Emir Hüseyin ḳal’âḡa kirmekge kasd itib yavıḳ irdikim ḳal’anıḡ dîvârıḡa kol urgay. Cîn Şüfi oḳçılarḡa emr itdikim etrâf

51-a

-din tûr bârân kıldılar. Kazādın bir oḳ kilib Emir Hüseyinniḡ manglayıḡa tikib sernigün bolub yıḳıldı.

Bu vâḳı’anıḡ istimâ’ıdın ḡân begâyet mükedder ve perîşân boldı. Neçünkim Emir Hüseyinniḡ ata babadın ḡânḡa hukuk-ı hizmetleri sâbit irdi ve bahâdırlıḡda ve her hünerde serâmed-i rüzḡâr irdi. Ve ekser ümerâ ve sâyir nâmdârlardıñ âḡḡa şeref-i ihtisâs mevki’ kabulde bir mertebede irdikim ḡân âḡḡa kemâl-i imtiyâz birib ferzendim dib irdi. Selâṭîn ve ümerâ ve bahâdırlarḡa bu vâḳı’a-yı hâyileniḡ istimâ’ıdın ândag bir hâlet dest berdikim külâh urnıḡa başların yerge urdılarlar ve yaḳa urnıḡa sinelerin pâre kıldılar.

Kıt’a:

Sînehâ ez nâlehâ-yi zâr şod mânend re’d

Dîdehâ ez movchâ-yi girye şod hemçon ḡebâb

În yekî goftî derîḡ ân ḳâmet-i mânend serv

Vân diger goftî derîḡ ân çehre-yi çon âftâb²¹⁶

²¹⁶ “Sinelerde feryad figan gök gürültüsü gibi oldu, Gözler göz yaşı dalgalarından fanus gibi, Biri o servi boyluya yazık oldu, dedi, Öteki o güneş yüzlüye yazık oldu, dedi.”

Mesnevî:

*Eger beruy-i ber ferâz felek
Be-ref'et eger begozar-î ez felek
Ve ger çerh râ âverî zîr pâyî
Keşî bālâ-yî heftom serâyî
Ve ger revem sū-yî Hîṭâyî âverî
Ser-i kayşerân zîr pâyî âverî
Serencâm gîtî be-ḥâket keşed
Ecel der kemend helâket keşed
Hoşâ ânke ū nâm-i nîkū gozâşt*

Herçend bu vâkı' a-yı hâyile ḥännîṅ tezelsul hâtırığa sebep irdi. Lîken Cîn Şūfîniṅ bâreside mevâd kahr ü gazabı iştidâd tapıb leşkerge emr itdi:

51-b

Derkenar:

Faḳîr-i ḥaḳîr mütercimniṅ hâtırığa ândağ ḥuṭûr itedürkim: Şibanî Ḥân Ḥârezmni alıb zabt itib ândın sonṅ kayıtıb Buḥârâğa bargandur âniṅ tafsili bu nuşhada sehven ḳalıbdur yâ bu kim burunḡı nuşhada üşbu yirdin birinci varâḳ tüşüb yoḳ bolḡan irken bu nüşhanı âniṅ yüzidin yazıbdurlar beherhâl faḳîr nuşhada barın tercüme itdim nâzarlardın ümidürkim bu ‘özrim ḥâzretleride maḳbûl bolḡay.

Tâ kim keşret-i ihtimâm ve izdiḥâm-ı tamâm bile hücûm itib ḳal'ağa yükürgeyler. Bes leşker tûrlar ve nerdebânlarını mükemmel itib ḳal'aniṅ tarafıge müteveccih boldılar.

Şibanî Ḥännîṅ Kûhek Deryâsığa Köprük Ḳurganıṅ Beyânı

*Herke ū der zi varâḳ himmet nişest
Âmed ū râ guvher-i dolet be-dest²¹⁷*

²¹⁷ “Herkim ki himmet sayfasına oturdu, Devlet incisini ele geçirdi.”

Kiltürübdurlarkim bir pâdişâhnıñ bir dürr-i şehvârî hazînesidin yok boldı vezîrige gâzab itib didi: Eger dürrni tapmasañ seni dürrdik vücûdınğnıñ hazinesidin mefkûd itermen. Vezir ızdırâb-ı tamâm bile deryâ bar tarafıge yüz koyub qolığa bir kâseni alıb kilib deryâ lebide oturub kâse bile deryâdın su alıb taşqarığa töker irdi. Âdem-i Âbî'din bir cemâ'a deryâdın baş çıkarıb bu işniñ keyfiyetidin suâl kıldılar. Vezîr didi: Pâdişâhnıñ hazînesiden bir gevher yok bolubdur. Ânıñ için kiliburmen kim deryânıñ suyn kâse bile alıb kuruturmen. Tâ-kim ol gevherge oşşas bir gevherni qolğa kirküzgeymen. Su Âdemleri fiğân tartıb zâr u tezerru' bile didiler: Bu işniñni qoygıl ve deryânı kurutub munçe su hayvânlarını helâketge salmağilkim yok bolğan gevheriñniñ urnığa neçe neçe Gevherler tapıb birürmiz. Bir miqdâr pākize gevherlerni çıkarıb vezîrge birdiler. Vezîr didi: Âdem-i Âbî'de 'aql bolmas irken men bu kâse bile deryânıñ suyn kim ite alurmen mu sizler mundın

52-a

Vāhimeğa tüşüb munçe pākize gevherni qoldın birdiñizler. Su Âdemleri didiler: Bizler seniñ su alğanıñdın tevehhüm itmedük, ammâ himmetiñdin qorqdukkim dib durlar.

Beyit:

Kâr ne in gonbez(d)-i gerdân koned

*Herçe koned himmet-i merdân koned*²¹⁸

Ferd:

Beher durr der tek-i deryâ ki tevâned reften

*Gayr-i gevvas ki in kâr ber ü asân est*²¹⁹

Kıt'a:

Sehâb-i mekrumet-i ân pâdişâh-i deryâ dil

Ki lutfes âb-i hayât ez serâb beguşâyid

Ger ihtimâm koned naqs-i şuret-i çîn rā

*Be-lutf ez hem-i ebrüyî-i âb beguşâyid*²²⁰

Kıt'a:

²¹⁸ "İş göyüzüne gök kubbe yapmak değil, her ne yaparsa insanların himmeti yapar."

²¹⁹ "Gidebilene bütün inciler denizin dibindedir, Sadece dalgıç olana kolaydır diğerlerine zordur."

²²⁰ "O derya gibi engin gönüllü padişahın lutfuyla bengisuyu seraplar seraptan çıkaran cömertlik bulutu, Eğer gayretle ciddiyetle (kaşlarını çatarak bir işe yönelirse) lutfuyla suyunda çatık kaşları açılır. (istediği yöne çevrilir)"

*Zi ebr-i hencer-i ū bahr der gorîz âmed
Ki dâred âbile berpâ zi lu'lu' menşūr
Be nîm kaçre u yek zerre ber nemî âyed
Be-cenb-i himmet-i ū hâşıl cibâl buhūr²²¹*

Sene toköz yüz sekizde Şibanî Hân Buğarâdın Semerqandğa kim müsteğarr-i salţanatı irdi, kaçayıb Deryâ-ı Kûhekniġ kenârıġa tüştikim ol yir begâyet hoş havâ irdi.

Mesnevî:

*Hoşâ Âb-i Kuhek ki cânperver est
Meger menba'yeş çeşme-i kevser est
Be-lezzet çū mā' me'în hoşguvâr
Beher kes çū şîr o şokr sâzgâr
Zi berdest-i âbî ke hengâm-i mevc
Zened kûh râ mevcveş ser ber ūc
Çe âb ejdehâyî çon ser keşed
Do şed âdemî ra bedem der keşed
Îzū ger felek âverd intikâl
Berū tâķ bend dez şekl-i hilâl
Zi tâķ meh-i nov kocâ reh şeved
Ke tâķ-i felek nîz kûteh şeved²²²*

Çün yırak ū yavıķdın tahsil-i umūr üçün ubūr-i cumhūr ol bahr-i pürşürdın köb zerūr irdi. Âdemî ve sûtür dın neçeler ânġa gark bolur irdiler. Her lahza il hubb'ul-hâl bu mekâlġa müterennim bolur irdilerkim:

Beyit:

*Zi girye der tek-i âbem çū merdom-i âbî
Berūy-i âb zi bes mordenem meger yâbî*

²²¹“ Onun hançer gibi bulutları denizlerdeki delikli incilerden toplanıp sızıp gelir, Denizlerden daġlardan toplanırlar onun himmetiyle, (himmeti olmasa) tek damla düşmez.”

²²²“Ne güzeldir Kuhek ırmaġı can vericidir, Yoksa onun kaynaġı Kevser Çeşmesi midir?, O cennet pınarı gibi lezzetli, hazmı kolay, Ondan içen herkes ve şükre layık”

52-b

Hān bu hālñi körüp hüküm itdikim: hālāyığınñkim Hālikniñ emānetidürler āndın ötmekleri için ol deryāda sedd bağlab tazedin bir taş binā kılgaylarkim tamāmî su ol taşniñ astıdın ötker.

Rubā'î:

Şāhî ne bozorgî t'azim bâşed
Yā nefis-perestî tene'um bâşed
Şāh ān bâşed ke ber ten-i hîş nihed
*Rencî ke derû rāhet-i merdom bâşed*²²³

Ān şāh be-tehtcāh layîk bâşed
Kū tâbi' emr-i nehy-i Hālik bâşed
Herçend guşāde kerddeş foshet-i mulk
*Derbendguşāyeş Hālāyîk bâşed*²²⁴

Selātin ve ümerā ve erkān-ı devlet heme 'arz kıldılarkim bu seddñi bağlamak müşküldür.

Beyit:

Her kesî rā besten hevātir nîst hadd
*Rehne-i ye'cüc besten hāşşe-i İskender est*²²⁵

“erbāb'ud-duvel mulhemün”niñ Mezmūniçe güyā hān bu işni ite alurığa mülhem irdi. Ümerāniñ sözlerin qabul kılmadı ve buyurdu: heme selātin ve ümerā heyne ü hargāhların deryā kenārığa ber-pā kılsunlar. Fîlhāl heme āndağ kıldılar.

Kıt'a:

Zemîn Kūhek ez iqbāl-i hānî
Be-me'mūrî bih ez dār'ul-cinân
Hes u hārî ki būd ez cāyî berhast

²²³ “Şah dediğin kendinden büyük tanınamalı, yahut kendi nefesine düşüp rahat yaşamamalı, Şah dediğin halkının rahatı için kendini sıkıntıya koysun.”

²²⁴ “O Şah ki makamına olsun ve Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket etsin, Geniş mülkünü genişletirken kapıları açan yaratılmışlar olsun.”

²²⁵ “Gönülleri bağlamak her kişinin harcı değildir, Yecüc fitnesinin önünü almak İskender'e özgüdür.”

*Serāser bārgāh-i sāyebān şod*²²⁶

Hān himmet itekin bilige sançıp ol seddni bağlamakğa müteveccih boldı. Leşkerge sedd bağlamakñıñg ālāt ü edevātın hāzır itmekni buyurdı ve şehr uluğların taş kiltürmek ve yıgaç çapmakğa me'mūr itdi ve ümerā ve havāsni vert yumalamakğa buyurdı. Hān her kün kilib kār fermāyılıq itib buyurur irdi. Herçend kārđanlar ve üstādlar cidd-i cehd bile uluğ vertler yasab içlerin taş bile girānbār kılıb taşlar irdiler. Kōzlerge tağdik körülüz irdi. Ammā deryāniñg mevciniñg aldıde bir samandın ziyād bolmas irdi. Heme perîşān bolur irdiler.

53-a

Amma çün hān-ı 'ālî himmet her işge şurū' kılsa ol işni itmāmıga yetkürmekünce izidin kalmas irdi. Āhîr'ül-emr bu seddni bağlamakñıñg tariķi hānnıñg hātırıgakim ilhām-ı rabbānî bile mü'eyyed irdi. Zāhir boldı. Elhāķķ muhtera'tıkim hānnıñg hātırıdın zuhūrğa yetti. Mühendisler mütehayyir boldılar ve bir ay müddetide hānnıñg yumn-i devleti bile bir sedd bağladılarkim: İskenderniñg seddige berāberlik lāfın urar irdi.

Beyit:

*Tāk-i māh nev ki ber deryāyî gerdūn beste şod*²²⁷

Hemçū ebrū tāk in deryā ber ū peyveste şod

Elhāķķ bir işkim selātinge mekkārınıñg kollarıdın köb yılda bütkermek kilmes irdi. Bāvücūd berd-i harîf ve şiddet-i sermā-yi 'anîf (küzeg savıķı ve kāsım savıķınıñg şiddeti) bir ay müddetide mükemmel boldı. Munı te'yîd-i āsmānî ve hāngā bolğan sa'ādet-i 'aıyyesidin başķa nimege haml itib bolmağusıdur. Rebî'ül-evvel ayınıñg āhîri ve sene tokuz yüz sekizde (908) itmāmğa yetüştü.

Rubā'î:

Şîbānî Hān çū to sin himmet rāned

Ez comle şehān to sin himmet gozerāned

Karî ke be-ķarnhā müyesser neşodî

*Der moddet-i yek māh bā-temām resāned*²²⁸

²²⁶ "Kuhek Hanın ikbaliyle güzelleşip Cennete döndü , çalı çırpı yeşerdi, Baştan başa onun otağının gölgesinde."

²²⁷ "Yeni ay gökyüzü deryasında yükselmişti ki; Bulut gibi köprü de derya üstüne bağlandı."

²²⁸ "Şibanî Han sensin yol gösterici, Bütün hükümdarları himmette geçen,yüzyıllar sürecek iş idi, bir ay müddetinde tamamlandı."

Fazl-ı Rabbānîniñ tevfiķ ve imdādınıñ yumni ve Şibanî Hānnıñ himmetiniñ bereketi bile bu uluğ hayrınıñ bināsı ʔarıkada ittifaķ tüştikim ānıñ naķşî sefaĥāt eyyāmıda bākî ve müstedām ķalgusıdur.

Ferd:

*Īn ān esāsî nîst ke kerd daĥl pezîr*²²⁹

(Lev busseti'l-cibālu izā inşakķati's-Semāu)²³⁰

Elĥamdulillāĥ 'alā iĥsānihi bu kitāb-ı Şibanî-nāme'niñ tercümesi ve taĥrîr ve tesvîdiniñ iftitāĥı Muĥammed Yūsuf el-müteĥalliş bi'l-Beyānî ibn-i hezāketnişān Babacān Bîk ibn-i Allahberdi Töre ġafara Allahu zunūbehum ve setere 'ayyūbehūmnıñ ķalemi bile Hicretniñ miñg üç yüz otuz üçlenci (1333) yılıdakim muvāfiķ bars yılı irdi. Reĥsitām serĥaddige yetdi.

²²⁹ "Bu öyle bir temeldir ki müdahale kabul etmez."

²³⁰ "Gök yarılıp dağlar parçalandığı zaman." (er-Rahmān Suresi-37. Ayet/el-Vakıa Suresi-5.Ayet)

LÜGATÇE

A

Aḥmāl ü eşkāl: ağırlıklar ve eşyalar

Aḳreb: en yakın, daha yakın

Aḳtār: memleketler, ülkeler, bölgeler

Aḳsā: sınır, uzak, en uzak

Aldı: öne, huzur

Amūzgār: rehber, yol gösteren

Ālišān: yüksek dereceli

Ārāste: süslenmiş

Arz: yeryüzü, memleket, ülke, topraklar

Āsīb: felâket, hasar, zarar

Atake: babalık, atalık, lala

Āvān: zaman, vakit

Azūrde: incinmiş, gücenmiş, kırgın, gücenik

‘Adā: düşmanlar

‘Adāvet: düşmanlık

‘Aḳd-i mün’ aḳid: kördüğüm

‘Alāyık: ilgiler, alakalar, bağlar

‘Anīf: kaba, sert, haşin

‘Aṭiyye: bağış, ihsan

‘Azīmet: gitme, yola çıkma, niyet etme

B

Bādiye: Çöl

Bādiyepymāī: çöl geçme, çöl aşma

Bāmdād: sabah

Bāre: sur, kale duvarı, kale burcu

Bāṭil ḥāyālāt: boş hayaller

Bayrı: eski, eski hizmetkar

Bedgümān: kötü düşünceli, şüpheli, kuşkucu, kıskanç

Bezā'at: ticaret malı, mal mülk.

Beyekbār: hepsi birden

Birev: birisi, bir kimse

Bütker- : başarmak, halletmek

C

Cānver: canlı, yaratık, canavar

Cerrār: tam donanımlı, tam-ağır silahlı

Cezm: sağlamaştırma

Cidd ü cehd: canla başla çalışmak, çabalamak

Costcū: arama, yoklama

D

Deḳāīk: incelikler

Delīrāne: korkusuzca, yiğitce

Derīg: Yazık!, Vah vah!, Eyvah!

Dervāze: kale kapısı

Destbord: zafer

Destyār: yardım, yardımcı

Dūrendīşlik: ileri görüşlülük

Dürr: inci

Düşnām: sövme, sövüp sayma, kötü söz

E

Ehfiyā: saf ve temiz kimseler

Eknāf: çevre, yöre

Emmā ba'd: sadede gelelim

Enbūh: kalabalık

F

Fahr: kıvanç, iftihar

Fehvâ: içerik

Fâriğü'l-bâl: kafası ve içi rahat.

Fâsid: bozuk, çürük, batıl, sapık

Fevc: grup

Fîlfevr: derhal, hemen

G

Ġalle: tahıl, zahire

Ġâret: yağma

Ġevâyet: azgınlık, sapıtma, yoldan çıkmak, yolunu kaybetme

Girân: ağır, yoğun

Girîbângîr: yakasına sarılan, yakasını tutan, tutkun, müptela

Ġolle: ızdırap

H

Hâkrîz: Toprak set, hendek kenarı

Ĥalâyıq: mahlukat, insanlar

Ĥaml: yükleme, taşıma

Ĥargâh: Otağ

Ĥarîf: güz soğuğu

Ĥaşîn: Kale, müstahkem yer-zabtedilemez

Ĥâsir: hüsrana uğrayan

Ĥâstgâr: görücü (kız isteme)

Ĥater: tehlike, risk

Ĥâyib: ümitsiz, nasipsiz

Hâyile: korkunç

Herâsân: korkak, korkarak

Ĥeyme: Çadır

Ḥeyrān: şaşkın
Hezāket: beceri, maharet
Ḥezem: sakınma
Ḥezm: ileri görüşlülük, sağlamlaştırma
Ḥoften: uyumak, yatsı
Hovfnāk bolma- : korkuya kapılmak
Ḥired: akıl, us
Hîş: yakın, akraba
Ḥusûl: hasıl olma, ele geçme, meydana gelme
Ḥutûr: hatra gelme, akla gelme
Hürrem: sevinçli, mutlu

İ

İcmal-i tafsîli: uzun lafin kısası
İftilâh: açılış, açma, giriş
iḥtilât: karışma, görüşme
İkev: ikisi, her ikisi
İke: sahip
İqdām: girişim, cesaret gösterme
İlâ yeminâ hâzâ: günümüze değin
İlig: el
İn'âm: bahşiş, sadaka, ihsan
İnek: Şimdi
İndirās: parça parça olma, lime lime olma, eskime
İnkiyād: bağlanma, boyun eğme
İrâdet: müridin mürşide teslimiyeti
İrim: uğur
İrteṅg: sabah, o sabah
İstid'â: rica, istek
İstimâ': işitme, dinleme
İstimdād: yardım isteme, askeri yardım isteme

İştîâ't: güçlü olma, kudret
İstîze: didişme, mücadele
İştihâr: şöhret, ün.
İştidâd: sertlik, şiddetlenme, ağırlaşma
İştihâr: şöhret, ün
İşti'âl: tutuşup yanma, parlama, alevlenme
İzdiyâd: çoğalmak, artmak
İ'zâz: ağırlama
'iânet: yardım
'inân: dizgin

K

Kâmkâr: mutlu, başarılı
Kavla- : kovmak, kovalamak
Kaşem: yemin
Kâşid: ulak, haberci
Kaşıs: hangi, hangisi
Kelân: büyük, ileri gelen
Kelânter: kabile reisi
Kerân: kenar, hudut, son
Kevâkeb: yıldızlar
Kevkebe: gösteriş, tantana, yıldız, süvari alayı
Ka'tâl: birbirini öldürme, savaş, toplukıyım
Kudûret: kırgınlık, sıkıntı
Kûtehendîş: kıt fikirli
Ka'tul- : kurtulmak
Kûşîş: çaba, gayret
Küyav: damat

L

lâyuhşâ: sayısız

lā'yu'ad: sayısız

M

Mağz: beyin, iç, çekirdek, öz

Maḥall: yer

Makrūn: yakın, bitişik, bağlı

Manglay: baş, alın

Ma'lufe: alışılmış

Maṭla': doğuş yeri

Ma'reke: savaş meydanı

Ma'tūf: çevrilmiş, döndürülmüş, yöneltilmiş

Mebādā: Sakın!, Amān ha!

Mehābet: görkem, heybet

Meḥz: saf, öz, salt, sadece, düpedüz.

Meḳāl: söz, laf, konuşma

Meḳkār: düzenbaz, hilekar

Melāl: üzüntü, keder, sıkıntı

Melālet: hüznün, usanç, sıkıntı

Memer: sebep, geçit, köprü

Meserret: sevinç, şenlik

Meşārīḳ: doğu tarafları, maşrıklar

Mevād: konular, işler, cisimler, maddeler

Mevc: dalga, çalkantı

Mevkīb: Atlı grubu, muhafız alayı, maiyet

Mezmūn: gizli anlamlı söz

Miṣdāk: tanık, şahit, delil, kanıt

Miṣbāh: lamba, kandil, ışık, fener

Mudānī: benzer, eş

Mufevvez: burakılmış, ihale edilmiş

Muḥāl: olanaksız, imkansız

Muḥātere: tehlike

Muhtera': icat edilmiş
Muķārin: bir araya gelmiş, bitişmiş
Muķnet: güç, kudret, servet, istek
Mulākī: buluşan, görüşen, kavuşan
Murahḥaş: izinli, serbest, terhis olmuş
Mu'arrā: arınmış, berî olan
Mu'riz: yüz çevirme
Muķaddeme: öncü
Muşannefāt: telif eser
Muṭī': bağlı, itaatli, boyun eğen
Muvāfık: denk
Müdde'ā: sav, tez, iddia edilen, dava konusu
Müheddere: örtülü kadın, Müslüman kadın
Müheyyâ: hazır, amade
Mükedder: kederli, koyu, bulanık
Mükerreren: tekrar tekrar, defalarca
Mülçer: savaş sırasında bir birliğin işgal etmekle görevli olduğu yer
Mülhem: ilham olunmuş
Mültemes: istek, hacet
Münḥarif: sapmış, sapan
Müstahsen: beğenilen, övülen
Müstedām: devamlı, kalıcı, payidar
Müşteri: Jüpiter
Müteferriķ: dağılmış
Müteḥalliş: mahlas alan
Müteḥaşşin: sığınan, sığınmacı
Müteḥayyir: şaşkın, hayret içinde
Mütereşşid: gözleyen, bekleyen, pusuda bekleyen
Mütevehhim: kuruntulu, vehimli
Müte'alliķ: bağlı
Müte'alliķāt: yakınlar, akrabalar

Müsteḳarr: karargah, yerleşme yeri

Müteḳkî: takva sahibi, sakınan, dindar

Mü'eyyed: teyit edilmiş, sağlamlaştırılmış, doğrulanmış

N

Nġfercām: küfür, hakaret

Nāhîd: Venüs, Zühre, Çoban Yıldızı, Çulpan Yıldızı

Naḳş: eksiklik, kusur, arıza, bozulma

Nākes: alçak, soysuz, namert

Naḳîb: kadı yardımcısı, önder

Nāyire: sıcaklık, ateş.

Na'ra: nara, haykırış

Na't: Hz. Muhammed'i övücü şiir

Neçük: nasıl

Neheng: timsah

Nehs: uğursuz, şom

Nemerse: nesne, şey

Nesak: düzen, tertip

Nevāziş: okşayış, gönül alma, hediye, iltifat

Nevvāb: naipler, vekiller

Nîrû: güç, kuvvet

Nizā: düşmanlık, kavga, çekişme, didişme

Nîzeçi: süngü ile harbeden, mızrakçı, süngücü

O

Oḡşaş: benzer

Orun: mevki, mekan, yer, rütbe sahibine özel döşenmiş yer

P

Peyveste: mütemadiyen, daima

Pinhānî: gizlice, gizliden gizliye

Porsiş: hal hatır sorma

Pürâşûb: perişân, bedbaht

Pürşûr: coşkulu, coşku dolu

R

Râfi': yükselten

Reşte: ip, iplik, zincir

Re'fet: merhamet etme, acıma

Rehneverd: yürüyüş

Rehnumûn: rehber, kılavuz, yol gösteren.

Rehtsitâm: altın koşumlu at.

Rihlet: ölüm, göç, yolculuk

S

Şaded: kasıt, niyet, maksat

Sadme: çarpma, zarar, ziyan, ani bela, patlama

Sana- : -e yormak

Sa'y-ı belîg: var gücüyle çalışma

Sehel: sade, basit

Şelâbet: heybet, sertlik, sağlamlık

Semend: çevik ve gösterişli at, al ile kır arası dona sahip (melanin pigmenti taşımayan at)

Serâsîme: şaşırma, afallama

Serefrâz: yüksek

Serencâm: son, nihayet

Serhayl: lider

Sernigûn: Başaşağı, tepe takla, devrik, talihsiz

Sın- : kırılmak, bozulmak

Singil: kız kardeş

Sipih: gökyüzü, felek, talih

Sît: şöhret, gürültü patırtı

Sovgend: yemin, and

Su'übet: acizlik, zorluk
Süstlük: gevşeklik
Sütür: binek ve yük hayvanı
Süren: savaş çılgılığı, asker sevki, hücum, saldırı

Ş

Şāyi': duyulmuş
Şecā'at: yiğitlik, cesurluk, cesaret
Şebhun: gece baskını
Şehvāri: şahlara yakışır
Şekk: kuşku, şüphe, zan
Şıgavul: teşrifat memuru
Şir 'arfn: aslan yatağı

T

Tahrır: yazma
Takşır: suç, hata, kabahat, kusur
Tārāc: yağma, çapul, talan
Tecessüs: merak, arama, araştırma
Tefa'ul: fal açmak, iyiye yormak
Tefeħhus: arayıp sorma
Tefvîz: havale etme, birinin sorumluluğuna bırakma
Tehniyet: tebrik, kutlama
Teğafül: bilmezden gelme
Tenāb: ölçü birimi
Teng: dar, sıkıntı, zor
Tergîb: teşvik etme, rağbet etme
Terh: plan, proje, temel
Teshîr: ele geçirme, fethetme, yenme, boyun eğdirme
Tesvîd: karalama, müsvedde yazma
Teşvîş: telaş, ızdırap, endişe

Tevehhüm: vehimlenme

Tevfik: uygun görme, başarı

Tezalzul: sarsılma, sarsıntı, gevşeme, ızdırap

Tezerru': yalvarma, yakarış

Tig- : değmek

Ṭilā: altın

Ṭuġyān: taşkınlık, azgınlık, itaatsizlik

Tuĥfe: hediye , armağan, az bulunur şey

Ṭulū': doğma

Tūr: ağ

U

Ubūr: karşıya geçme, suyun karşı yakasına geçme

Ulca: ganimet

V

Vāhime: çekinme, korkma, ürkme, kuruntu, vehim

Vaşl: kavuşma

V

Vazife: maaş, ücret, geçim parası

Y

Yavuk (yavık) : yakın

Yumn: uğur, bereket

Z

Zebūn: düşkün, zavalı, âciz, perişan

Zehm: darbe, yara

Zehre: öd

Zernigār: yaldızlı, altın yaldızlı

Zîr ü zeber: altüst

KAYNAKÇA

Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 2011

AKA, İsmail, *Timur ve Devleti*, TTK, Ankara 2017.

AKPINAR, Turgut, “ Vambery, Arminius ”, DİA, c. XLII. , İstanbul 2012, s. 501-502.

ALLWORTH, Edward A., *The Modern Uzbeks: From the Fourteenth Century to the Present: A Cultural History*, Hoover Institution Press, Stanford 1990.

Alî-Şîr Nevâyî, *Mecâlisü 'ün-Nefâyis (Giriş- Metin- Çevir-Notlar)*, (Haz: Kemal Eraslan-Çev: A. Naci Tokmak), TDK Yayınları, ANKARA, 2015.

ALÎZÂDE, Ahmed; Mihrnîyâ, Mîsem, “Mu'arrifî-yi Dîvân-i Benâyî-yi Herevî o Nigâhî be Sebki-Şî'r-i û”, *Feslnâme-yi Tehassusî-ye Sebksînâsî Nazm o Nesr-i Fârsî (Behâr Edeb)*, Yıl:6, sayı:2, no:20, Tâbistân 1392. s.304-313.

'ADİL, Pervîz, Mu'errifî-ye Ketâb (Şîbânî-nâme), *Ketâb-e Mâh-e Târih o Coğrafiyâ*, No: 81-82-83, Hâne-ye Ketab-e İrân, Tehrân 1383 s. 186-190.

AYDOĞMUŞOĞLU, Cihat, *Safevi Devleti Tarihi (1501-1736)*, Kimlik Yayınları, Ankara 2015.

BİRAY, Nergis, “Oniki Hayvanlı Türk Takvimi –Zamana ve İnsana Hükmetmek-“, *TAED*, Erzurum 2009, s.671-683.

ÇELİK, M. Bilal, “ Şibanîler ve Astarhanîler Devri Yerli Kaynakları”, *History Studies: International Journal of History*, vol. IV/II, Ankara 2012, s. 95-119.

EVİRGEN, Arife Ece, “ Şibanî-nâme'nin Budapeşte Nüshası Üzerine ” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:44, Konya Güz-2018, s.153-161.

Fazlullah bin Ruzbihân-i Huncî, *Mihmân-nâme-i Buhârâ*, (nşr: Menûçehr Sutûde), *İnrişârât-i Bungâh-i Tercume o Neşr-i Ketâb*, Tahran, 1976 (2535-1355

Gazi Zahîreddin Muhammed Babur, *Baburnâme (Vekayi)*,(çev. Reşit Rahmeti Arat), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006.

GROUSSET, Rene, *Bozkır İmparatorluğu*, (çev: Reşat Uzman), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010.

GÜNDOĞDU, Abdullah, “ Şiban Han Sülalesi ve Özbek Ulusunun Teşekkül”, *Türkler*, C. VIII, Yeni Türkiye, Ankara 2002, s.606-616.

Gıyâsuddin bin Humâmuddin Hoseynî Hândmîr, *Ḥabîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-i Beşer* (nşr: Muhammed Debîr Siyâkî- Celâluddin Humâyî) , c. IV, Ketâbhâne-yi Hayyâm, Tehrân, 1333.

Hasan Bîk Rûmlû, *Âhsenu't-Tevârih* (tsh: Doktor Abdulhasan Nevâî), İntişârât-e Bâbek, Tehrân 1357(1979).

KANAR, Mehmet, Büyük Türkçe-Farsça Sözlük, Say Yayınları, İstanbul 2016.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, “ Benâî ”, DİA, 1992, c.V, s. 429.

KARASOY, Yakup, *Şiban Han Dîvanı (İnceleme-Metin- Dizin- Tıpkı Basım)*, TDK, Ankara 1999.

KARASOY, Yakup; TOKER, Mustafa, *Türklerde Şecere Geleneği ve Anonîm Şibânî-nâme*, Tablet Kitabevi, Konya 2005.

KÖPRÜLÜ, Fuad, “Çağatay Edebiyatı”, İA, c.III. s. 270-323.

Mevlana Benai, Şeybani-name, Özbekistan Respublikası Fanlar Akademiyası Şarkşunaslik İnstitutı, No: 3422.

Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, ing.den Çev: E. Denison Ross; T. Çev: Osman Karatay, Selenge Yayınları, İstanbul 2006.

Muhammed Salih, *Şeybani-Name: Çagatayskiy Tekst*, Postmernoie İzdanie Prof. P. M. Melioranskogo, St. Petersburg 1908.

OLCOT, Martha Brill, *The Kazakhs*, Hoover Institution Press, Stanford 1995.

Sâm Mîrza Safevî, *Tuhfe-yi Sâmi*, (tsh: Vahîd Destgerdî), Matba'a Armağan, 1314(1936), Tehrân.

SULTANOV, T. ; GOREGLYAD, V.,“Book Reviews (“A Synthetical Study on Central Asian Culture in the Turco-Islamic Period” Kyoto:1997,160pp.)” , *Manuscripta Orientalia*, c.III, No.4, Aralık 1997.

ÜKTEN, Selim Serkan, *Buhara Hanlığı'nın Askeri Teşkilatı (1500-1868)*,TTK, Ankara 2018.

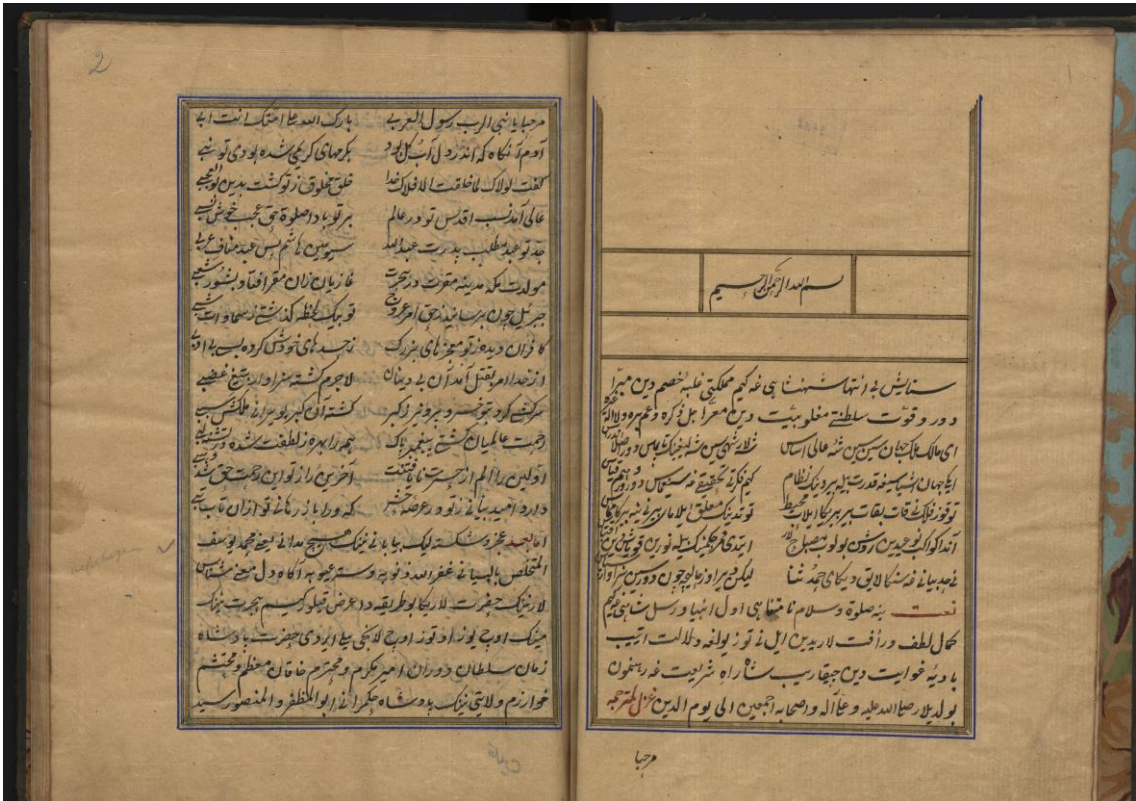
ÜNLÜ, Suat, *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya 2013.

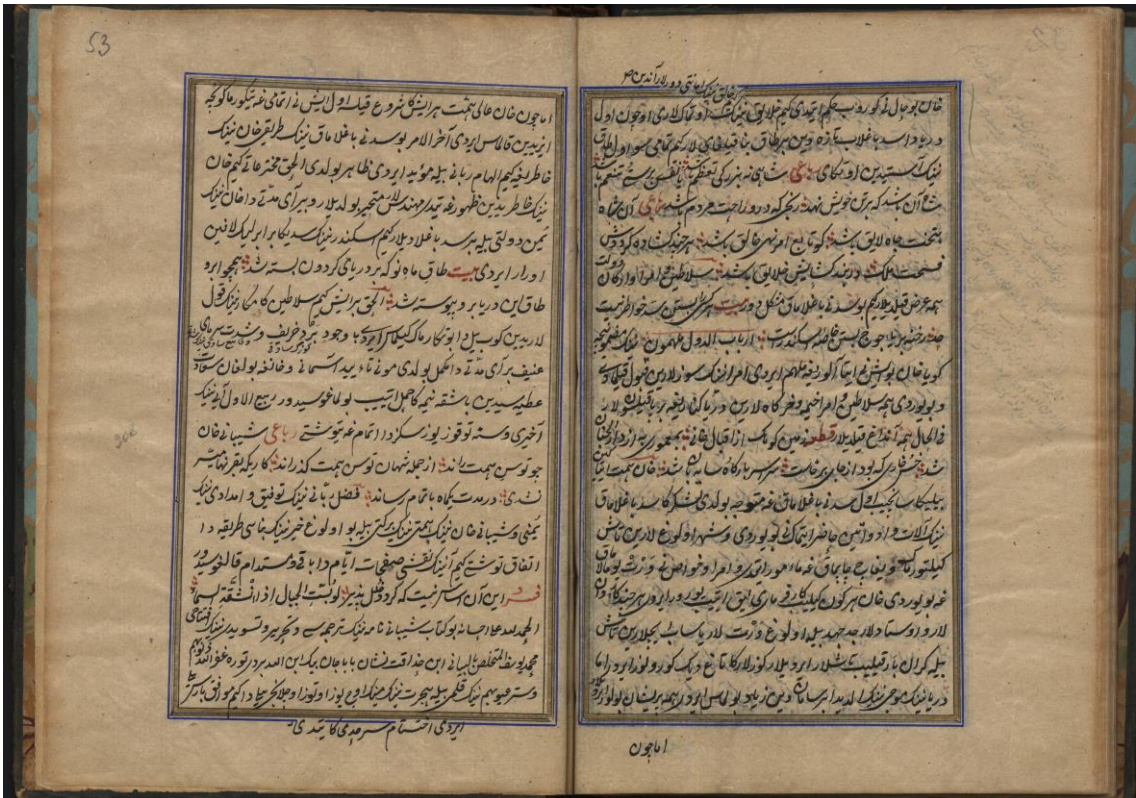
EKLER

Ek 1- Şibanî-name İç Kapak ve 1-a

Ek 2-Şibanî-name 1-b ve 2-a

Ek3- Şibanî-name 52b-53a

ÖZET

“Şibanî Tarihi – Benâî'nin Şibanî-namesi”

XVI. yüzyıl başında Deşt-i Kıpçak'ta Kazakların baskısına dayanamayan Şibanî Han liderliğindeki Özbekler güneye yöneldiler. Timurlu Devleti'nin topraklarını ele geçirip yeni bir devlet kurdular. Özbeklerin lideri Şibanî Han, fethettiği topraklardaki kültürel değerleri de devraldı. Birçok sanatçı ve alim onun etrafında toplandı. Şibanî Han hayatı ve faaliyetlerini kayıt altına alınmasına özellikle önem vermiştir. Himayesi altına aldığı şair ve alimleri bazılarını tarihini yazmakla görevlendirmiştir. Böylece Şibanî Han'ın soyu ve siyasi faaliyetlerini anlatan pek çok eser ortaya çıkmıştır. Ülkemizde Maverâünnehr Şibanîlerinin ilk dönemine ait kitapların çok azı yayımlanmıştır. Anonim Şibanî-nâme ve Muhammed Salih'in Şibanî-namesi üzerine çeşitli çalışmalar yapıp yayınlanmıştır. Fakat Benâî'nin eseri hakkında çalışmalar yetersizdir. Farsça olan kitabın Türkçe'ye bir çevirisi yoktur. Bu çalışma, Şibanî-name'nin Çağatayca tercümesinin transkripte edilip değerlendirilmesiyle bu alana katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Benâî'nin Şibanî-namesi, XVI. Yüzyıl başında Maverâünnehr ve Harezmi tarihine dair önemli bilgiler içermektedir. Şibanî Han'ın hayatı ve siyasi faaliyetleri hakkında bir çok konuya açıklık getirmektedir.

ABSTRACT

“Shaybanids History-The Shaybani-nameh of Binai”

In the early 16th century, Uzbeks led by Shibani Khan who could not bear the pressure of the Khazaks emigrated and settled the territory of the Timurids and here, they established a new state. They as winners also took over the culture of the regions they seized. Local artists and scholars began to work for Shibani Khan. Khan specially emphasized to record their actions. Some of the poets and scholars under his patronage were tasked with writing his life. Thus, many works spoke of Khan's descendants and political activities. In Turkey, very few works which mentioned the first period of Transoxiana Shibani were published. Some of these are Shaybani-nameh of Mohammed and Anonymous Shaybani-nameh . But Benai's work was not studied much. The original language of the book is Persian and it has not been translated into Turkish up to the present. In this work, we aimed to transcribe and criticize this book. Shibani-nameh of Benai contains important information on the history of Transoxiana and Khorezm in the early 16th century, and defogs many matters about the life and actions of Khan.

